KILENCVENNYOLCADIK KÖTET 2025 3. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye

A KÖZGYŰLÉS MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

Rácz György főszerkesztő

Avar Anton, Kovács Eleonóra, Körmendi Tamás,
Laczlavik György, Neumann Tibor, Soós István

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG
MMXXV

TARTALOM

1. Évforduló 1945
Albert Zoltán Máté: A hungarista állam címere (1944–1945) 105

2. Értekezések
Képes György: Árpád-házi leszármazott lehetett-e Jogaila litván nagyfejedelem? 114

3. Kisebb cikkek
Kádár Tamás: IV. Béla és V. István királyok stájer hercegi címe 123
Horváth Richárd: Bornemissza Gergely Eger élén 1553-ban 126

4. Beszámolók
Benke Tamás: Beszámoló a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 2024. évi tevékenységéről 130

5. Könyvismertetés
Bakóc Tamás emlékezete. Tanulmányok halálának 500. évfordulójára. Szerk. C. Tóth Norbert és Neumann Tibor.
(ism. Ekler Péter) 138
C. Tóth Norbert: Két király szolgálatában. Kiskállói Vitéz János (†1548) pályaképe. (Oklevéltárral).
(ism. Rácz György) 141
Thoroczkay Gábor: Vitatott Árpád-kor. Új megközelítések a kora középkori magyar történelemhez.
(ism. Szőcs Tibor) 143

TURUL
XCVIII. évfolyam
2025. évi 3. füzet
A Turul folyóirat alapítója a Magyar Heraldikai
és Genealógiai Társaság. Alapítva 1883. évben.

Kiadja a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
(székhely: H–1088. Budapest, Múzeum körút 6–8., 1. em. 156.)

Felelős kiadó: dr. Pandula Attila Rudolf (MHGT, elnök)

Felelős szerkesztő: dr. Rácz György (főszerkesztő)
Szerkesztőség: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Postacím: H–1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4., II. em. 56.
E-mail cím: turul@mnl.gov.hu

Tördelés: Máté István
Nyomdai munkák:
Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila
ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatta:

mnl
ORSZÁGOS
LEVÉLTÁRA

Nemzeti
Kulturális
Alap

Albert Zoltán Máté

A hungarista állam címere (1944–1945)

The Coat of Arms of the Hungarist State (1944–1945)
The Szálasi government, which came to power in October 1944, defined its coat of arms by decree on January 1, 1945, and ordered its use on the Hungarian state seal. Based on the examination of the Szálasi government's documents, the study clarifies the circumstances of using the new state seal.

Magyarországot a hitleri Németország 1944. március 19-én szállta meg. Edmund Veesenmayert nevezték ki teljhatalmú magyarországi megbízottnak és német követnek, hogy irányítása alá vonja az országot. Horthy Miklós kormányzó a németek stratégiájának ismeretében úgy döntött, hogy marad kormányzói székében, ugyanis egy erélyes magyar katonai fellépés és a magyar államfő ellenállása esetén a németek a környező országokat is bevonva foglalták volna el Magyarországot.[1] A németek számára az volt a legfontosabb, hogy olyan hozzájuk hű, számukra megbízható emberekből álló kormány álljon Magyarország élén, amelyik az ország erőforrásait, gazdaságát maximálisan kihasználva, a „közös hadviselés" érdekében a birodalmuk szolgálatába állítja.[2] A – korábban berlini követ – Sztójay Döme által vezetett kormány (1944. március 22.–augusztus 29.), Paksa Rudolf értékelése szerint, „készségesen eleget tett a német követeléseknek".[3] A háborúból való sikeres román kiugrás (1944. augusztus 23.) után, Horthy Miklós leváltotta a Sztójay-kormányt, helyét a Lakatos Géza által vezetett „katona-hivatalnok kormány" vette át (1944. augusztus 29.–október 16.). Ezenkívül felfüggesztésre került a politikai pártok működése,[4] így a Nyilaskeresztes Párté is.[5] Míg a Lakatos-kormány a háborúból való kiugrás lehetőségét kereste,[6] addig a szélsőjobboldal „mindent elkövetett, hogy megelőzze a kiugrást."[7] Még 1944. október 9-én 120-130 képviselőházi tag[8] megalapította a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége elnevezésű politikai csoportosulást, amely a háború folytatása mellett tett hitet. Október 30-án, ennek testvérszervezeteként alakult meg a Felsőházi Tagok Nemzeti Szövetsége. Ez a két formáció képviselt vezető erőt az Országgyűlésben, a nyilas puccsot követően.[9]

Horthyt, az 1944. október 15-én tett proklamációja[10] után, október 16-án a németek lemondásra kényszerítették. Szálasi Ferenc pedig megalakíthatta a „Nemzeti Összefogás Kormányát",[11] amelynek legfontosabb célja a háborúban való kitar-

1 *Szekér Nóra:* Egy fegyverszüneti küldöttség története. Faust Imre – Dudás József – Atzél Ede moszkvai küldetése. In: Krónikalapok Horváth Miklós tiszteletére. Szerk. Galambos István – Németh Máté – Wirth Gábor. Bp. 2019. 62.

2 *Paksa Rudolf*: Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója. Bp. 2013. 270.

3 Uo. 272. A Sztójay-kormányról részletesen lásd: Uo. 269–280.

4 A m. kir. minisztérium 1944. évi 3.080. M. E. sz. rendelete, a politikai pártok feloszlatásáról. In: Magyarországi Rendeletek Tára 78. (1944) Bp. 1944. 1637–1638. A rendeletet Sztójay Döme írta alá 1944. augusztus 23-án, amely másnap 24-én lépett hatályba.

5 *Paksa R.:* Magyar nemzetiszocialisták i. m. 280.

6 1944. szeptember 22-én indult el Moszkvába az első küldöttség, hogy előkészítse a szovjetekkel folytatandó tárgyalást. Október 11-én az előzetes fegyverszüneti feltételeket Horthy Miklós kormányzó táviratilag elfogadta, a bizottság tagjai pedig aláírták. A Szovjetunióval kötött fegyverszüneti megállapodás életbe lépését azonban megakadályozta az október 15-én történt nyilas puccs. *Szekér N.:* Egy fegyverszüneti küldöttség i. m. 63–70.

7 *Paksa R.:* Magyar nemzetiszocialisták i. m. 281.

8 Erdélyi Párt, Magyar Élet Pártja, Magyar Megújulás Pártja, Magyar Nemzetiszocialista Párt, Magyarországi Németek, Magyar Nemzeti Szocialista Front, Nyilaskeresztes Párt–Hungarista Mozgalom.

9 Törvényhozók Nemzeti Szövetsége (szócikk). In: Magyarország a második világháborúban. Lexikon A-ZS. Főszerk. Sipos Péter. Bp. 1997. Forrás: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/t-ty-F0E01/torvenyhozok-nemzeti-szovetsege-jobb-es-szelsojobboldali-parlamenti-kepviselok-pol-csoportosulasa-a-t-1944okt9-en-letrehozo-120-130-kepviseloh-F0E39/

10 *Sz. n.:* Magyarország fegyverszünetet kért. Kormányzó Urunk kiáltványa a nemzethez. Virradat, 1944. október 16. 1.

11 A Szálasi-kormány tagjai, a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom részéről: Szálasi Ferenc miniszterelnök, Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes/a miniszterelnök helyettesítésével megbízott tárca nélküli miniszter, Vajna Gábor belügyminiszter, báró Kemény Gábor külügyminiszter, Budinszky László igazságügy-miniszter, Kovarcz Emil a nemzet totális mozgósításával és harcba állításával megbízott tárca nélküli miniszter, Kassai-Schallmayer Ferenc tárca nélküli nemzetvédelmi és propagandaminiszter. A Magyar Élet Pártja részéről: Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter, Szász Lajos kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, Jurcsek Béla közellátásügyi miniszter. A Magyar Megújulás Pártja részéről: Rajniss Ferenc vallás- és közoktatásügyi miniszter. A Magyar Nem-

tás, illetve a hungarista program megvalósítása volt.[12] Október 17-én, a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom kikerült a politikai pártok feloszlatásáról szóló rendelet hatálya alól, így legálisan folytathatott teljes politikai párttevékenységet.[13] A kormány október 18-án tette közzé programját, amelyben „a hungarista állam kiépítése" érdekében szükséges radikális lépéseket közölték.[14] Szálasi az államfői intézmény rendezésére három tagú kormányzótanácsot kívánt alakítani azzal, hogy addig is ő gyakorolja az államfői jogokat.[15] 1944. november 2-án az Országgyűlés képviselőházában felolvasták, majd tudomásul vették „Horthy kéziratát", amelyben lemondott államfői tisztjéről.[16]

Az 1937. évi XIX. törvénycikk 3. §-a alapján,[17] a kormányzó lemondása miatt Országtanácsot kellett alakítani, amely 1944. október 27-én ült össze.[18] A Tanács üzenetet intézett az Országgyűléshez, amelyet a Képviselőház 1944. november 2-i ülésén olvastak fel. Ebben az szerepelt, hogy a háborús helyzet miatt, az Országgyűlés két Házát nem hívják össze az új kormányzó megválasztására. Addig is „az államfői hatalom gyakorlása törvényhozás útján ideiglenesen rendezendő."[19] Ezután felolvasták Szálasi Ferenc miniszterelnök átiratát, amelyben az állt, hogy a „visszavonult" kormányzó hozzájárult a háromtagú kormányzótanács megalakításához, illetve ahhoz, hogy amíg nem rendezik az államfői hatalom gyakorlásának kérdését, a kormányfő (Szálasi) ideiglenesen gyakorolja a kormányzói jogkört. Ezt követően bevonultak a Szálasi-kormány tagjai. Azonnali hatállyal megalakult a kormányzótanács, amelynek tagja lett Beregfy Károly vezérezredes, honvédelmi miniszter, Rajniss Ferenc vallás- és közoktatásügyi miniszter és Csia Sándor nyilas képviselő. A Ház tudomásul vette az átiratot.[20] Említésre méltó, hogy ezen az ülésen mindössze 52 képviselő volt jelen, a többi távol maradt, vagy letartóztatták.[21] Szálasi Ferenc „nemzetvezetői" eskütételére 1944. november 4-én, a hírhedt 1944. évi X. törvénycikk 4. §-a[22] alapján összehívott, az Országgyűlés felsőházának és képviselőházának együttes ülésén, a királyi Várban lévő fehér márványteremben került sor. Szálasi az emelvényen elhelyezett Szent Korona elé lépve tette le esküjét.[23] Paksa Rudolf összefoglalása szerint, a „nemzetvetői" tisztség egy kézben egyesítette az államfői, a miniszterelnöki, illetve az állampárttá vált Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom pártvezetői tisztét. Ettől kezdve a kormányfői feladatokat Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes látta el,[24] míg Szálasit főként a külpolitikai kérdések foglalkoztatták.[25] A külügyminisztériumi levéltári iratok között megtalálható egy, Kemény Gábor külügyminiszterhez címzett, 1944. november 26-án keltezett levél, amelyben értesítik a minisztert, hogy „a Nemzetvezető a jövőben csak az államfői jogkörben kibocsátandó elhatározásokat fogja aláírni. Minden kormányrendelet aláírásával a Nemzetvezető a m.kir.miniszterelnökhelyettest *méltóztatott* megbizni *s ezért a Budapesti Közlönyben közzéteendő kormányrendeletek* ezentul a miniszterelnökhelyettes aláírásával jelentetendők meg."[26] 1944. december 2-ig a Szálasi-kormányt a következő államok, illetve kormányzatok ismerték el. Németország, Japán, Olaszország, Szlovákia, Horvátország, a Máltai Lovagrend, Törökország, Spanyolország, illetve a Szent Szék de jure; Svédország, Svájc, Portugália, illetve a szerb Nedić-kormány[27] de facto elismerte Szálasiék Magyarországát. A kormányzatok közül még a norvég Quisling-kormány[28] és a

zeti Szocialista Párt részéről: gróf Pálffy Fidél földművelésügyi miniszter. Pártonkívüli kormánytagok: Beregfy Károly honvédelmi miniszter, Szakváry Emil iparügyi miniszter, Hellebronth Vilmos a termelés folyamatos vezetésével megbízott tárca nélküli miniszter, illetve Henney Árpád a nemzetvezető személye körüli tárca nélküli miniszter. *Kovács Zoltán András:* Hungarista káderpolitika. Őrségváltás a magyar közigazgatásban. Rubicon 35. (2024/10) 77.

12 *Paksa R.:* Magyar nemzetiszocialisták i. m. 290.

13 A m. kir. belügyminiszter 202.800/1944. VII. sz. rendelete a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom politikai párttevékenységének folytatásáról. Budapesti Közlöny, 1944. október 18. 1.

14 *Paksa R.:* Magyar nemzetiszocialisták i. m. 290.

15 *Tilkovszky* Lóránt: Szálasi és az alkotmányosság. História 7. (1985) 5–6. sz. 61.

16 „A magyar történelem súlyos és nehéz órájában ezennel kinyilatkoztatom azt az elhatározásomat, hogy […] kormányzói tisztemről lemondok és a kormányzói hatalommal kapcsolatos minden törvényes jogomról. Egyidejűleg Szálasi Ferencet a nemzeti összefogás kormányának megalakításával megbízom." Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. XIX. kötet, 1943. december 10. – 1944. november 9. Bp. 1944. 265.

17 A törvény szövege szerint, a kormányzói tiszt megüresedése esetén megalakuló Országtanács hét tagja: a miniszterelnök, az Országgyűlés két házának elnökei, Magyarország hercegprímása, a Kúria elnöke, a közigazgatási bíróság elnöke és a honvédség főparancsnoka. 1937. évi XIX. tc. a kormányzói jogkör kiterjesztéséről és a kormányzóválasztásról 3. §. Forrás: https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93700019.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D41

18 Tagjai voltak: Szálasi Ferenc miniszterelnök, Perényi Zsigmond (Felsőház elnöke), Tasnádi Nagy András (Képviselőház elnöke), Serédi Jusztinián esztergomi érsek, Jakab Mihály másodelnök, Balázs Kornél másodelnök és Beregfy Károly vezérezredes. Országtanács (szócikk). In: Magyarország a második világháborúban i. m. Forrás: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/o-o-F0C85/orszagtanacs-F0CA7/.

19 Országgyűlés Képviselőházának naplója XIX. 1939 i. m. 266.

20 Uo.

21 *Tilkovszky L.:* Szálasi és az alkotmányosság i. m. 61.

22 Az 1944. évi X. törvény nem került bele hivatalosan a Magyar Törvénytárba.

23 Országgyűlés Képviselőházának naplója XIX. 1939 i. m. 276–277.

24 *Paksa R.:* Magyar nemzetiszocialisták i. m. 291.

25 Uo. 296.

26 HU-MNL-OL-K 707 (1. cs. 1944–1945–1 t. [I–II] 114. l.). [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külügyminisztérium (1918–1948), Szombathelyi részleg, 1944–1945.] Kemény Gábor külügyminiszterhez címzett levél. 4069./M.E.I. [olvashatatlan aláírás] Budapest, 1944. nov. 26.

27 Nedić, Milan (1887–1946): katonatiszt, hadseregtábornok, honvédelmi miniszter. Miután Németország 1941 áprilisában megszállta Jugoszláviát, Hitler 1941. augusztus 29-től Milan Nedićet nevezte ki a szerb kollaboráns kormány elnökének. A bábkormány ténylegesen csak 1944. október 10-ig működött.

28 Quisling, Vidkun (1887–1945): katonatiszt, politikus. Miután Németország 1940. április 9-én benyomult Norvégiába, Quisling rádióüzenetben bejelentette, hogy átveszi a hatalmat, azonban puccskísérlete nem sikerült. A közvetlen német igazgatás alatt, 1940 decemberében kabinetvezető lett. Hitler 1942 januárjában döntött úgy, hogy inkább kollaboráns norvég kormányt nevez ki, amelynek vezetésére Quislinget bízta meg, aki 1942. febr. 1. és 1945. máj. 9. között látta el ezt a feladatot.

francia De Brinon-kormány[29] is hivatalosnak tekintette a Szálasi vezetést.[30]

A szovjet Vörös Hadsereg fokozatos előre haladása következtében a „hungarista állam" területe folyamatosan csökkent.[31] Ezért a kormányzat, illetve a törvényhozás is elhagyta a fővárost, hogy az ország nyugati részein tovább működhessen. Az „1939-es" parlament 1944. november 9-én ült össze utoljára Budapesten, majd december 7-től Sopronban folytatta formálissá váló munkáját.[32] Az igazságügyminisztériumi levéltári iratok között megtalálható Beregfy Károly honvédelmi miniszternek Budinszky László igazságügyminiszterhez címzett, 1945. január 28-án keltezett levele és mellékletei, a magyar polgári szervek Németországban történő üzemanyagellátása tárgyában.[33] A levélhez mellékelt „Elosztó" és ennek kivonatos másolatai szerint, a kitelepült minisztériumok és a miniszterek működésének területi elhelyezkedése a következő volt. Kőszegen székelt a „Nemzetvezető személye körüli miniszter és Munkatörzs Vezetője", a „M. kir. miniszterelnökhelyettes", a „M. kir. külügyminiszter", illetve „A nemzet totális mozgósításával és harcbaállításával megbízott m. kir. tárcanélküli miniszter". Sopronban kapott helyet, a „M. kir. kereskedelem és közlekedési miniszter", a „M. kir. iparügyi miniszter", a „M. kir. belügyminiszter", a „M. kir. pénzügyminiszter", a „M. kir. földmívelésügyi miniszter", a M. kir. közellátásügyi miniszter, valamint a Sopronhoz igen közeli Brennbergbányán[34] volt a „M. kir. háborús termelésügyi miniszter" és a „Nemzetvezető alá rendelt m. kir. kormánybiztos" is. Szombathelyen működött a „M. kir. igazságügyminiszter", illetve a „M. kir. nemzetvédelmi és propagandaügyi miniszter", míg Szentgotthárdon székelt a „M. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter".[35] Az „Elosztón" még a további fontos állami és pártszervek szerepelnek: „Legfelsőbb Állami Számszék" (Magyarszecsőd, Körmend); „Magyar Országgyülés Alsóházának elnöke" és „Magyar Országgyülés Felsőházának elnöke" (Sopron); „Nyilaskeresztes Párt, Hungarista Mozgalom Pártépítés Vezetője" (Kapuvár); „Hadműveleti terület polgári közigazgatás vezetője" (Velem); „Magyar Nemzeti Szövetség" (Sopron); „Hungarista ifjusági légió" (Celldömölk); „Fegyveres Nemzetszolgálat" (Szentivánfa); „M. kir. csendőrség és rendőrség főfelügyelője" (Kőszeg).[36] Beregfy Károly honvédelmi minisztertől 1945. március 8-i keltezéssel is érkezett egy levél Budinszky igazságügyminiszterhez,[37] amelyhez szintén mellékeltek „Elosztót". Ezen a területi megoszlás kapcsán annyi módosulás történt az előzőhöz képest, hogy a „M. kir. Belügyminiszter" neve mellé Sopron helyett, Sárvár került.[38] Ezeket egészíti még ki a külügyminisztériumi levéltári iratok között megtalálható, dátum nélküli feljegyzés, amelyen az említett „Elosztókhoz" képest annyi eltérés van, hogy a Sárváron lévő Belügyminisztériumnál kiegészíti, hogy az útlevélosztály Sopronban van; a Külügyminisztériumot Szombathelyre teszi (Kőszeg helyett); ugyanakkor megemlíti Kőszeghez a „Miniszterelnökséget" és a „Honvédelmi miniszteriumot" is (ennél Kőszeg után zárójelben a „Gyepüszállás" megnevezés is szerepel), amelyek az előbbi két „Elosztón" hiányoztak. Ezeken kívül még szerepel rajta, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Szentgotthárdon és Szombathelyen is működött. Közli még az irat a külföldi követségek elhelyezkedését is, eszerint: Szombathelyen volt a német, az olasz, a japán; Egyházashetyén a horvát; Keléden (Jánosházán) a szlovák; Magyargencsen (Mezőlakon) a „francia"; illetve Budapesten a svájci, a svéd, a török, a dán, a portugál; míg Bécsben a spanyol követség.[39] Kovács Zoltán András értékelése szerint: „A hungarista közigazgatást végeredményben a fejetlenség és az egymásnak ellentmondó utasítások jellemezték. A helyi szinten *önkényeskedő nyilas hatalmasságok, a német katonai szervek, a hadműveleti kormánybiztosok és a hagyományos (BM alá rendelt) közigazgatási szervezet egymás mellett, párhuzamosan léteztek és hoztak különböző intézkedéseket.*"[40] Ugyanakkor a Szálasi-vezetés – a gyalázatos megnyilvánulások mellett – számos ésszerűtlen intézkedést is tett, mint például nyilas kitüntetésrendszer alapítása,[41] bu-

29 De Brinon, Fernand (1885–1947): ügyvéd, újságíró. Miután Németország 1940-ben megszállta Franciaországot, Brinon a kollaboráns Vichy-rezsim magas rangú tisztviselője lett. 1944-ben a szövetséges hatalmak kiszorították a németeket Franciaországból, a Vichy-vezetés megmaradt tagjai száműzetésbe menekültek, ahol Brinont választották meg „kormányuk" elnökévé.

30 HU-MNL-OL-K 707 (1. cs. 1944–1945–1 t. [I–II] 54. l.). Új kormányt elismerő államok névsora.

31 A részleges revíziókkal bővült ország területe, a front nyugatra haladása következtében a következő vonalak mögé szorult vissza. 1944. október 15-én keleten és délen Székelyföld, Beszterce-Naszód vármegye nagyrésze, Kolozsvár, Nagyvárad, Békéscsaba, Hódmezővásárhely, Szeged, Szabadka, Topolya már a front mögött volt. Október 29-én a frontvonal már elérte a Tisza vonalát, illetve Kárpátalja teljes területe, Csongrád, Kiskunhalas, Baja, Zombor és Újvidék települések is a vonal mögé kerültek. 1945. január 1-én már gyakorlatilag a Dunántúl nyugati részének kivételével a teljes országterület, beleértve Budapesttel, a frontvonal mögé került. A nyilas vezetés alól legutoljára kikerülő nagyobb városok: Érsekújvár, Komárom, Sopron, Kőszeg, Szombathely, Zalaegerszeg és Nagykanizsa voltak. Térképen lásd: *Paksa R.:* Magyar nemzetiszocialisták i. m. 299.; illetve *Paksa Rudolf:* Szálasi Ferenc és a hungarizmus. Bp. 2013. hátsó előzék.

32 *Tilkovszky L.:* Szálasi és az alkotmányosság i. m. 61. Sopronban a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége 23 alkalommal ült össze, 1944. december 1. és 1945. március 16. között. HU-MNL-OL-K 18 [Törvényhozók Nemzeti Szövetsége (1944–1945)]. A Törvényhozók Nemzeti Szövetsége Sopronban tartott üléseinek jegyzőkönyvei.

33 HU-MNL-OL-K 800 (1. cs. Elnöki iratok, 474. l.) [Igazságügyminisztérium (1867–1949), Szombathelyi részleg, 1945] 5185/Acsf.-1945.sz. Tárgy: Magyar polgári szervek üza.[üzemanyag]ellátása No-ban. Gyepü II. 1945. jan. 28.

34 Az iratokon „Brembergbányának" írták.

35 Uo. 475. l. Elosztó az 5185/Acsf.-1945. sz. ügydarabhoz.

36 Uo.

37 HU-MNL-OL-K 800 (1. cs. Elnöki iratok, 772. l.) 24.946./ Acsf.-1945. szám. Tárgy: Kölcsön adott üzemanyag visszatéritése. Gyepü II. 1945. márc. 8.

38 Uo. 771. l. Elosztó a 24.946/Acsf.-1945.III.1. sz. ügydarabhoz.

39 HU-MNL-OL-K 707 (1. cs. 1944–1945–1 t. [I–II] 42. l.).

40 *Kovács Z. A.:* Hungarista káderpolitika i. m. 82.

41 1944. dec. 22-én jelent meg a *Budapesti Közlöny*ben Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes 1944. nov. 29-én kelt pályázati hirdetménye, a „Fegyveres Nemzet számára alapítandó Nyilaskeresztes Rend és a Dolgozó Nemzet számára alapítandó Hungarista Csillag-Rend jelvényeinek tervezésére". Előbbit a „Dolgozó Nemzet hálájaként a fegyveres erő tagjainak személyes bátorsággal véghezvitt, hősi fegyvertényeiért", utóbbit „a Fegyveres Nemzet elismeréseként a nemzet dolgozó tagjainak kivételes munkateljesítményeiért" tervezték adományozni. „A Nyilaskeresztes Rend jelvényének alakja: a Nyilaskereszt közepén a »H« betűvel, […] A Hungarista Csillag-Rend alakja 7 ágú csillag, közepén »H« betűvel, amely adományozásra

dai hungarista egyetemi campus tervezete, a háború utáni újjáépítésre kiírt pályázat, illetve az irányításuk alatt álló városok utcáinak átnevezése stb.[42]

Ezekhez hasonlítható az állam címerének megváltoztatása is, amelynek ugyanakkor annyi gyakorlati értelme lehetett, hogy a pár hónapos időszakban párhuzamosan működő Szálasi-féle Nemzeti Összefogás Kormánya iratait, már ránézésre is meg lehessen különböztetni a Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány irataitól. Az 1920 és 1944 közötti korszakban, az 1915. november 5-én kelt, 3970/1915. M. E. számú rendelettel szabályozott kis- és középcímereket (1–4. kép) használták a magyar állam hivatalos jelképeként.[43] Az ország hivatalos lapjának, a *Budapesti Közlöny*nek címlapján 1920. március 23-ától[44] 1926. december 31-ig[45] az 1915-ös címerrendezéssel[46] megállapított középcímer a cserfa- és olajággal; 1927. január 1-től[47] egészen az utolsó 1944. december 23-i számig[48] pedig az 1915-ös kiscímer a cserfa- és olajággal szerepelt.

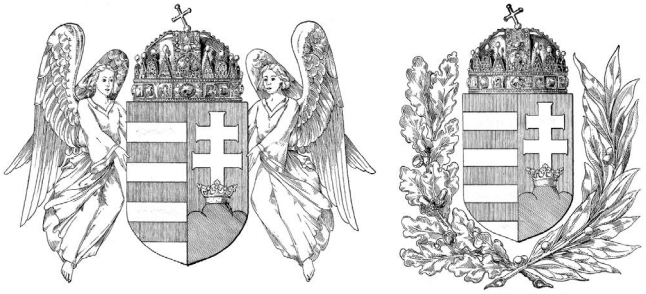

1–2. kép – Az 1915-ben szabályozott kiscímer angyalokkal, illetve cserfa- és olajággal (Magyarországi Rendeletek Tára. 49. (1915) Budapest, 1718. 3–4. ábra.)

3–4. kép – Az 1915-ben szabályozott középcímer angyalokkal, illetve cserfa- és olajággal (Magyarországi Rendeletek Tára. 49. (1915) Budapest, 1718. 1–2. ábra.)

5. kép – Az 1915-ben szabályozott magyar állampecsét rajza (Magyarországi Rendeletek Tára. 49. [1915] Budapest, 1718. 5. ábra.)

Az ország keleti, a szovjet Vörös Hadsereg által már elfoglalt részén, Debrecenben 1944. december 22-én alakult meg az Ideiglenes Nemzeti Kormány.[49] Ennek első minisztertanácsi ülésén, december 23-án megállapodtak a hivatalos pecsétek kinézete kapcsán arról, hogy a körbélyegző „a régi angyalos, koronás címerrel maradjon".[50] Ezt a mondatot aztán Nagy Imre, illetve Gábor József is módosította azzal a megjegyzéssel, hogy: „koronás címerrel", tehát az angyalokra történő utalást elhagyták.[51] Ugyanakkor az ország újonnan létrehozott hivatalos lapjának, a *Magyar Közlöny*nek címlapjára, az 1896. január 12-én kelt, 3755/1895. M. E. számú rendelettel[52] szabályozott angyalos kiscímer (6. kép) került. Ez a címerváltozat szerepelt a még Debrecenben 1945. január 4-én kiadott első számtól,[53] egészen a már Budapesten kiadott[54] 1946. június 4-i számig.[55] Szintén ez szerepelt az 1945. január 26-án létrehozott, államfői jogokat gyakorló három tagú Nemzeti

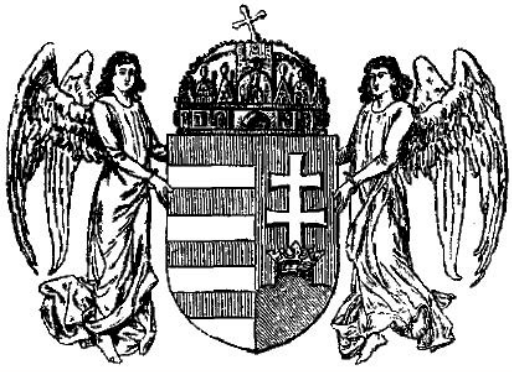

6. kép – Az 1896-ban szabályozott angyalos kiscímer (Magyarországi Rendeletek Tára. 30. (1896) II. kötet. Budapest, 675.)

fog kerülni […] a paraszt számára a kalásszal és kaszával, a munkás számára a kalapáccsal, az értelmiségi számára a pálmaágakkal, az ifjúság számára karddal és a pálmaággal, a nő számára a rózsával…" Budapesti Közlöny, 1944. december 22. 2.

42 *Paksa R.:* Magyar nemzetiszocialisták i. m. 298.

43 Ezeknek hivatalos használatát az 1920. március 18-án kelt 2.394/1920. M. E. sz. rendelettel állították vissza. Budapesti Közlöny, 1920. március 21. 1.

44 Budapesti Közlöny, 1920. március 23. 1.

45 Budapesti Közlöny, 1926. december 31. 1.

46 3970/1915. M. E. sz. rendelet. Kelt, 1915. november 5. In: Magyarországi Rendeletek Tára. 49. (1915) Bp. 1719–1723.

47 Budapesti Közlöny, 1927. január 1. 1.

48 Budapesti Közlöny, 1944. december 23. 1.

49 Tagjai a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Magyar Kommunista Párt, illetve a Nemzeti Parasztpárt soraiból kerültek ki. Négyen pártonkívüliek voltak.

50 Dálnoki Miklós Béla Kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) Minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1944. december 23. – 1945. november 15. A kötet. Szerk. Szűcs László. Bp. 1997. 89.

51 Uo. 91.

52 3755/1895. M. E. sz. rendelet. Kelt, 1896. január 12. In: Magyarországi Rendeletek Tára. 30. (1896) II. kötet. Bp. 671–675.

53 Magyar Közlöny, 1945. január 4. Debrecen, 1.

54 Az első budapesti szám: Magyar Közlöny, 1945. április 22. Budapest, 1.

55 Magyar Közlöny, 1946. június 4. 1.

Főtanács pecsétjén.[56] Ez a címerforma a pajzstartó angyalok kinézetében tért el az 1915-ös címerrendezés során megállapított angyalos kiscímertől.

Az egyre inkább a nyugati országrészbe szoruló Szálasi-kormány szintén meghatározta a saját felségterületén használatos állami címert (7. kép). Az 1945. január 1-én kelt, 23/1945. M. E. számú rendelet szövegéből kiderül, hogy Szálasi Ferenc 1944. december 27-én hagyta jóvá miniszterelnök-helyettesének, Szöllősi Jenőnek a minisztertanács hozzájárulása alapján tett előterjesztését a magyar kiscímer újabb alakjának leírása és címerrajza tárgyában, illetve elrendelte ennek a címernek a használatát a magyar állampecséten.[57] Ez a rendelet, amely az 1915-ös címerrendelet „kiegészítésére" volt hivatva, a Szálasi-féle kormányzat Sopronban megjelenő hivatalos lapjában, az úgynevezett *Hivatalos Közlöny*ben jelent meg, Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes aláírásával. A rendelet szerint: „Az állami kis címer (Magyarország külön címere) újabb alakjának leírása a következő: Hasított pajzson jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező, balról vörös mezőben zöld hármashalomnak aranykoronás kiemelkedő középső részén ezüst, talpas kettőskereszt. A pajzson a Magyar Szent Korona nyugszik. A pajzs vörös H-betűs zöld nyilaskeresztre van helyezve."[58]

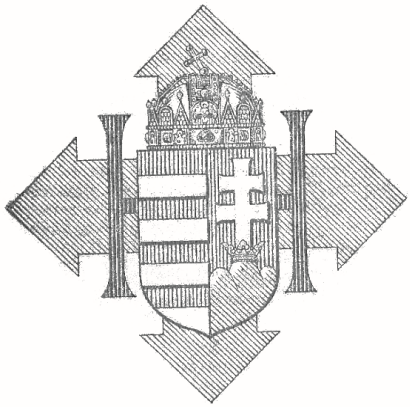

7. kép – A Szálasi-féle 1945-ös címer (Hivatalos Közlöny, 1945. január 27. Sopron, 2.)

Az állampecsét (8. kép) leírása a következő volt: „A magyar állampecsét az állami kis címernek (Magyarország külön címerének) a 2. §-ban meghatározott alakját tünteti fel, az egészet körülvevő, két végén a körirat felé visszagöngyölített szalagon a következő körirattal: Magyarország Nemzetvezetője; a szalag két vége között csillag, a szalag belső peremén a címer felé irányuló sugarak vannak helyezve."[59] A pecsét hivatalos rajzán azonban a színjelölés nem teljes. Tehát a nyilaskereszt zöld jelzése elmaradt, a „H" betű „fekete" lett, illetve hiányzik a szalag, a sugarak és ezutóbbiak háttere színének leírása, vagy jelzése is.

8. kép – A Szálasi-féle 1945-ös állampecsét (Hivatalos Közlöny, 1945. január 27. Sopron, 2.)

A középcímerről nem tettek említést a rendelet szövegében. Ezért ha abból indulunk ki, hogy „A m. kir. minisztérium 23/1945. M. E. számú rendelete a magyar állami címer és az állampecsét leírásáról szóló 3.970/1915. M. E. számú rendelet kiegészítése tárgyában" íródott, akkor a „kiegészítést" ezek szerint csak az jelentette, hogy „Magyarország külön kis címerét" a hagyományos pajzstartók helyett, a nyilaskereszttel és a „H" betűvel látták el; illetve ezzel a jelképpel ellátott állampecsétet készítettek, „lecserélve" az 1915-ös állampecsétet (5. kép). Tehát elvileg a középcímer angyalokkal, illetve cserfa- és olajággal a továbbiakban is hatályos maradt. A rendelet szövegében zárójelben lévő „Magyarország külön címere" megfogalmazás is felvet kérdéseket. 1915-ben „a magyar szent korona országai egyesített címerét" (állami közép címer) és „Magyarország külön (kis) címerét" (állami kis címer) természetesen megkülönböztették az Osztrák–Magyar Monarchia közös ügyei során használatos kis- és középcímerektől. A nyilas hatalom részéről ez jelentheti pusztán az 1915-ös rendelet szöveghasználatának egyszerű átvételét, azonban ha tudatosságot feltételezünk a megfogalmazás mögött, akkor ez utalhat egyfajta utópikus hungarista szövetségi birodalomra is („Hungária Egyesült Földek"[60]; vagy „Hungarista Magyar Birodalom"[61]), amelyben Magyarországnak (vagy „Magyarföldnek"[62]), mint ennek a birodalomnak a részének, a fentiek szerint határozták meg „külön" címerét. Az előbbi verzió a valószínűbb, hiszen a rendeletben nem esik szó „Erdélyföldről", „Tótföldről", „Ruténföldről", „Horvát-szlavonföldről" és „Nyugat-gyepűről"[63] sem. Ugyanakkor Szálasi már 1937-ben – külföldiekkel történt beszélgetésének hatására – elvetette az inkább konföderációra utaló „Hungária

56 A Nemzeti Főtanács pecsétje látható Nagy Imre 1945. nov. 15-i belügyminiszteri kinevezésén. Budapest, 1945. nov. 15. Magyar Nemzeti Múzeum (online katalógus) – Iratgyűjtemény – 92.66.1. Forrás: https://gyujtemenyek.mnm.hu:443/hu/record/-/record/MNMMUSEUM1458313.

57 A m. kir. minisztérium 23/1945. M. E. sz. rendelete a magyar állami címer és az állampecsét leírásáról szóló 3.970/1915. M. E. sz. rendelet kiegészítése tárgyában. In: Hivatalos Közlöny, 1945. január 27. Sopron, 1–2.

58 Uo. 1.

59 Uo. 1–2.

60 Erről lásd: „A Hungarista Birodalom Szálasi elképzelése szerint" című kép. In: *Paksa R.*: Szálasi Ferenc i. m. 174.

61 Lásd pl.: HU-MNL-OL-K 750 (Hungarista napló, 8. kötet, 96. l.) Hadparancs a Fegyveres Nemzethez! Szálasi Ferenc, Budapest, 1944 október.

62 *Paksa R.*: Szálasi Ferenc i. m. 174.

63 Ezeket lásd: Uo.

Egyesült Földek" koncepciót, lecserélve azt a magyarfölényű és vezetésű „Hungarista Magyar Birodalom" koncepcióra.[64] Bár ezutóbbihoz is érdekes adalék lehet Kemény Gábornak, a Pártkülügyek Vezetőjének 1944. május 31-én dr. Kurt Hallerrel, a német követség politikai referensével történt beszélgetése. Kemény kifejtette Hallernek, arra a kérdésére, miszerint „mi a különbség a hungarista, az imrédista és a Pálffy féle nemzetiségi felfogás között." Kemény kifejtette: „minálunk a nemzetiségek közjogi jogi alanyok, közjogi testületben szervezkednek, akár az egyházak, népi közösségeikben népi életmódjuk szerint szervezik az életüket, de bekapcsolódnak a hungarista élet munkaütemébe s legfelső fokon képviselik magukat az országvezetésben. Ezt ma ugy terveztük megoldani, hogy népcsoportokat szervezünk a pártunk keretében a nyilaskeresztes pártjelvénynek a népi szinek szerinti kitüzésével. Akik a hungarista harcot közülük végig harcolták, abból lennének a hungarista államszerkezeten belül a népcsoport felelős vezetői."[65]

Figyelemre méltó Széll Sándor heraldikus, vexillológus 1941-es, *Városaink neve, címere és lobogója* című munkája, amelyben a Magyar Királyság középcímerét (A magyar szent korona országainak egyesített címerét) rajzzal közli *Az új birodalmi címer (1916)* képaláírással.[66] Ez a változat az 1915-ös címerrendezés[67] során megállapított, az Osztrák–Magyar Monarchia közös ügyeinek intézése során használatos középcímer (10. kép) magyar része, külön ábrázolva (9. kép). Ennek (és a Monarchia közös kiscímerének) megalkotója Hugo Gerard Ströhl osztrák heraldikus, képzőművész volt. Számos ponton eltér azonban Ströhl változata Magyarország 1915-ös, külön megállapított középcímerének rajzától (3. kép), amelynek megtervezője Köpeczi Sebestyén József heraldikus, festőművész volt. Ennek magyarázata abban keresendő, hogy a közös címerek megalkotásánál esztétikailag egymáshoz kellett igazítani az egymás mellé helyezett osztrák, illetve magyar állami címereket. Azonban a Rudolf császár által 1602-ben készíttetett német reneszánsz stílű, „magasra törekvő s merevebb formájú" osztrák császári korona kinézete élesen eltér, az Árpád-kori, román, illetve bizánci stílű, „zártabb, alacsonyabb és lágyabb formájú" magyar Szent Koronától.[68] Így tehát Ströhl rajzain a magyar korona – alkalmazkodva az osztrák koronához – feltűnően megnyúlt, illetve hasonlóan az osztrákhoz, nem fedte le teljesen a címerpajzs felső részét, ellentétben Köpeczi Sebestyén hagyományos, magyar stílusú rajzával. A két címerváltozat eltérő kinézetét és ennek problematikáját Csánki Dezső történész, levéltáros 1916-ban meg is fogalmazta. Véleménye szerint, a Ströhl által tervezett csúcsíves formájú közös középcímer nem megfelelő a magyar stíl szempontjából. Ez különösen szembetűnő, ha összehasonlítjuk a Köpeczi Sebestyén József által elkészített hegyes talpú pajzson lévő magyar középcímer rajzával. Csánki élesen bírálta a közös címer magyar részét tartó angyal kivitelezését is. Ez ugyanis a magyar középcímer méltóságteljesen lebegő angyalaihoz képest, megfogalmazása szerint, „mintegy tánczlejtést *végez*, s fejét is, bár mereven, ily tánczmozdulatban tartja."[69] Maga Köpeczi Sebestyén József 1917-ben fogalmazta meg kritikáját, a Ströhl által megalkotott címerképekről. Ő is bírálta a „csücsköstalpú" címerpajzsokat, ugyanis ezek formavilága a francia heraldikában gyakori, azonban a magyarban és a németben nem jellemző. Rámutatott számos eltérésre is, ami a közös címer magyar része, illetve a hivatalosan megállapított magyar címer között van.[70] Szálasi Ferenc és köre azonban valószínűleg nem foglalkozott különösebben a kétfajta címerrajz közötti különbséggel.

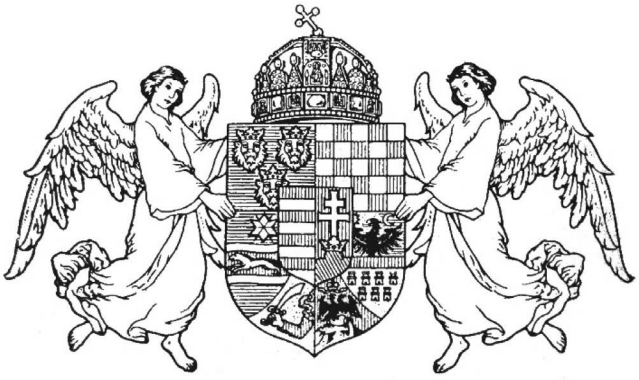

9. kép – A Széll Sándor megfogalmazása szerinti: „új birodalmi címer (1916)" (Széll Sándor: Városaink neve, címere és lobogója. Budapest, 1941. 30.)

64 „A nyár folyamán [1937-ben] egyik párttag közvetitésével *külföldiek keresnek kapcsolatot Sz*-val [Szálasival]. Sz fogadja őket az Andrássy ut 60 alatt Széchenyi Lajos jelenlétében. A két külföldi, *állitólag* angolok voltak, magyarul nem beszéltek, csak angolul, a következő előadással lepték meg Sz-t: Ők figyelemmel kisérik *Délkelet*-európában a helyzetet. Őket minden érdekli, hallottak a Hungarizmusról. […] Szerintük minden nehézség nélkül be lehet állitani egy dunai konföderációs tervbe. […] Sz felvilágositja őket tévedésükről. Szó sincs valamilyen dunai konföderációról vagy Jászi Oszkár-féle elképzelésről. […] A Hungarizmus a magyar nép vezetésével akarja megteremteni a magyar nemzetet. Politikai nemzetet óhajt létrehozni, ami a legsulyosabban belevág Prága, Bukarest, Belgrád eleven husába. […] E beszélgetés inditotta el [Szálasiban] a gondolatmenetet a vezetőnépről, mely a Hungarizmus ideológiájának politikai felépitésében a Hungaria Egyesült Földek gyakorlati rendszerét leépitette és helyébe a Hungarista Magyar Birodalom képét alakitotta ki." HU-MNL-OL-K 750 (Hungarista napló, 1. kötet, 38–39. l.).

65 HU-MNL-OL-K 750 (Hungarista napló. 4. kötet, 79. l.) Jelentés dr. Kurt Hallerrel tartott megbeszélésekről. Kemény Gábor s.k., Pártkülügyek Vezetője.

66 *Széll Sándor:* Városaink neve, címere és lobogója. Bp. 1941. 30.

67 3.969/1915. M. E. sz. rendelet. Kelt, 1915. november 5. In: Magyarországi Rendeletek Tára. 49. (1915) Bp. 1712–1717.

68 *Csánki Dezső:* Az új magyar és úgynevezett közös czímerekről. Századok 50. (1916) 24.

69 Uo. 26–27.

70 Ströhl a középcímer szívpajzsát eltérően helyezte el. A kettős keresztet, illetve a hármas halmot, annak koronájával is „idegenszerűen" stilizálta. A dalmát címer oroszlánfejeit zöld szemmel és ékköves koronával ábrázolta. Erdély sasának szárnytollai is más kialakítást kaptak. Bosznia-Hercegovina címerképe a magyar hivatalos verzió szerint, a természetes, gomolyalakú felhőkből kinyúló kar. Ströhl azonban ezeket a felhőket fodorszerűen ábrázolta. Fiume címerét is a hivatalos magyar címerrajztól eltérően rajzolta meg. *Sas Péter:* A heraldikus. Köpeczi Sebestyén József élete és munkássága. Második kötet. Csíkszereda 2011. 93–94.

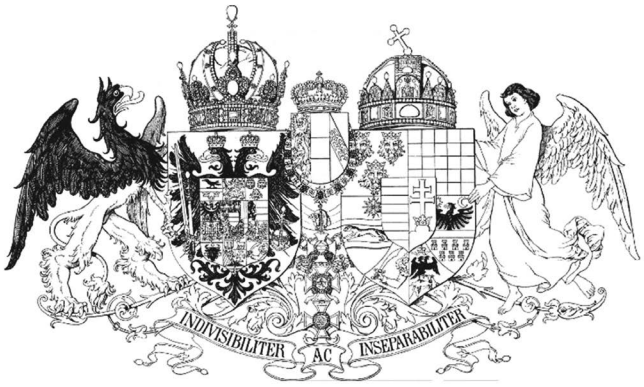

10. kép – Az Osztrák–Magyar Monarchia közös intézményeinek használatára szolgáló középcímer, 1915–1918 (Magyarországi Rendeletek Tára. 49. [1915] Budapest, 1718. 1. ábra.)

Mindenesetre érdekes a tovább élése a „Ströhl-féle" címerváltozatnak (a Monarchia közös középcímerének magyar része külön ábrázolva) a háború utáni időszakban az emigrációba került hungaristák körében. Ez a címer szerepelt például az Ausztráliában kiadott *Hungarista Mozgalom*,[71] illetve az Út és Cél[72] című lapok hasábjain is. Széll Sándor egyébként, említett 1941-es munkájában több javaslatot is tett a jelképekre vonatkozóan. Az állami zászló, illetve lobogó kapcsán például javaslata szerint, az ezeréves Magyarországnak a vörös-fehér hétsávos, az „Árpádok birodalmi lobogóját" kellene használnia, míg a vörös-fehér-zöld lobogónak csupán a magyar nemzetiség trikolórjának kellene maradnia.[73] A később általánosan „árpádsávosnak" elnevezett zászló – vagyis a vörös-fehér váltakozó sávok modern zászlóformán alkalmazott használata – szintén kedvelt jelképpé vált a már említett emigráns hungarista körök számára. A Münchenben kiadott *Cél* című lapban a magyarság megmaradásának zálogát többek között abban látták, hogy: „Lakásunk díszhelyére, a Szentkoronával ékesített magyar címer és az Árpádsávos zászló mellé helyezzünk egy táblácskát a következő jelszóval: Maradj, mindig, mindenütt magyar!"[74] Az idézett cikkben fényképet is közölnek az egyik (Buenos Aires-i), „hősök és vértanúk" emlékére felajánlott szentmiséről – amelyet „a Hungarista Mozgalom és a nemzeti emigráció" szokásosan „a Nemzetvezető mártírhalálának hónapjában", márciusban tartottak[75] – a következő felirattal: „A zászlók a szentmisén. – Középen az *árpádsávos zászló. Balra az 1956-os szabadságharc hőseinek zászlója*".[76] Széll Sándor a főváros számára is készített új címertervet, amelyet rajzzal is bemutatott (megcserélve Buda és Pest címerhelyét);[77] ezenkívül javasolta az „ősi Buda" nevének visszaállítását (elhagyva a „kellemetlen hangzású és idegen Pest nevet") és az ősi Budai (vörös-sárga sávos) lobogó felvételét, az 1873-tól használt vörös-sárga-kék, majd a Horthy-korszakban vörös-sárga-zöld színekre módosított trikolór helyett.[78] Széll egyébként elítélően vélekedett a nyilaskeresztről, összefüggésbe hozva az általa szintén nem kedvelt trikolórral: „A francia forradalom trikolórja éppen olyan utánzásra talált a különböző európai köztársaságokban […] mint a nemzetszocialista forradalom győzelme után bevezetett német állami jelvény, a horogkereszt hatására a különféle keresztek Európában (mankóskereszt Ausztriában, stb.). Nálunk is erre a hatásra nyilaskereszt, kaszáskereszt, bunkóskereszt, stb. jöttek divatba, holott a magyarságnak van egy ma is használatos keresztjelvénye, a magyar nagyhatalmi állást jelképező ú. n. kettőskereszt, amely a legrégibb (1190–1940) keresztalakú heraldikai jelvény Európában."[79]

Széll Sándor 1945. január 5. és 15. között Weimarban részt vett a Német Külügyi Tudományos Intézet kongresszusán, ahol jelen voltak „Európa különböző nemzeteinek képviselői".[80] Széll az ott elmondott előadásában kifejtette: „a XVII–XVIII századbeli magyar birodalomban élő népek ideális életegységben éltek. Ebben az időben még nem beszélhetünk nemzetiségekről abban a formában, ahogy az a francia forradalom és a második világháború után kialakult. Ez gazdasági, politikai és kulturális vonatkozásban állt fenn. Ezt az ideális egységet igyekszik megvalositani a német birodalom a háboru után. Adatokkal bizonyitotta, hogy a teljesen egységes Magyarország miként vált a századok folyamán a rászakadt háboruk sulya alatt sokrétüvé a betelepitések *következtében s hogy a francia forradalom hamis életszemlélete és az* elvakitott nemzetiségi sovinizmus miként bontotta meg ezt az egységet s miként *állitotta* egymással szembe a nemzeti-

71 Lásd pl.: Hungarista Mozgalom. Ausztráliai Szórványok Tájékoztató Szolgálata. 3. (1957 június) 6. sz. 1. (borító lap).

72 Lásd pl.: Út és Cél. A Hungarista Mozgalom Hivatalos Lapja. 32. (1980 január) 1. sz. 16. (utolsó lap).

73 „Ma általában azt mondhatjuk, hogy nemcsak a forradalomnak (Revolutionsflagge), a köztársasági eszmének (republikanische Dreifarbigkeit) vagy a demokrata világnézetnek (Symbol der Demokratie), hanem a nyelvi nemzetiségnek kifejezett jelvényévé vált a trikolór. Ezzel kapcsolatban felmerül az a gondolat, hogy helyes-e, ha a magyar nemzetnek, az ezeréves Magyarországnak a felségjelvénye is ilyen nemzetiségi trikolór és pedig a magyar nemzetiségnek a trikolórja, mikor ennek a nemzetnek a keretében a történelmi Magyarországnak a területén más nemzetiségek is élnek, akiknek szintén megvannak a maguk nemzetiségi trikolórjai és nem volna-e helyesebb a vörös-fehér-zöld trikolórt a magyar nyelvi nemzetiség jelvényeként megtartani ugyan a többi nyelvi nemzetiségi trikolórok (németek vörös-fehér-fekete, szlávok vörös-fehér-kék és románok vörös-sárga-kék) mellett, de a nemzet, az ezeréves ország (mindannyiunk közös édesanyja) felségjelvényeként az Árpádok korabeli hétsávos birodalmi lobogót visszaállítani, amelyet Rákóczi Ferenc használt utoljára és amely Szent László, Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás birodalmi eszméinek volt évszázadokig gyönyörű szimbóluma. Ez a birodalmi címernek is megfelel." *Széll S.:* Városaink neve i. m. 56–57.

74 *Hajdúhegyi János:* Hódolat vértanuink emlékének. Cél. Antibolsevista folyóirat. 2. (1959 június 1.) 6. sz. 6.

75 Uo. 5.

76 Uo. 8.

77 Képaláírása szerint: „Székesfővárosunk tervezett új címere Buda és Pest régi címerei alapján a heraldikailag logikus megoldásban: az első helyen Buda, – a második helyen Pest címere." *Széll S.:* Városaink neve i. m. 43.

78 Uo. 59.

79 Uo. 55.

80 A kongresszus két fő témája volt: „1/ német és külföldi részről elhangzott nyilatkozatok amelyekből kisugárzik az európai népek egységes állásfoglalása a bolsevizmussal szemben és annak megállapitása, hogy a bolsevizmus nem csak a nyugati kulturának, hanem a nyugati népeknek is teljes pusztulásá[t] jelentené. 2/ a problémák másik része azon tervek körül jegecesedett ki, amelyek a jövő Eurpájának [sic!] felépitését *célozzák."* HU-MNL-OL-K 18 (217. l.) A Törvényhozók Nemzeti Szövetsége 1945. febr. 13-án Sopronban tartott ülésének jegyzőkönyve.

ségeket s miként vezetett ez az ország végzetes felboritásához. Rámutatott arra, hogy a nemzeti szociálizmus magyarországi testvérmozgalma lehet az a szellemi áramlat, amely a Duna völgyében élő népeket ismét ideális egységbe foglalhatja összse. A Szent László-korabeli magyar birodalom azért is ideális eszménykép, mert a keresztes hadjárat formájában az európai népek közössége ekkor forr egységbe először—magyar király vezetése alatt."[81]

Visszatérve a Szálasi-kormányzat címerére és a dátumokra, Szálasi Ferenc 1944. december 27-én hagyta jóvá Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes előterjesztését a címerről, amelyhez előzőleg a minisztertanács hozzájárult. A Szöllősi által 1945. január 1-én aláírt rendelet szövege szerint, az a kihirdetésétől lépett hatályba, tehát az ország nyilasok által uralt területein elvileg 1945. január 27-től vált „hivatalossá", hiszen ekkor jelent meg az általuk Sopronban kiadott *Hivatalos Közlöny*ben.[82] Ugyanakkor Szöllősi Kőszegen már 1944. december 23-án (tehát Szálasi jóváhagyása előtt 4 nappal) megfogalmazta és ezzel a dátummal írta alá levelét a miniszterek számára, az új pecsétek kinézetével kapcsolatban. Legalábbis ez a dátum szerepel Szöllősi, Budinszky László igazságügyminiszternek küldött, következő szövegezésű átiratán: „Miniszter Ur! Tisztelettel közlöm Miniszter urral Magyarország Nemzetvezetőjének azt az óhaját, hogy ezentul az összes miniszter urak a Nemzetvezető pecsétjének csatolt mintája szerinti, a körirat megváltoztatásával, de egyöntetüen és kisebbitett alakban készitendő pecsétet használjanak. A fentiek alapján tisztelettel kérem, hogy a szükséges intézkedéseket megtenni és az alárendelt hivatalokat, illetve hatóságokat *értesiteni* méltóztassék."[83] Az ügyiratban[84] megtalálható egy kis méretű papíron, a Szöllősi által mellékelt nemzetvezetői pecsétlenyomat (amely megegyezik a Szálasi-féle állampecsét rajzával), illetve a már ez alapján, egyszerűsített formában elkészített „M. Kir. Igazságügyminiszter" köriratú pecsét lenyomata.[85] Budinszky igazságügyminiszter 1945. január 9-i keltezéssel küldte meg Szöllősinek a következő választ: „a vezetésem alatt álló igazságügyminisztérium számára a Nemzetvezető csatolt pecsétjének muntája [sic!] szerinti gumibélyegző elkészitésére *a szükséges intézkedéseket megtettem és a körpecsétet az átiratban megjelölt* kivánságnak megfelelően haladéktalanul elkészittettem [sic!], amint annak kivitelezésére alkalmas vésnök a rendelkezésemre fog állani."[86] 1945. február 2-án jelentette az üggyel foglalkozó „m. kir. kormánytanácsos, a segédhivatalok főigazgatója", hogy az igazságügyminisztérium bélyegzőinek átalakításához szükséges címerbetéteket Kőszegről, a honvédelmi minisztériumtól beszerezte, illetve magukat a bélyegzőket[87] egy szombathelyi vésnökkel átalakíttatta. Az új bélyegzők közül egyet elküldött a „kir. ítélőtáblai bírónak" is. A 23/1945. M. E. számú rendelet szerint elkészített bélyegző lenyomatát pedig bemutatta.[88]

A Szálasi-kormányzat fennmaradt, általam vizsgált iratai közül, a legkorábbi „Szálasi-címeres" pecsétek dátuma 1945. január 11.[89] Ezt követően, 1945. január 20-án már a Honvédelmi Minisztérium,[90] január 30-án a Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztérium,[91] február 1-én az Igazságügyminisztérium,[92] február 2-án a Belügyminisztérium,[93] február 6-án a Földmívelésügyi Minisztérium,[94] február 8-án a Külügyminisztérium[95] már biztosan használt ilyen pecséteket. Szintén alkalmazta pecsétjén a címert a Totális Mozgósítás és Harcbaállítás minisztere,[96] illetve az Iparügyi Minisztérium[97] is. Az általam talált legkésőbbi dátummal szereplő irat, amelyen a Szálasi-címer látható, a Kemény Gábor külügyminiszter által

81 Uo. 218. l.

82 Szálasiék Hivatalos Közlönye először 1945. január 6-án jelent meg. Hivatalos Közlöny, 1945. január 6. Sopron. A lap címlapján nem volt címer, egészen február 8-ig, amikor már a cím alatt megjelent a Szálasi-féle címer. Hivatalos Közlöny, 1945. február 8. Sopron. A soproni Hivatalos Közlöny utolsó száma 1945. március 23-án jelent meg. Hivatalos Közlöny, 1945. március 23. Sopron.

83 HU-MNL-OL-K 800 (1. cs. Elnöki iratok, 111. l.) Szöllősi Jenő miniszterelnökhelyettes 4384/M.E.I. sz. átirata Budinszky László igazságügyminiszternek. Tárgy: A miniszterek uj hivatalos pecsétje. Kőszeg, 1944. dec. 23.

84 HU-MNL-OL-K 800 (1. cs. Elnöki iratok, 109–112. l.) *M. Kir. Igazságügyminisztérium Elnöksége 1945 jan. 10. 000446. Tárgy: A miniszterek uj hivatalos pecsétje.*

85 Uo. 110. l.

86 Uo. 109. l. Géppel írt feljegyzés az ügyiratborító belső részén. Tárgy: *kintről [A miniszterek uj hivatalos pecsétje]* Szombathely, 1945. jan. 9.

87 Uo.

88 Uo. 112. l. Az ügyiratborító hátsó részének belső felén.

89 „Magyarország Nemzetvezetőjének Államjogi Irodája" köriratú (Sopron, 1945. jan. 11.); illetve „Nemzetvezető Személye Körüli M. Kir. Miniszter. Országos Munkarendvezető" köriratú (Kőszeg, 1945. jan. 11.) pecsétek. HU-MNL-OL-K 800 (1. cs. Elnöki iratok, 582. l.) Levél Budinszky László igazságügyminiszternek, a közigazgatás átszervezését tartalmazó törvénytervezet előkészítésével kapcsolatban. 1945. jan. 11.

90 HU-MNL-OL-K 800 (1. cs. Elnöki iratok, 349. l.) A honvédelmi miniszter és honvédség főparancsnoka rendeletéből levél az igazságügyminiszterhez. Gyepü II., 1945. jan. 20. Szombathely. 10.390./3.b.-1945. Üza. [üzemanyag] megtérités.

91 HU-MNL-OL-K 707 (1. cs. 1944–1945–1 t. [I–II] 79. l.). Tárgy: Számvevőség, Hivatali ellátmány felemelése.

92 HU-MNL-OL-K 800 (1. cs. Elnöki iratok, 405. l.) Kimutatás azon menekült vagy kitelepült igazságügyi alkalmazottakról, akik a 327/1945 I.M.E. sz. rendeletre hivatkozással kitelepítési és kitelepülési családi segélyre igényjogosultságukat bejelentették. Szombathely, 1945. febr. 1.

93 „M. Kir. Országos Elhelyezési Kormánybiztos" köriratú pecsét. HU-MNL-OL-K 800 („III. Csoport. Kiküldetések, Németországból jött értesítések és jelentések" című mappa. 30. l.) M. Kir. Belügyminisztérium X.osztálya. 166.236/B.M.X.o.-1945. Németországi kitelepülés ütemének gyorsitása. Nagycenk, 1945. febr. 2.

94 HU-MNL-OL-XIX-E-1-c (Igazságügyi Minisztérium, Törvényelőkészítő Főosztály. 1. kisdoboz: Tsz-(19-192) Szálasi-kormány törvényelőkészítő iratai, 1945. 3. l.) Pálffy Fidél levele Budinszky László igazságügyminiszternek. Tárgy: A mezőgazdasági termelés biztositása tárgyában kormányrendelet kibocsátása. Sopron, 1945. febr. 6.

95 HU-MNL-OL-K 707 (1. cs. 1944–1945–1 t. [I–II] 86. l.). A m. kir. külügyminisztérium szervezete és ügyrendje. Szombathely, 1945. febr. 8.

96 HU-MNL-OL-K 800 (1. cs. Elnöki iratok, 623. l.) 1002/Eln.szám. 1945. A T.M.H.M. irodája átszervezéséről. „Szervezési áttekintés" küldése M.Kir. Igazságügyminiszter Urnak. Bő, 1945. febr. 21.

97 HU-MNL-OL-K 771 (1. cs. Elnöki iratok,) [Iparügyi Minisztérium, 1935–1949, Elnöki iratok, 1944. 10. 16.–1945. 03. 28.: Szakváry Emil]. Egy nyugalmazott miniszteri tanácsos 1944. évi karácsonyi segélye kiutalásának felterjesztése. Magyarkeresztúr, 1945. márc. 17.

aláírt Attersee,[98] 1945. április 16. keltezésű levél, amelyet a Bécsi Főkonzulátus részére címzett.[99]

A Bertényi Iván által csak „fantomcímernek" nevezett jelkép tényleges használata és elterjedése azonban kérdéseket vet fel. Nem valószínű ugyanis, hogy a közvélemény számára általánosan ismertté vált volna ez a címer.[100] A nyilas vezetésű vidéki lapok sem hirdették a rendelet szövegével, illetve a hivatalos rajzzal megegyező módon az új címer és pecsét megjelenését. Érdekes módon a *Hivatalos Közlöny*-ben történt kihirdetést (1945. január 27.) egy nappal megelőzve, a *Zalai Összetartás* című lap már 1945. január 26-án közölte a „hivatalos pecsétek átírását": „A nyilaskeresztet is magában kell foglalnia a hivatali pecséteknek. A miniszterelnökhelyettes rendeletet bocsátott ki a hivatalos pecsétek átírásáról. A rendelet a Nemzetvezető óhaja szerint arról intézkedik, hogy az állami és közhivatalok hivatalos pecsétjében a magyar címer és korona mellé a nyilaskeresztet kell elhelyezni."[101] A Pápai Ujság január 27-én viszont a következőképpen írt erről: „A rendelet Szálasi Ferenc nemzetvezető óhajára arról intézkedik, hogy az állami és közhivatalok hivatalos pecsétjében a magyar címer és a korona közé a nyilaskeresztet kell elhelyezni."[102] A nyilaskeresztnek „a magyar címer és a korona" mellé, avagy közé helyezése, azonban jelenthet pusztán eltérő nyelvhasználatot is ugyanarra a címerrajzra vonatkozóan. A rendelet szövege szerint, a címer pajzsa „vörös H-betűs zöld nyilaskeresztre van helyezve". Tehát ennek, illetve a közölt rajznak alapján, egy laikus úgyis megfogalmazhatja, hogy a nyilaskereszt a címer mögött, vagy éppenséggel alatta van.

Figyelemre méltó, hogy 1945 júliusában, a *Demokrácia* című lapban egyfajta szenzációként számoltak be arról, hogy Szálasiéknak „az ország katasztrófájának közepette sem volt egyéb dolguk, mint hogy az évezredes magyar állami címert saját szájuk íze szerint meghamisítsák […] Felelniük kell összes hazugságaikért és bűnhődniök kell a Magyar Szentkorona tudatos és gonosz eltorzítása miatt is".[103] Szálasi egyébként a Szent Koronáról a következőket fejtette ki Edmund Veesenmayernek 1944. szeptember 26-án történt megbeszélésükkor, mikor Horthy esetleges emigrálásáról és ott az emigráns politikusok maga köré gyűjtéséről esett szó: „…miután a szuverénitást nem a Kormányzó, hanem a Szent Korona tárgyi valósága képviseli, a fontos tehát, hogy a koronázási ékszereket a Kormányzó ne vigye magával. A magyar alkotmány különlegessége abban van, hogy az államfő és nemzet együtt teszik csupán ki a Szent Korona által képviselt állami szuverenitást, ahol tehát a Szent Korona, ott a szuverenitás. A Szent Korona fizikai valóságána[k] ez a t*ú*lértékelése a materalista életszemléletből ered."[104] A megbeszélésen jelenlévő Kemény Gábor ehhez hozzáfűzte: „a magyar történelemben mindig a Szent Korona birtoka döntötte el az uralmat."[105] Nem véletlenül vitte magával a nyilas hatalom egyre nyugatabbra a koronát.[106]

Összefoglalva a Szálasi-kormányzat által megalkotott címer szimbolikáját, a hungaristák értelmezése szerint, a következő állapítható meg. A vörös „H" betűs zöld nyilaskereszt, mint pajzstartó utalt „a Nyilaskeresztes Párt által vezetett Hungarista Mozgalomra"; a Szent Koronában pedig elsősorban az állami szuverenitás kifejeződését látták. Tehát a párt- és mozgalmi jelvényükkel egyesített koronás kiscímerrel kifejezésre kívánták juttatni, hogy céljuk a „hungarista állam" megvalósítása.

98 Az akkor még a Német Birodalomhoz tartozó Ausztria legnagyobb tava (azon tavak közül, amelyek teljes egészében az ország területén fekszenek).

99 A pecsét körirata: „Magyar Kir. Külügyminiszterium. Ministere Royal des Affaires Etrangéres de Hongrie". HU-MNL-OL-K 707 (1. cs. 1944–1945–1 t. [I–II] 167. l.). Báró Kemény Gábor m. kir. külügyminiszter levele a Bécsi Főkonzulátus részére (ellátmányok kapcsán). Attersee, 1945. ápr. 16.

100 *Bertényi Iván:* A „Szálasi-címer". Rubicon 26. (2015/4) 72.

101 Hirek. Zalai Összetartás, 1945. január 26. 4.

102 Hirek. Pápai Ujság, 1945. január 27. 3.

103 *–már [sic!]:* Így hamisították meg a nyilasok a magyar címert. Ujabb ismeretlen adatok a Szálasi-bűnügyben folytatott vizsgálatról. Demokrácia, 1945. július 29. 7.

104 HU-MNL-OL-K 750 (Hungarista napló, 7. kötet, 98. l.) Kemény Gábor: Jelentés Szálasi – Veesenmayer beszélgetésről 1944 szeptember 26-án. 1944. szept. 30.

105 Uo.

106 A Szent Koronát 1944 októberének végén szállították Veszprémbe és abban a sziklabarlangban helyezték el, ahol a Magyar Nemzeti Bank értékeit is őrizték. November 4-én azonban visszakerült a budai királyi palotába, ahol Szálasi letette „nemzetvezetői" esküjét. Pár nappal később ismét Veszprémbe vitték. December 6-án Szálasiék már Kőszegre szállították a fenyegető veszélyre hivatkozva, majd 1945 januárjában innen vitték Velembe. Március végén hagyta el a Szent Korona Magyarország területét. Előbb Mariazellbe, majd onnan Mattseebe szállították. Innen a frankfurti Deutsche Reichsbank páncélszekrényébe került. Egy ideig az amerikai hadseregnél maradt megőrzésre. 1951. július 27-én hangzott el egy hivatalos nyilatkozat a külügyminisztérium részéről, miszerint a koronát az Egyesült Államok letétként őrzi. Magyarország nemzeti ereklyéje, végül csak 1978. január 5-én térhetett haza. *Bertényi Iván:* A Magyar Szent Korona. Bp. 1996. 174–182.

A vad Jagyel Litván nagyhercege
Rettentő népének, mint áradatnak,
Nincs gátja, mint sakálok lósörénybe
Ragadva úszták át a Visztulát
S Zavichost vára romladékba dűlt.[1]

Képes György

Árpád-házi leszármazott lehetett-e Jogaila litván nagyfejedelem?

Could Jogaila, the Grand Duke of Lithuania, have been a descendant of the Árpád dynasty?
On 4 March 1386 in Kraków, Jogaila, Grand Duke of Lithuania, was crowned King of Poland. This event marked the emergence of a new royal dynasty in East-Central Europe, whose members ruled Poland from 1386, Bohemia from 1471, and Hungary from 1490. The Polish male line of the dynasty became extinct in 1572 with the death of Sigismund II Augustus, while the last king of the Bohemian–Hungarian branch was Louis II, who died at or shortly after the Battle of Mohács in 1526. Hungary, however, had already had a monarch from the Jagiellonian dynasty between 1440 and 1444: Wladislaus I, who ascended the throne not by hereditary right but by election. For this reason, pro-Habsburg public law writers of the eighteenth and nineteenth centuries did not consider him a legitimate ruler, in contrast to Ladislaus V Posthumus, Albert of Habsburg's son, whom his widowed mother, Elisabeth of Luxembourg, had also crowned king in 1440, two months before Wladislaus. Until now, the only Hungarian constitutional argument in favor of Wladislaus I's legitimacy has been the development of the estates' right to free royal election (libera electio) in contemporary European monarchies. This study, however, raises as a historical curiosity the possibility that Wladislaus might also have had a bloodline claim to the Hungarian throne through his paternal grandmother, Uliana of Tver. Nevertheless, there is no evidence that anyone, either in Hungary or in Poland, was aware of this connection at the time of his nomination.

1386. március 4-én Krakkóban, a Wawel székesegyházban Bodzanta gnieznói érsek II. Jagelló Ulászló (*Władysław II Jagiełło*) néven Lengyelország királyává koronázta Jogailát, a litvánok nagyfejedelmét. Ezzel új királyi dinasztia jelent meg Kelet-Közép Európában, melynek tagjai Lengyelországban 1386-tól, Csehországban 1471-től, Magyarországon 1490-től uralkodtak. Az uralkodóház lengyel férfiága 1572-ben, II. Zsigmond Ágost halálával halt ki, míg a cseh-magyar férfiág utolsó királya az 1526-ban a mohácsi csatában (vagy azt követően) elhunyt II. Lajos volt. Magyarországnak azonban már 1440–1444 között is volt egy Jagelló-házi királya, I. Ulászló. Csakhogy ő nem vérségi alapon, hanem választás útján került trónra, édesanyja ugyanis nem Anjou Hedvig, Nagy Lajos leánya, Jagelló első felesége volt – ő már 1399-ben, nagyon fiatalon meghalt –, hanem a litvániai arisztokrata származású ifjú hercegnő, Zofia Holszańska. Emiatt a 18–19. századi Habsburg-párti közjogi szerzők nem is tekintették Ulászlót legitim uralkodónak, ellentétben Habsburg Albert utószülött fiával, V. Lászlóval, akit szintén 1440-ben (két hónappal Ulászló előtt) koronáztatott királlyá özvegy édesanyja, Luxemburgi Erzsébet. I. Ulászló uralkodásának törvényessége mellett mindezidáig az egyetlen magyar közjogi érv a rendek királyi nemzetséghez nem kötődő, azaz ekkor már valóban szabad királyválasztási jogának (*libera electio*) kifejlődése volt a korabeli európai monarchiákban. A jelen tanulmány történelmi érdekességként azonban felveti, hogy I. Ulászlónak apai nagyanyja, Tveri Uljana ágán vérségi alapon is lehetett volna jogalapja a trónralépéshez. Hozzá kell tennünk azonban, hogy nem rendelkezünk adattal arra nézve, hogy jelölésekor erről – akár magyar, akár lengyel oldalon – bárkinek tudomása lett volna.

1 *Madách Imre:* Mária királynő. Dráma öt felvonásban, lásd https://mek.oszk.hu/00800/00870/00870.htm (letöltés: 2025. jan. 23.) – a művet Madách 1840–44 között írta, majd 1855-ben egy pályázatra átdolgozta, de csak 1970-ben mutatták be először, Gyárfás Miklós újabb átdolgozásában (a szerző megjegyzése).

– Képes György PhD, habil. egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, ORCID: 0000-0002-3941-0686

I. Ulászló királlyá választása, avagy a rex electus elsőbbsége a rex hereditariusszal szemben

I. Ulászló kapcsán a történettudományban sokszor feldolgozott, közismertnek tekinthető tény, hogy őt mint „lengyel királyt választották meg az ország rendei […] Magyarország királyává”.[2] (A kortárs Kottanner Jánosné, az özvegy Erzsébet királyné udvarhölgye is következetesen „a lengyel királyként” említi.)[3] Thuróczy János 1488-ban megjelent *Chronica Hungarorum*a szerint Ulászlót „kiváló erényei Magyarország számára is kívánatossá tették, és a főurak egész gyülekezetének tetszett személye”.[4] Sok későbbi, Habsburg- (és így dinasztikus trónöröklés-) párti szerző szerint ez a választás „jogsértés” (*iniuria*) volt,[5] amit Ferdinandy Gejza közjogi oldalról azzal cáfol, hogy ekkorra már a korábbi uralkodókkal való vérségi kapcsolat kérdése teljesen háttérbe szorult: „a szabad választás jogát korlátozó azon erkölcsi motívumok, melyek e korszak elején még a nemzetet Árpád véréhez fűzték, lassankint háttérbe szorultak, és az országot a teljesen szabad királyválasztás felé terelték”.[6]

Az, hogy Habsburg Albert halála után a magyar rendek választása már 1440 januárjában – helyesebben ekkor még csak a főuraké, később viszont rajtuk kívül a „tota Communitas Regni Hungariae”-é is[7] – Ulászlóra esett Albert születendő fia, V. László helyett, ismereteink szerint két tényezőnek tudható be. Az egyik (fontosabb) szempont, hogy 15 éves, hazájában már nagykorúsított ifjúként, különösen egy édesanyja „gyámsága” alatt álló újszülöttel szemben ő volt „a török veszedelem ellen legalkalmasabb királyjelölt”[8] még azzal együtt is, hogy „nem alkotott maradandót az északi királyságban, mivel uralkodása jelentős részében világi és egyházi előkelők – főként Zbigniew Oleśnicki krakkói püspök – irányították helyette”.[9] A másik pedig, hogy az adott külpolitikai helyzetben – ráadásul épp egy olyan időpillanatban, amikor II. Murád szultán követe Krakkóban próbált szervezkedni: a híres 15. századi lengyel történetíró, Jan Długosz szerint pénzügyi segítséget és százezer katonát ígérve egy Magyarország elleni hadjárathoz[10] – az I. Lajos halálával megszakadt magyar-lengyel perszonálunió felélesztése tűnt a leghelyénvalóbb döntésnek.[11]

A fiatal lengyel uralkodó magyar királlyá választása kapcsán keletkezett oklevelek is a perszonálunió helyreállítására irányuló kölcsönös szándékot teszik egyértelművé a lengyel és a magyar főurak részéről egyaránt, bármilyen egyéb – származáson vagy egyéb családi kapcsolatokon alapuló – legitimáció kutatása helyett. Az 1439. év végi előzetes egyeztetéseken lengyel részről Oleśnicki bizalmas embere, Jan Taszka Koniecpolski, a Korona nagykancellárja és Piotr Kurowski szandeci kastellán vett részt.[12] A krakkói püspök 1439. év végén kiadott utasítása szerint a város valamennyi templomában szentmisét kell tartani, *pro impetranda gracia unionis regnorum Polonie et Ungarie*.[13] Ugyanő 1440. január 13-án írt levelében Giuliano Cesarini bíborosnak (aki majd szintúgy az 1444. évi várnai csatában esik el, mint I. Ulászló) arról számol be, hogy már várják a magyar követek érkezését: „praestolamur […] praedictorum ambasiatorum in hoc loco adventum”.[14] A szintén a várnai csatában elesett De Dominis János zenggi püspök és az őt nem sokkal túlélő Tallóci Matkó horvát-dalmát és szlavón bán[15] vezette küldöttség 1440. január

2 *Ferdinandy Gejza:* A királyi hatalom és méltóság Magyarországon. Közjogi tanulmány. Bp. 1895. 152.

3 *Kottanner Jánosné:* A korona elrablása. Kottanner Jánosné emlékirata, 1434/1440. Fordította: Mollay Károly. Bp. 1979. 12–13.

4 *Thuróczy János:* A magyarok krónikája. Fordította: Horváth János. Bp. 1978. 379. (XXVIII. fejezet)

5 A Ferdinandy által idézett művek [általam javított hivatkozásokkal]: *Franz Rudolf von Grossing:* Ius Publicum Hungariae. Unica Complexum Dissertatione. Halle an der Saale 1786. 36–37.; *Anton Wilhelm Gustermann:* Die Ausbildung der Verfassung des Königreiches Ungern; aus der Geschichte, und den Gese[t]zen dieses Reiches dargestellet. Bécs 1811. 252.; *Lakits György Zsigmond:* De haereditario succedendi iure ducum primum, deinde regum Hungariae. Bécs 1809. 96–97.

6 *Ferdinandy G.:* A királyi hatalom i. m. 156. Lásd még *Bartoniek Emma:* A magyar királykoronázások története. Reprint kiadás. Bp. 1987. 20.; *Biró Zsófia:* Az út az örökös királyságig. In: Studia Iuvenum Iurisperitorum 9. Szerk. Márton Mónika. Pécs 2018. 13–42., 22. és 30.; *Engel Pál:* Szent István birodalma. Bp. 2001. 235–237.

7 Lásd az V. László koronázásának érvénytelenségét kinyilvánító nyilatkozatban: Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae, Tomus I. (a továbbiakban: CDRP I) Vilnius 1758. 54. Hivatkozza többek között *Eckhart Ferenc:* A Szent Korona-eszme története. Bp. 1941. 206.; *Szűcs Jenő:* Királyválasztás a középkori Magyarországon. História 7. (1985) 5–6. sz. 12–15., 15.

8 *Bartoniek E.:* A magyar királykoronázások i. m. 64. Lásd még *Jan Długosz:* Annales seu cronicae incliti regni Poloniae. Fordította: Maurice Michael. Charlton 1997. 477.; *Vitaliy Mykhaylovskiy:* Reges Nostri – Our Kings. Monarchs and Dynasties in the History of Ukraine (1340–1795). Krosno 2024. 70.

9 Zbigniew Oleśnicki (1389–1455) krakkói püspök volt az Ulászló és Zsófia anyakirályné mellett felállított gyámtanács vezetője [*Mykhaylovskiy, V.:* Reges Nostri i. m. 60.], de már Jogaila (azaz II. Ulászló lengyel király) időskorában, az 1420-as évek közepétől jelentős feladatokat kapott a lengyel kormányzatban, mint ahogy fontos diplomáciai szerepe volt I. Ulászló magyar királlyá választásában is. Lásd *Norman Davies:* God's Playground. A History of Poland. Vol. 1: The Origins to 1795. New York 2005. 106. és 110.

10 *Długosz, J.:* Annales i. m. 477. Jan Długoszról és krónikájáról lásd *Bagi Dániel:* A 14–15. századi lengyel elbeszélő források és a lengyel annalisztika magyar adatainak kutatási lehetőségei. In: Ruscia, Hungaria, Europa. Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára. Szerk. Bagi Dániel et al. Pécs 2022. 31–44., 36–37.

11 *Novák Ádám:* Az 1440. januári királyválasztó országgyűlés oklevelének megerősítői. In: Micae Mediaevales VII. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Szerk. Farkas Csaba et al. Bp. 2018. 122–138., 124.

12 Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, Tomus XII: Codex Epistolarem Saeculi Decimi Quinti, Tomus II: 1382–1445. (a továbbiakban: MMA XII/II) Ed. Anatol Lewicki. Kraków 1891. 408. – az 1440. januári budai országgyűlésen Oleśnicki püspökkel együtt Koniecpolski nagykancellár is megjelent, lásd *Novák Ádám:* Fejezetek az 1439–1457 közötti magyar történelemből – 2. rész: Két király a trónon. Újkor (2018. április 27.), https://ujkor.hu/content/fejezetek-az-1439-1457-kozotti-magyar-tortenelembol-2-resz-ket-kiraly-tronon (letöltés: 2025. jan. 29.)

13 Magára az iratra is „Mandatum pro unione regnorum Polonie et Ungarie”-ként hivatkoznak a Zenon Chodiński (1836–1887) által összeállított oklevélgyűjteményben, lásd MMA XII/II. 408.

14 Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia. Tomus II: Codex Epistolarem Saeculi Decimi Quinti, 1384–1492. Pars Prior: ab Anno 1384 ad Annum 1444. Ed. August Sokołowski. Kraków 1876. 119.

15 E két főméltóság ekkor még nem olvadt egybe, Mátyás vonja majd őket össze. Lásd *Markó László:* A magyar állam főméltóságai Szent Istvántól napjainkig. 2., bővített, javított kiadás. Bp. 2006. 432.

18-án Budán kelt megbízólevele szerint is a két királyság egy király kezében való egyesülésének biztosítása (*dirigenda et procuranda unione*)[16] volt az Ulászlóhoz induló magyar diplomáciai misszió egyik kiemelt célja, amit Csekey István – az 1440. június 29-én V. László koronázásának érvénytelenítéséről kiadott manifesztumot idézve – „a lengyel meg a magyar nemzet közt óhajtott véd- és dacszövetségnek" nevez.[17]

A lengyel királyt tehát *quasi* mint Nagy Lajos utódját hívták be – a korabeli magyar jogfelfogás szerint kötelező intézménynek nem tekintett[18] *rex hereditarius* helyett – Magyarországra, hogy segítsen azt megvédeni. Tették ezt annak tudatában, hogy édesanyja nem Lajos legkisebb leánya, Hedvig volt, hanem Jogaila (Jagelló II. Ulászló lengyel király, ur.: 1386–1434) negyedik felesége, az akkor Litvániához tartozó Halsany hercegnője, Zofia Holszańska.[19] Utóbbi egyébként – itt is hozzá kell tenni: nagy valószínűséggel – Jogaila Eufrozinė nevű nőrokonának (talán leánytestvérének?) a dédunokája volt, azaz három, fiúutód tekintetében eredménytelennek bizonyult házasság után családon belül találtak az idősödő lengyel-litván uralkodó számára egy végül alkalmasnak bizonyult, ámde nála több mint 50 évvel fiatalabb leányrokont.[20]

I. Ulászlóra visszatérve: érdekes módon még a 20. század második felében is volt, aki szó szerint értette, hogy „Nagy Lajos unokája" volt: az Új Magyar Lexikon 1981-ben kiadott kiegészítő kötetében pontosítani kellett az eredeti szócikket, kiemelve, hogy I. Ulászló „nem I. (Nagy) Lajos unokája; Jagelló Ulászló negyedik feleségének, Holsanszki Zsófiának […] a fia. Jagelló Ulászlónak első felesége volt Hedvig, I. Lajos lánya, aki huszonöt évvel I. Ulászló születése előtt meghalt".[21] Megjegyzendő, hogy a korábbi kiadás „Jagelló-dinasztia" szócikkéhez tartozó genealógiai ábra szerint még csak nem is Hedvigtől, hanem a Luxemburgi Zsigmondhoz férjhez adott Mária királyi hercegnőtől eredeztette a szerző (vagy a családfát rajzoló illusztrátor?) I. Ulászlót, amire, valljuk be, még az előzőeknél is nehezebb magyarázatot találni. Mint ahogy arra is, hogy miért az ő gyermekeként tüntette fel II. Ulászló későbbi Jagelló-házi királyunkat, aki IV. Kázmér lengyel király és Habsburg Erzsébet, Albert király leánya házasságából született 1456-ban, több mint tíz évvel I. Ulászló halála után.

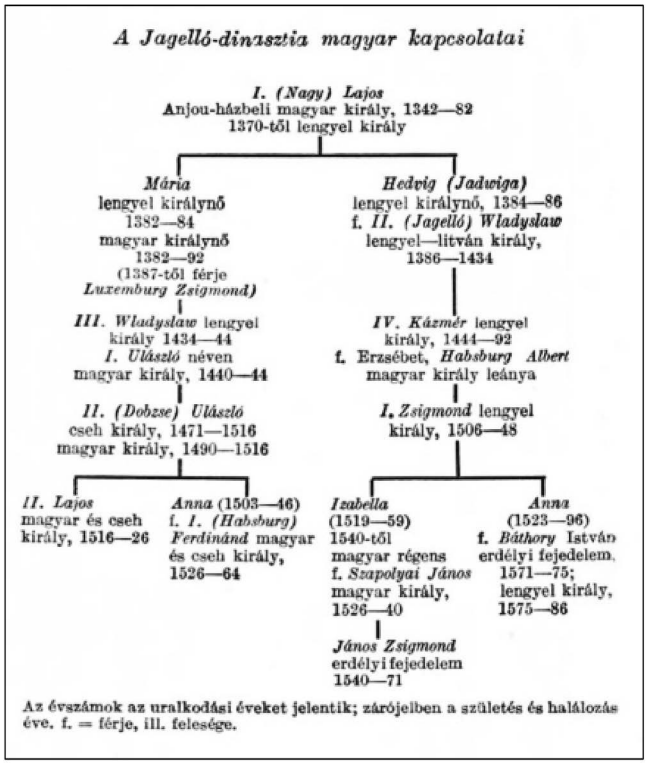

1. ábra – Az I. Ulászló származását és utódait tekintve is hibás családfa az Új Magyar Lexikon 1960. évi kiadásában[22]

Honnan származott Jogaila litván nagyfejedelem, I. Ulászló magyar király édesapja?

A történettudomány jelenlegi állása szerint I. Ulászló „semmilyen vérségi kapcsolatban nem állt a korábbi magyar dinasztiákkal, a trónt csak a rendek egy részének akaratából nyerhette el".[23] A magyar trónöröklési jog fejlődését vizsgáló, korábban többször idézett Csekey István szerint „I. Ulászló és I. Mátyás király voltak egyedül olyan magyar királyok, akiknek nem folyt Árpád-vér az ereikben, tehát rokonságra egyáltalán nem hivatkozhattak".[24] Ez olyan értelemben igaz is, hogy tisztán az előzőekben említett kül- és biztonságpolitikai okok miatt esett rá a választás, kérdés azonban, hogy biológiai értelemben is helytálló állítás-e. Édesanyja, Zofia Holszańska ágán minden bizonnyal igen (persze ez is további kutatást igényelne).[25] Na de ki volt az édesapja, a későbbi dinasztiaalapító *Jogaila–Jagiełło*? Mit lehet tudni a származá-

16 Az oklevelet közli: MMA XII/II. 409–411., az idézett részt lásd u.o. 410.

17 *Csekey István:* A magyar trónöröklési jog. Jogtörténelmi és közjogi tanulmány oklevélmellékletekkel. Bp. 1917. 71. Az oklevelet lásd CDRP I. 54–56.

18 *Csekey I.:* A magyar trónöröklési jog i. m. 73–74.

19 *Mykhaylovskiy, V.:* Reges Nostri i. m. 60.; *Stanisław A. Sroka:* I. Ulászló. In: Magyarország vegyesházi királyai. Szerk. Kristó Gyula. Szeged 2003. 128–138., 128.

20 *Hansmartin Decker-Hauff:* Sophie Holczanska, die Stammutter des jagellonisches Königshauses. Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik 1. [15.] (1947/1949) 9. sz. 122–124., 123.

21 Új Magyar Lexikon. Kiegészítő kötet, A–Z, 1962–1980. Bp. 1981. 15. [Kiegészítések, helyesbítések]

22 Új Magyar Lexikon 3. kötet, G–J. Bp. 1960. 472.

23 *Bagi Dániel:* Magyarország, 1389–1453. In: „Kelet-Európa" és a „Balkán", 1000-1800. Intellektuális történeti konstrukciók vagy valós történeti régiók? Szerk. Sashalmi Endre. Pécs 2007. 103–105., 108.

24 *Csekey I.:* A magyar trónöröklési jog i. m. 71. – Csekey nem fejti ki, miért tekinti Aba Sámuelt (aki szerinte Szent István sógora volt) és Szapolyai Jánost Árpád-házi leszármazottnak. Utóbbi kapcsán talán édesanyja, a Piast-ház egyik oldalágából származó Hedvig tescheni hercegnő révén feltételezhető távoli rokoni kapcsolat, bár – ahogy Csekey is utal rá – az ő hívei is sem származásra, csupán „sógorságra" hivatkoztak (lásd u.o. 89.).

25 Zofia Holszańska származásáról lásd *Decker-Hauff, H.:* Sophie Holczanska i. m.

sáról? Döbbenetes módon, bár Európa-szerte ismert uralkodó és hadvezér volt, viszonylag kevés biztosat, de azért szerencsére vannak már bizonyított vagy könnyen bizonyítható (megfelelően adatolt) tények, és felfedezhetőek egyéb, logikai következtetések levonására alkalmas támpontok is.

1. kép – Jogaila litván nagyfejedelem lengyel királlyá koronázása (a waweli Szent Szaniszló és Szent Vencel-székesegyházban látható festmény részlete)[26]

1. Az apai ág: Algirdas litván nagyfejedelem és felmenői

Jogaila a legújabb történettudományi kutatások szerint – bár neve mellett jellemzően az 1351-es évszámot[27] vagy a „legkorábban 1351-ben" időmeghatározást[28] olvashatjuk, sőt az 1351/52. évek mellett az 1358–1363 közötti időszak is előfordul[29] – a legnagyobb valószínűséggel 1352-ben született, mégpedig Algirdas (lengyelül *Olgierd*, 1296 k.–1377) litván nagyfejedelem és Uljana (1325–1391), Alekszandr Mihajlovics tveri fejedelem leánya gyermekeként.[30] Mint látni fogjuk, Algirdas és Uljana Alekszandrovna házasságára a különböző óorosz évkönyvek, valamint lengyel és litván krónikák bejegyzéseinek egybevetése alapján 1350-ben kerülhetett sor.[31] Uljana tizennégy gyermekkel ajándékozta meg Algirdast.[32] A krónikákból hét fiúról és öt lányról név szerint tudunk, közülük Jogaila lehetett az elsőszülött fiú.[33]

Mielőtt Uljana családfáját megvizsgálnánk, ejtsünk pár szót Algirdas felmenőiről. Egyetlen biztos pontunk van: édesapja Gediminas litván nagyfejedelem (ur.: 1316–1341) volt, Pukuveras (vagy Budividas, ur.: 1292–1295) fia.[34] Apai ágon Pukuverasnál – aki valószínűleg az 1219-ben Haliccsal létrejött békeszerződést megkötő litván vezéri klánok valamelyikéből származott[35] – távolabbi ősei nem ismertek, mint ahogy nincs egyértelmű ismeretünk arról sem, ki lehetett Algirdas édesanyja. Elképzelhető, hogy Jevna (litván névvel *Jaunė*) polocki hercegnő volt,[36] azonban róla csupán a 16. századi litván Bychowiec-krónika (litvánul *Bychovco kronika*) tesz említést egy helyen (hogy már nem él).[37] Bár Stephen C. Rowell szerint Gediminasnak csak egy felesége volt (egy ismeretlen pogány előkelő leánya),[38] egyik középső fiának a neve (*Jaunutis*) és bátyjait megelőző utódlása – amit Oleśnicki püspök korábbi titkára, Jan Długosz is megemlít[39] – amellett szól, hogy a Bychowiec-krónika mégsem téved. Csakhogy a név alapján valószínűsíthető, hogy a két legidősebb fiú, Algirdas és Kęstutis még nem Jevnától, hanem egy korábbi feleségtől származhatott, azaz Jaunutis („Jaunė fia") lehetett a Polocki Jevnával kötött házasságból született legidősebb fiúgyermek.[40]

26 Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jogaila_(W%C5%82adys%C5%82aw_II).jpg (letöltés: 2025. jan. 29.)

27 A legújabb magyar szakirodalomból lásd pl.: *Fedinec Csilla et al.:* Ukrajna története: régiók, identitás, államiság. Bp. 2021. 118.; Európa ezer éve: a középkor. II. kötet. Szerk. Klaniczay Gábor. Bp. 2004. 552. [Függelék]

28 A lengyel szakirodalomból lásd pl.: *Zygmunt Wdowiszewski:* Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce. Kraków 2005. 39. és 202.

29 Stanisław Sroka 2003-ban megjelent I. Ulászló-életrajzában például 1362–63. körülre tette a születés időpontját, lásd *Sroka, S.:* I. Ulászló i. m. 128–129. A 14. századi litván történelemre vonatkozó forrásokkal kapcsolatos bizonytalanság okairól lásd *Mykhaylovskiy, V.:* Reges Nostri i. m. 53.

30 A külföldi szakirodalomból lásd (egyebek mellett) *Davies, N.:* God's Playground i. m. 108.; *Jadwiga Krzyżaniakowa –Jerzy Ochmański:* Jogaila. Vilnius 2010. 57–58.; *Mykhaylovskiy, V.:* Reges Nostri i. m. 53.; *Wdowiszewski, Z.:* Genealogia Jagiellonów i. m. 39.

31 *Krzyżaniakowa, J. – Ochmański, J.:* Jogaila i. m. 58.; *Jan Tęgowski:* Kilka słów o małżeństwach Wielkiego Księcia Litewskiego Olgierda Giedyminowica. In: Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. Szerk. Микола Литвин. Lviv 2011. 646–654., 651.

32 *Font Márta:* Zur Entstehung der Russia Minor und Russia Alba. Ostslaven unter polnisch-litauischer Herrschaft im 13.–15. Jahrhundert. Mainz–Stuttgart 2024. 21.

33 *Krzyżaniakowa, J. – Ochmański, J.:* Jogaila i. m. 48. Lásd még *Bojtár Endre:* Az utolsó pogányok Európában. Litvánia megkeresztelése. Holmi 23. (2011) 3. sz. 387–399., 392.

34 *Nicolaus von Jeroschin:* The Chronicle of Prussia. A History of the Teutonic Knights in Prussia, 1190–1331. Trans. Mary Fischer. New York 2016. 222. [Krónikabejegyzés és az ahhoz kapcsolódó, 1. számú lábjegyzet] Lásd még *Fedinec Cs.:* Ukrajna története i. m. 102.; *Font Márta et al.:* Dinasztia, hatalom, egyház. Régiók formálódása Európa közepén (900–1453). Pécs 2009. 50.; *Wdowiszewski, Z.:* Genealogia Jagiellonów i. m. 201.

35 A különböző ezzel kapcsolatos elméleteket lásd *Stephen C. Rowell:* Lithuania Ascending: A Pagan Empire within East-Central Europe, 1295–1345. Cambridge 1994. 52–54.

36 *Wdowiszewski, Z.:* Genealogia Jagiellonów i. m. 34. és 201.

37 Lietuvos metraštis. Bychovco kronika. [A krónika kiadása magyarázó jegyzetekkel.] Ed. Kostas Korsakas. Vilnius 1971. 224. (Magát a bejegyzést lásd u.o. 73., a továbbiakban: Lietuvos metraštis)

38 *Rowell, S.:* Lithuania Ascending i. m. 88.

39 *Długosz, J.:* Annales i. m. 336.

40 *Zugmantas Kiaupa et al.:* The History of Lithuania before 1795. Vilnius 2000. 118.

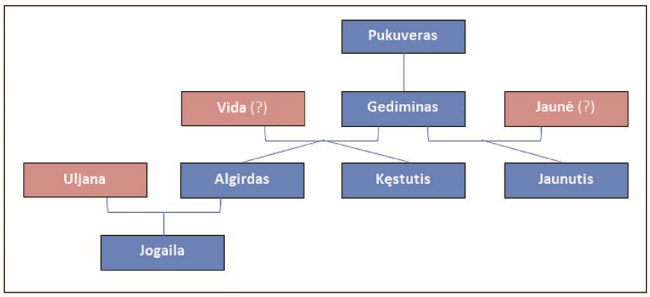

2. ábra – Jogaila családfájának 1. részlete, apai ág
(a szerző által készített ábra)

2. Az anyai ág: Uljana tveri hercegnő és felmenői

Azt tehát már megállapíthattuk, hogy Jogaila apai ágáról viszonylag keveset tudunk. Valójában csak egyes dinasztikus házasságokról rendelkezünk ismeretekkel litván részről, ám ezek sem mindig pontosak. Mindezt előrebocsátva, vegyük vizsgálat alá az anyai ágat is. Ki volt Tveri Uljana, az édesanya? A nevével kapcsolatban nincs ellentmondás a forrásokban, származása viszont első látásra nem egyértelmű. A Bychowiec-krónika több bejegyzése is arra enged ugyanis következtetni, mintha Vityebszkből származott volna[41] és Uljana Olegovna (litvánul Julijona Oljevna) lett volna a neve.[42] Amint azonban Rimantas Jasas a krónika 1971. évi litván kiadásának egyik jegyzetében felhívja a figyelmet, ez tévedés, ugyanis a neve helyesen Uljana Alekszandrovna, és Alekszandr korábbi tveri fejedelem leánya volt.[43] Valószínűleg az okozta a 16. századi krónikaíró félreértését, hogy Algirdas előző felesége, Marija valóban vityebszki hercegnő volt, csakhogy ő már 1349 előtt meghalt.[44] Azaz a Bychowiec-krónika a vityebszki Marijából és a tveri Uljanából alkotta meg a sohasem létezett vityebszki Uljana alakját. Ugyanez a névtévesztés a 17. század eleji Gusztini évkönyv (Gusztinszkaja letopisz) 6848. (1340.) évre vonatkozó bejegyzésében is előfordul.[45]

Arról, hogy valójában nem vityebszki, hanem tveri menyasszonyról (azaz két külön személyről) van szó, onnan szerezhetünk bizonyosságot, hogy más kútfőkben – szerencsénkre – a leánykérés és a házasságkötés egyaránt jól dokumentált esemény. Jan Tęgowski lengyel történész ezeket egybevetve foglalt úgy állást, hogy 1350 márciusában, a Theognoszt metropolitával (1328–1353)[46] Moszkvában történt egyeztetés után érkezhettek azok a litván követek Tverbe, akik Alekszandr Mihajlovics özvegyétől megkérték leánya, Uljana hercegnő kezét.[47]

Megjegyzendő, hogy a Rogozsszkij-évkönyv 6857-et jelöli meg a leánykérés dátumaként,[48] ami 1349-et vagy 1348-at jelenthetne attól függően, hogy márciusi vagy ultramárciusi (azaz a bizánci évhez képest egy évvel korábbi márciustól kezdődő) kronológiával dolgozott az évkönyv jegyzője,[49] a 15. század végi moszkvai krónikakompozíció (*Moszkovszkij letopisznij szvod*) azonban már 6858-ra (azaz 1350-re) datálja az eseményt.[50]

Uljana nővére, Marija annak a – Litvániával korábban és később is harcban álló – Szimeon Ivanovics (Büszke Szimeon) moszkvai és vlagyimir-szuzdali fejedelemnek (ur.: 1340–1353) volt a felesége,[51] aki ekkor *de facto* Tver hűbérurának számított és épp 1349-ben kötött békét a litvánokkal. Második házasságával tehát Algirdas korábbi ellenségével került sógorságba,[52] ami – korabeli szokások szerint – a béke egyik biztosítéka lehetett.[53] Az előzőekben idézett krónikabejegyzések ki is emelik, hogy valójában maga Szimeon adott engedélyt a házasságkötésre, miután konzultált Theognoszt metropolitával. Jan Tęgowski szerint egyébként 1350 Húsvétja alkalmával (március 28.) az esküvőre is sor került,[54] litván részről minden bizonnyal követek útján, hiszen maga Algirdas (nyilván elővigyázatosságból) nem utazott sem Moszkvába, sem Tverbe a leánykérő delegációval. Rasa Mažeika is úgy véli, hogy 1350-ben házasodott össze Algirdas és Uljana, egyidőben Algirdas testvére, Liubartas (akkor Volhínia fejedelme) és egy rosztovi hercegnő esküvőjével.[55]

Uljana apja tehát Alekszandr Mihajlovics, Tver és Vlagyimir-Szuzdal korábbi fejedelme (1326–1327) volt. Az ő bátyja, Dmitrij Mihajlovics tveri herceg (1318–1326, 1322-től Özbeg tatár kán döntése alapján Vlagyimir-Szuzdal nagyfejedelme is) 1320-ban Gediminas litván nagyfejedelem Marija nevű leányát (litvánul *Marija Gediminaitė*) vette feleségül,[56] amit a Tveri évkönyv (*Tverszkaja letopisz*) is megemlít a 6828. év (azaz 1320) eseményei között.[57] Tehát már ekkortól dinasztikus kapcsolat állt fenn Litvánia és Tver között. Alekszandr 1327-ben Pszkov fejedelme lett, majd miután Ivan Kalita moszkvai fejedelem (ur.: 1325–1341) parancsára Theognoszt metropolita 1329-ben kiátkozta és így menekülnie kellett,

41 Lietuvos metraštis 77. és 89.
42 Lietuvos metraštis 81.
43 *Font M.:* Dinasztia, hatalom, egyház i. m. 51.; *Font Márta – Varga Beáta:* Ukrajna története. Szeged 2013. 91.; Lietuvos metraštis 232.; *Wdowiszewski, Z.:* Genealogia Jagiellonów i. m. 34.
44 Zygmunt Wdowiszewski szerint már 1346-ban, lásd *Wdowiszewski, Z.:* Genealogia Jagiellonów i. m. 34.
45 Полное собрание русских летописей. Том 40. Густынская летопись (a továbbiakban: ПСРЛ 40.) Szentpétervár 2003. 129. Lásd *Rasa Mažeika:* Was Grand Prince Algirdas a Greek Orthodox Christian? Lituanus 33. (1987) 4., http://www.old.lituanus.org/1987/87_4_05.htm (letöltés: 2025. jan. 17.)
46 *Font M.:* Dinasztia, hatalom, egyház i. m. 349.
47 *Tęgowski, J.:* Kilka słów i. m. 651.
48 Полное собрание русских летописей. Том XV. Рогожский летописец. Тверская летопись (a továbbiakban: ПСРЛ XV.) Moszkva 2000. 59. oszlop [Рогожский летописец]
49 *Font Márta:* Kódex – szöveg – szöveghagyomány. Problémák és vitás kérdések a keleti szláv krónikák kutatásában. Aetas 29. (2014) 1. sz. 25–40., 29.
50 Полное собрание русских летописей. Том XXV. Московский летописный свод конца XV века (a továbbiakban: ПСРЛ XXV.) Moszkva 1949. 177. A szerző köszönetet mond Font Márta professzor asszonynak a tanulmány írása során nyújtott segítségéért, így többek között azért is, hogy erre a krónikabejegyzésre felhívta a szerző figyelmét.
51 *Tęgowski, J.:* Kilka słów i. m. 650.
52 *Krzyżaniakowa, J. – Ochmański, J.:* Jogaila i. m. 40.
53 Lásd *Font M.:* Dinasztia, hatalom, egyház i. m. 335.
54 *Tęgowski, J.:* Kilka słów i. m. 651.
55 *Rasa Mažeika:* The relations of Grand Prince Algirdas with Eastern and Western Christians. La cristianizzazione della Lituania. Szerk. Paulius Rabikauskas. Città del Vaticano 1989. 63–84., 64.
56 *Martin Janet:* North-eastern Russia and the Golden Horde (1246–1359). In: The Cambridge History of Russia, Vol 1: From early Rus' to 1689. Ed. Maureen Perrie. Cambridge 2006. 127–157., 142. és 148.; A középkori orosz történelem forrásai. Szerk. Szili Sándor. Bp. 2005. 94. (12. lábjegyzet)
57 ПСРЛ XV. 414. oszlop [Тверская летопись]

másfél évig (Pszkovba való visszatéréséig) Litvániában, Gediminas udvarában élt, és csak 1331-ben tért vissza Pszkovba, ahol Gediminas nevében visszavette a hatalmat. 1339. október 28-án Özbeg kán aztán – régi ellensége, a vlagyimir-szuzdali nagyfejedelmi címet a tatár kántól 1328-ban megszerző és vele igen jó kapcsolatot ápoló[58] Ivan Kalita közbenjárására – halálra ítélte és a fiával együtt kivégeztette.[59]

2. kép – Az Anasztaszija unokájának keresztelőjéről készült miniatúra az Illusztrált krónikában[60]

No de ki volt Uljana édesanyja, Alekszandr Mihajlovics özvegye, akihez a litván követek 1350-ben Algirdas képviseletében leánykérőbe utaztak Tverbe? Biztosak csak a nevében lehetünk: Anasztaszijának hívták.[61] Férje halála után ugyanis meglehetősen aktív politikai tevékenységet folytatott,[62] melynek néhány momentumát a krónikák meg is örökítették az utókor számára. A Rogozsszkij-évkönyv három helyen is említést tesz róla: a 6871. (azaz 1362/63.) évnél, amikor arról ír, hogy Tverből Litvániába utazott;[63] a következő évnél, amikor az addig még meg nem keresztelt unokáját, Algirdas egyik leányát Litvániából Tverbe vitte, hogy őt ott Alexiosz metropolita megkeresztelje;[64] valamint amikor arról tudósít, hogy 1364. (vagy 1365.) november 20-án elhunyt.[65] Az első két bejegyzésben *Nasztaszija*, a harmadikban *Nasztaszja* néven említik. Az unoka keresztelőjéről szóló, 6872. (1363/64.) évre datált hírt átveszi a Nyikon-krónika[66] és az 1570-es évek elején ez alapján készült,[67] gyönyörű miniatúrákat tartalmazó „Illusztrált krónika" (*Licevoj letopisznij szvod*) is.[68]

Abban viszont már a különböző lexikonok, genealógiai összeállítások és általában a szakirodalom is megosztott, hogy ki is lehetett ez a bizonyos *Nasztaszija* vagy *Nasztaszja*. A. V. Ekzempljarszkij az „Északi Rusz" (*Szevernaja Rusz*) tatárkori nagyfejedelmeiről írt kétkötetes művének („VUK") 1891-ben megjelent II. kötetében például azt az óvatos megjegyzést illeszti a neve mellé, hogy „számunkra ismeretlen származású".[69] Hasonló fordulatot („akinek a pontos származása nem ismert") használ a *Bolsaja Rosszijszkaja Enciklopegyija* Alekszandr tveri fejedelemről szóló szócikke is,[70] és Nicolas de Baumgarten 1934-ben megjelent (második) Rurikida-genealógiája is ismeretlen személyként tünteti fel Alekszandr neve mellett Anasztasziját (*Anastasie N. N.*).[71] Ugyanakkor korábban az orosz Wikipedián – a szintén Alekszandrról szóló szócikknek a fejedelem házasságára és gyermekeire vonatkozó részénél – megjelent egy érdekes megjegyzés a feleség kapcsán: „lehetséges, hogy Anasztaszija Jurjevna, I. Jurij Lvovics halicsi fejedelem leánya". A szabad szerkesztésű internetes enciklopédia egyik figyelmes szerkesztője be is szúrta kommentként a *vozmozsno* (lehetséges) szó mögé, hogy forrás megadása szükséges, és mivel ez nem történt meg, a szöveget 2025. január 25-én „ismeretlen apa leányára" (*docs nyeizvesztnovo otca*) módosították.[72]

58 *Font Márta:* A régiókra bomlott Rusz, 1204–1389. In: „Kelet-Európa" és a „Balkán", 1000-1800. Intellektuális történeti konstrukciók vagy valós történeti régiók? Szerk. Sashalmi Endre. Pécs 2007. 175–184., 175.

59 *Елена Л. Конявская:* Александр Михайлович. In: Большая российская энциклопедия. Электронная версия, 2020, https://old.bigenc.ru/domestic_history/text/5776471 (letöltés: 2025. jan. 17.)

60 ЛЛС 8. 281.

61 *Wdowiszewski, Z.:* Genealogia Jagiellonów i. m. 34. A magyar genealógiai szakirodalomból lásd *Vajay Szabolcs:* II. Lajos király ősei és vegyesházi királyaink rokonai kapcsolatai. Turul 57. (1943) 72–79., 75.

62 *Dariusz Dąbrowski:* Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. Poznań-Wrocław 2002. 255–262., 261–262.

63 ПСРЛ XV. 75. oszlop [Рогожский летописец]

64 ПСРЛ XV. 76. oszlop [Рогожский летописец]

65 ПСРЛ XV. 79. oszlop [Рогожский летописец]

66 Полное собрание русских летописей. Том XI. Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью (a továbbiakban: ПСРЛ XI.) Moszkva 2000. 3.

67 *Sashalmi Endre:* A Moszkvai Fejedelemség hadszervezete és hadserege (1462–1533). In: Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában. Szerk. B. Szabó János – Fodor Pál. Bp. 2019. 37–50., 49.

68 Лицевой летописный свод XVI века. Русская летописная история. Книга 8. 1343–1372 гг. (a továbbiakban: ЛЛС 8.) Moszkva 2014. 281.

69 *Александр В. Экземплярский:* Великие и удельные князья Северной Руси в татарский период, с 1238 по 1505 г. Том II. Szentpétervár 1891. 476.

70 *Конявская, Е.:* Александр Михайлович i. m.

71 *Nicolas de Baumgarten:* Généalogies des branches régnantes des Rurikides du XIIIe au XVIe siècle. (Orientalia Christiana 94.) Roma 1934. 46. [VIII. tábla (Tver)]

72 Александр Михайлович (князь владимирский). Wikipedia, https://ru.wikipedia.org/wiki/ Александр_Михайлович_(князь_владимирский) (letöltés: 2025. jan. 17., illetve 2025. jan. 26). A különböző változtatások a „Laptörténet" (История) menüpont segítségével kereshetőek vissza. Az „ismeretlen apa leánya" szöveg forrásaként megadott mű: *Михаил Д. Хмыров:* Алфавитно-справочный перечень государей русских и замечательнейших особ их крови. Szentpétervár 1870. 21.

Két, régóta működő és általában megbízhatónak tekintett internetes genealógiai oldal összeállítói is úgy ítélik meg azonban, hogy Alekszandr felesége mégiscsak halicsi hercegnő lehetett. A Leo van de Pas (1942–2016) holland történész által 2003-ban elindított ausztrál *Genealogics.org* oldal szerint Anasztaszija valamikor 1300 után született és 1360-ban hunyt el (utóbbi adat téves), apja I. Jurij Lvovics halicsi nagyfejedelem, anyja Kujáviai Eufémia, Piast-házból származó lengyel hercegnő. 1320-ban kötött házasságot Alekszandr tveri fejedelemmel, második (?) gyermekük Uljana, Algirdas felesége.[73] Hasonló adatot közöl – Jurij Lvovics családfája kapcsán – Charles Cawley is, aki szerint Jurijnak második feleségétől, Kujáviai Eufémiától négy gyermeke született, és a negyedik nem más, mint Anasztaszija, aki 1320-ban Alekszandr tveri fejedelem felesége lett.[74] Cawley ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy az általa forrásként használt, 1927-ben megjelent (első) Nicolas de Baumgarten-féle Rurikida-genealógiában Jurijnak csak három Eufémiával közös gyermeke (Andrej, Lev és Marija) szerepel, ami valóban így is van.[75]

Leo van de Pas genealógiai oldala (*Genealogics.org*) lehet – az ukrán Wikipedián meg is jelölt – fő forrása azoknak az internetes szócikkeknek, amelyek szintén Jurij Lvovics Anasztaszija nevű leányával azonosítják Tveri Uljana édesanyját, az idézett évkönyvek szerinti *Nasztasziját*. A Wikipedia ukrán nyelvű oldala ez alapján részletes életrajzot is szentel *Anasztaszija Jurijivnának*,[76] de – a teljesség igénye nélkül – említhetjük a lengyel nyelvű *Anastazja Halicka* szócikket (*prawdopodobnie córka Jerzego I Lwowica*, azaz „valószínűleg I. Jurij Lvovics leánya"),[77] az angol nyelvű Wikipedia *Uliana of Tver*ről szóló oldalát (*She was the daughter of Alexander of Tver and Anastasia of Galicia, daughter of Yuri I of Galicia*)[78] vagy épp a (feltételezett) édesapa, Jurij Lvovics német nyelvű szócikkét (*Juri I. von Galizien*).[79] Megjegyzendő továbbá, hogy Vitalij Mihajlovszkij ukrán történész is a halicsi–tveri dinasztikus kapcsolat mellett foglal állást egyik, Jogailáról szóló cikkében, amelyben megállapítja, hogy Anasztaszija „I. Jurij Lvovics halicsi fejedelemnek és Eufémiának, I. Łokietek Ulászló nővérének volt a leánya".[80]

Mindennek azért van számunkra jelentősége, mert a halicsi Rurikidák és az Árpádok régóta dinasztikus kapcsolatban voltak egymással. Ha tehát ez a bizonyos Anasztaszija valóban halicsi volt, I. Ulászló annak ellenére rokonságban állhatott az Árpád-házzal, hogy – mint már utaltunk rá – az édesanyja nem Anjou Hedvig, hanem Zofia Holszańska volt. Ez esetben az apja, Jogaila volt Árpád-házi leszármazó: általunk (Anasztaszija ágán) feltételezett dédapja, Jurij Lvovics ugyanis IV. Béla magyar király Konstancia nevű leányának volt a fia.[81] Béla király 1246 szeptemberében békét ajánlott Danyiil Romanovics halicsi fejedelemnek és – a Gusztini évkönyv szerint – ennek zálogaként ajánlotta Danyiil fia számára a leányát feleségül.[82] Fedinec Csilla szerint Danyiil és Lev „1247 augusztusában érkezett Zólyom várába. Ekkor kötötték meg a békét [IV. Bélával], amelyet gyermekeik [...] házassága erősített meg".[83] Danyiilnak egyébként ugyanúgy volt egy Anasztaszija nevű leánya, ahogy Lev és Konstancia házasságából is születik egy. Mindez azt valószínűsíti, hogy Nicolas de Baumgarten genealógiai táblája Jurij Lvovics esetében hiányos lehet, hiszen miért épp az ő generációja szakított volna ezzel a (Rurikidák körében egyébként is igen jellemző) névadási gyakorlattal?

Persze ettől még korántsem biztos, hogy az Alekszandr tveri fejedelem feleségeként azonosított Anasztaszija (a krónikák *Nasztaszijája*) és a Jurij Lvovics és Kujáviai Eufémia házasságából született Anasztaszija ugyanaz a személy. Első, megválaszolásra váró kérdésünk: találunk-e korábbról bármilyen dinasztikus kapcsolatot a tveri és a halicsi Rurikida fejedelmi ágak között? Az biztos, hogy Tver urai, bár adót kényszerültek fizetni a kánnak, az Arany Horda (és Moszkva) esküdt ellenségei voltak, így érdekük fűződött a délebbi fejedelemségekkel való jó viszonyhoz. Jurij Lvovics halicsi fejedelemnek 1281-től – még az Eufémia hercegnővel kötött házassága előtt – volt is egy (talán Kszenija nevű) felesége, aki Jaroszlav tveri fejedelem leánya volt, de 1286-ban Mihail nevű három éves kisfiával együtt meghalt.[84] Mindezek alapján a

73 Anastasija Jurievna of Halych. Genealogics, https://genealogics.org/getperson.php?personID=I00109405 &tree=LEO (letöltés: 2025. jan. 19.)

74 *Charles Cawley:* Medieval Lands. A prosopography of medieval European noble and royal families. Foundation for Medieval Genealogy, 2006–2021, https://fmg.ac/Projects/MedLands/RUSSIA,%20Rurik.htm #ftnref638 (letöltés: 2025. jan. 23.)

75 *Baumgarten, Nicolas de:* Généalogies des branches régnantes des Rurikides du Xe au XIIe siècle. (Orientalia Christiana 94.) Roma 1927. 47. [XI. tábla]

76 Анастасія Юріївна. Wikipedia, https://uk.wikipedia.org/wiki/Анастасія_Юріївна (letöltés: 2025. jan. 17.)

77 Anastazja Halicka. Wikipedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Anastazja_halicka (letöltés: 2025. jan. 17.). A meg nem jelölt forrás: *Tęgowski, J.:* Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. Poznań–Wrocław 1999. 55.

78 Uliana of Tver. Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Uliana_of_Tver (letöltés: 2025. jan. 25.)

79 Juri I. von Galizien. Wikipedia, https://de.wikipedia.org/wiki/Juri_I._von_Galizien (letöltés: 2025. jan. 17.)

80 *Віталій Михайловський:* Коли бракує чоловіків. Український Тиждень 35. (2010) 148. sz., 2010. augusztus 27., https://tyzhden.ua/koly-brakuie-cholovikiv/ (letöltés: 2025. jan. 17.) – Lengyelországban nemrégiben angol nyelven kiadott, az 1340–1795 között a mai Ukrajna területén (is) uralkodó királyokról szóló igen szép kiállítású könyvében viszont már nem említi ugyanezt: II. László lengyel király (azaz Jogaila) felmenői között csak az Anastasia nevet szerepelteti, mindenféle egyéb adat vagy megjegyzés nélkül. Lásd *Mykhaylovskiy, V.:* Reges Nostri i. m. 53.

81 *Леонтій Войтович:* Юрій Львович і його політика. In: Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. Ред. Ярослав Ісаєвич et al. Lviv 2001. 70–85., 74.

82 *Senga Toru:* IV. Béla külpolitikája és IV. Ince pápához intézett „tatár-levele". Századok 121. (1987) 584–612., 593.; ПСРЛ 40. 120. – A Gusztini évkönyv az 1244. évnél említi az eseményt. Lásd még *Font Márta:* The title Rex Galiciae between ambitions and reality (c. 1100–c. 1400). In: Unions and Divisions. New Forms of Rule in Medieval and Renaissance Europe. Ed. Paul Srodecki et al. London–New York 2023. 107–118., 111.

83 *Fedinec Cs.:* Ukrajna története i. m. 76–77. Lásd még *Font* Márta*:* A „halicsi" Danyiil és a Magyar Királyság. Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae XLIV. (2017) 267–283., 279.; *Font Márta:* Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek. Szeged 2005. 250.; *Senga T.:* IV. Béla külpolitikája i. m. 592–593. Lásd még *Fedinec Cs.:* Ukrajna története i. m. 251.

84 Nicolas de Baumgarten nem nevezi meg („Pr. N. de Twer, fille de Jaroslav III"), lásd *Baumgarten, N.:* Généalogies des branches (1927) i. m. 47. [XI. tábla]. Második genealógiai kötetében úgyszintén név nélkül szerepelteti, lásd *Baumgarten, N.:* Généalogies des branches (1934) i. m. 46.

Jurij leánya, Anasztaszija Jurjevna és Jaroszlav unokája, Alekszandr Mihajlovics között 1320-ban megkötött házasság egy Halics és Tver közötti második szövetség megkötésére utalhat.

Ezen felül van azonban egy másik, erősebb támpontunk is, ez pedig a Lev (latinul: *Leo*) keresztnév. Ellentétben az Anasztaszijával, amely az óorosz fejedelemségekben igen népszerű női név volt (még Gediminas *Aigustė* nevű leányát is erre a névre keresztelték, amikor Szimeon moszkvai fejedelemhez adták férjhez),[85] a Lev férfinévként kifejezetten Halicshoz kötődik. A Baumgarten-féle Rurikida-genealógia 10–13. századra vonatkozó első kötetének a névjegyzékében Lev Danyilovics (*Léon I*) és Lev Jurjevics *(Léon II*) mellett csak egy 12. század eleji bizánci León Diogenész (*Léon Diogene*) szerepel, aki Kijevben halt meg 1116-ban.[86] A magyar szakirodalomban Font Márta mutatott rá arra, hogy „a halicsi fejedelemség területén nyugati hatásra jelent meg az oroszlán mint uralmi szimbólum" és „Danyiil [Romanovics] volt az első, aki fiának a Lev (*Leo*) nevet adta [...]. A kék alapon arany színű oroszlán mint regionális szimbólum a 14. századtól ismert".[87] Az oroszlán tehát nem bizánci, hanem nyugat-európai közvetítéssel jelent meg, mégpedig Halicsban, ahol a Lev (*Leo*, azaz oroszlán) fejedelemről mint városalapítóról által elnevezett új főváros, Lvov (ukrán írásmóddal *Lviv*, 1356-tól németül *Lemberg*[88]) címerében is megtalálhatjuk.[89] A város neve (latinul *Leopolis*) egyszerre jelenti Lev (*Leo*) és „az oroszlán" városát.[90]

Dariusz Dąbrowski lengyel középkorász – döntően Hansmartin Decker-Hauff német történész-genealógus 1947-ben megjelent, Litvániai Alexandra, III. Frigyes német-római császár egyik nagyanyja (Jogaila lánytestvére) családfáját bemutató tanulmányára[91] támaszkodva – szintén névtani (antroponomasztikai) érvekkel támasztja alá azt, hogy Anasztaszija Jurij Lvovics leánya lehetett. Alekszandr Mihajloviccsal közös nyolc gyermekük, továbbá Vszevolod és Mihail nevű fiaik, valamint Marija és Uljana nevű leányaik ágán született összesen huszonöt unokájuk nevét veszi vizsgálat alá. Ő is megállapítja, hogy „a Lev nevet akkoriban csak a Rurik család halics-volhíniai ága használta",[92] emellett pedig az Andrej, Jurij, Marija és Jelena neveket, sőt Anasztaszija saját keresztnevét is a gyanút megalapozó antroponomasztikai tények között sorolja fel.[93] Hivatkozik még arra is, hogy a szerinte 1300 körül született Anasztaszija és a biztosan 1300. október 7-én született Alekszandr Mihajlovics életkorukat tekintve is illettek egymáshoz.[94] Nyilván ezek önmagukban csak közvetett bizonyítékok, de összességükben azért megalapozni látszanak a gyanút.

Alekszandr és Anasztaszija házasságkötése – amelyet a Rogozsszkij-évkönyv és a Tveri évkönyv egyaránt 6827 (1319) telére, azaz 1319–20 fordulójára tesz ennél pontosabb dátummegjelölés nélkül[95] – olyan jeles esemény volt, hogy a Nyikon-krónika és az Illusztrált krónika is megemlékezik róla. Utóbbi két évkönyv 6828 (1320) őszére datálja az esküvőt: „Ugyanazon az őszön Alekszandr Mihajlovics, Tver fejedelme, Jaroszlav unokája, Jaroszlav dédunokája, Vszevolod ükunokája és Jurij Dolgorukij ük-ükunokája megnősült".[96] Ez is a házasságkötés politikai jelentőségére utal, azaz hogy fejedelmi házak közötti megbékélést, jövőbeli szövetséget szolgálhatott. Dąbrowski szerint időben Marija Gediminaitė és Dmitrij Mihajlovics (Alekszandr bátyja) házasságát is megelőzhette.[97]

3–4. kép – Az Alekszandr esküvőjéről és fia születéséről készült miniatúrák az Illusztrált krónikában[98]

A 6829. (1321.) évnél pedig ezt a bejegyzést olvashatjuk mind a négy idézett évkönyvben: „Ugyanebben az évben [a Rogozsszkij- és a Tveri évkönyv szerint télen] megszületett Alekszandr [Mihajlovics] fejedelem fia, Lev".[99] A kisfiúról a Baumgarten-féle Rurikida-genealógia második kötetében is olvashatunk, ahol Alekszandr első gyermekeként tünteti fel a szerző azzal, hogy 1321-ben, tehát még egészen

85 Lásd a Nyikon-krónika bejegyzését a 6853. (1345.) évhez: Полное собрание русских летописей. Том X. [VIII.] Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью (a továbbiakban: ПСРЛ X.) Szentpétervár 1885. 216.

86 *Baumgarten, N.:* Généalogies des branches (1927) i. m. 78. A második kötetben (13–14. század) szerepel egy szmolenszki Lev herceg is, aki 1369-ben hunyt el, de Baumgarten megjegyzi, hogy róla semmilyen közelebbit nem lehet tudni, valamint egy szintén ismeretlen Lev Mihajlovics nevű mologai herceg. Lásd *Baumgarten, N.:* Généalogies des branches (1934) i. m. 133. (névjegyzék), magyarázatokat u.o. 107–108. (szmolenszki Lev) és 114. (mologai Lev).

87 *Font M.:* A régiókra bomlott Rusz i. m. 181.

88 Lvov 1356-ban kapott magdeburgi városjogot és ekkortól lett hivatalos német megnevezése a magyar nyelvben – a közös múltra tekintettel – máig használatos Lemberg. Lásd *Font M.:* Dinasztia, hatalom, egyház i. m. 144.

89 *Fedinec Cs.:* Ukrajna története i. m. 251.

90 *Font M.:* The title Rex Galiciae i. m. 111.

91 *Hansmartin Decker-Hauff*: Alexandra von Litauen, die Grossmutter Kaiser Friedrichs des Dritten. Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik 1. [15.] (1947/1949) 5–6. sz. 67–84., 71–72.

92 *Dąbrowski, D.:* Rodowód Romanowiczów i. m. 258.

93 *Dąbrowski, D.:* Rodowód Romanowiczów i. m. 258–260.

94 *Dąbrowski, D.:* Rodowód Romanowiczów i. m. 260.

95 ПСРЛ XV. 41. oszlop [Рогожский летописец]; ПСРЛ XV. 413. oszlop [Тверская летопись].

96 ПСРЛ X. 187.; ЛЛС 7. 211. – Dariusz Dąbrowski szerint a Rogozsszkij- és Tveri évkönyvek 1319–20 telére vonatkozó adata tekinthető helyesnek, lásd *Dąbrowski, D.:* Rodowód Romanowiczów i. m. 261.

97 *Dąbrowski, D.:* Rodowód Romanowiczów i. m. 259–260.

98 Лицевой летописный свод XVI века. Русская летописная история. Книга 7. 1290–1342 гг. (a továbbiakban: ЛЛС 7.) Moszkva 2014. 211. és 221.

99 ПСРЛ XV. 41. oszlop [Рогожский летописец]; ПСРЛ XV. 414. oszlop [Тверская летопись]; ПСРЛ X. 188.; ЛЛС 7. 221.

kicsi gyermekként (*jeune*)[100] meghalt. Utóbbi adat kapcsán Baumgarten nem ad meg forrást, csak a születésére vonatkozóan, mégpedig az általunk is idézett bejegyzések közül kettőt (a Tverszkaja letopiszből és a Nyikon-krónikából).[101]

Mindezekből az adatokból az alábbi (szigorúan logikai alapú) következtetést vonhatjuk le: Alekszandr Mihajlovics 1319–1320 fordulóján megnősült, a feleségét – amint azt későbbi évkönyvbejegyzésekből tudjuk – *Nasztaszijá*nak (azaz Anasztaszijának) hívták. 1321-ben, azaz egy évvel a házasságkötést követően megszületett a házaspár első (fiú)gyermeke, akit Lev névre kereszteltek. Mivel a Lev az oroszlán (*leo*) mint hatalmi szimbólum férfinév-változata, ami kifejezetten a Halics–Volhíniai Fejedelemségre volt jellemző a korban (legalábbis a keleti szláv kultúrkörben), alappal feltételezhető, hogy a feleség Halicsból (esetleg épp Lemberg városából) származott. Figyelemmel arra, hogy Jurij Lvovics halicsi fejedelemnek minden bizonnyal – még a Kujáviai Eufémiával 1287-ben között házassága előtt – Jaroszlav Jaroszlavics, az első tveri fejedelem Kszenija nevű leánya volt a felesége, ha az előbbi feltételezés igaz, akkor jó eséllyel Anasztaszija is a fejedelmi családból származott. Ez esetben életkoránál fogva valóban Jurij Lvovics leánya lehetett, ahogy azt egyebek mellett Hansmartin Decker-Hauff[102] német, Dariusz Dąbrowski[103] és Jan Tęgowski[104] lengyel, valamint Vitalij Mihajlovszkij[105] ukrán történész is feltételezi.

Ha a feltevés helyes, akkor Jogaila családfáját anyai ágon a következőképpen ábrázolhatjuk:

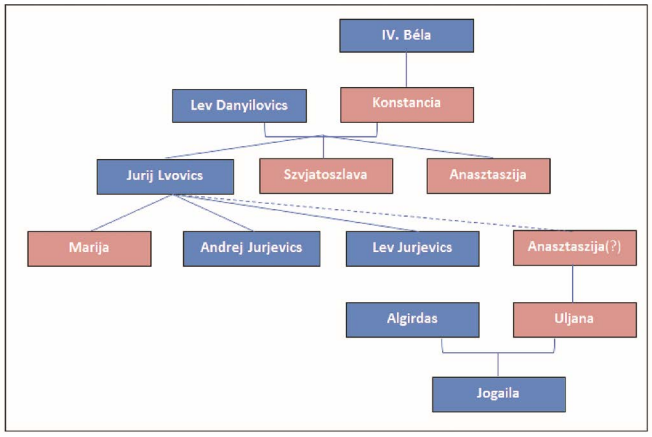

3. ábra. – Jogaila családfájának 2. részlete, anyai ág
(a szerző által készített ábra)

Összegzés

Ha a korábbi halicsi–tveri szövetség megújításának és egy új, Halics és Tver (egyaránt Rurikida) fejedelmi családjai közötti szövetség megerősítésének tekintjük Alekszandr Mihajlovics és Anasztaszija (Jurjevna?) házasságát, amit első közös gyermekük Lev (*Leo*: oroszlán) neve és több más, egybecsengő adat is megerősíteni látszik, akkor Jogaila litván nagyfejedelem (II. Ulászló lengyel király) anyai ágon Árpád-házi Konstancia magyar királyi hercegnő ükunokája, azaz IV. Béla magyar király ük-ükunokája volt. Ebből következően pedig – annak ellenére, hogy nem Jogaila és Anjou Hedvig (Nagy Lajos leánya), hanem Jogaila és Zofia Holszańska házasságából született – I. Ulászló magyar király is vér szerinti Árpád-házi leszármazott volt, nemcsak ellenfele, Habsburg Albert és Luxemburgi Erzsébet gyermeke, V. László. Mivel azonban jelenleg semmi okunk feltételezni, hogy erről a leszármazási vonalról azoknak a magyar főméltóságoknak, akik Ulászlót támogatták,[106] 1439–40 telén vagy akár azt követően bármilyen ismeretük lett volna, természetesen őt továbbra is tisztán *rex electus*nak kell tekintenünk, a magyar közjogban 1687 előtt legfeljebb a trónutódlás erkölcsi szempontjaként, de semmiképp sem kógens jogi normaként figyelembe vett *primogenitura*[107] szerint következő V. Lászlóval szemben.

100 *Baumgarten, N.:* Généalogies des branches (1934) i. m. 46. [VIII. tábla (Tver)]
101 Lásd *Baumgarten, N.:* Généalogies des branches (1934) i. m. 48–49.
102 *Decker-Hauff, H.:* Alexandra von Litauen i. m. 71–72.
103 *Dąbrowski, D.:* Rodowód Romanowiczów i. m. 255–262.
104 *Tęgowski, J.:* Pierwrsze pokolenia i. m. 55. és 278.
105 *Михайловський, В.:* Коли бракує чоловіків i. m. 2010
106 Rekonstruált névsorukat lásd *Novák Á.:* Az 1440. januári királyválasztó országgyűlés i. m. 123–125.
107 Csekey István feltételezése szerint – amelyet a Taksony–Géza–István kontinuitásra alapoz –, ha Szent István nem fiútód nélkül hal meg, „kifejlődött volna az elsőszülöttség rendje mint megmásíthatatlan jogszabály". *Csekey I.:* A magyar trónöröklési jog i. m. 44. (Ehelyett azonban a „választással vegyes örökösödés" volt irányadó, lásd u.o. 86.)

Kádár Tamás

IV. Béla és V. István királyok stájer hercegi címe

The Styrian ducal title of Kings Béla IV and Stephen V.

According to the peace treaty that ended the Czech-Hungarian war in 1254, Styria came under the rule of the Árpád dynasty. However, following the peace agreement, Béla IV did not immediately assume the title of dux Stiriae to which he was legally entitled; he first used his new title only a few times in February 1255. By the end of the following year, 1256, the title appears again in his charters, but even then he used it only on a few occasions and for a few weeks. In mid-1258, Béla IV granted the Duchy of Styria to his elder son, Stephen, the heir to the throne, who immediately assumed the ducal title and, unlike his father, used it consistently and without interruption until the province was lost in the summer of 1260. Before mid-1259, the future King Stephen V had a new ducal seal engraved in his own name with the inscription Sigillum Stephani Dei gratia regis et ducis Stirie, which he continued to use until he ascended the throne (May 1270), even after the loss of Styria. The study examines other details and issues regarding the use of the Styrian ducal title by the two rulers.

1254 késő tavaszán vagy nyarának elején az április 3-i budai, illetve a május 1-jei pozsonyi magyar–cseh szerződés értelmében Stájerországnak a Semmering-hágótól délre elterülő – a hercegség akkori területének döntő, mintegy kilenc tizedét kitevő – része magyar uralom alá került.[1] IV. Béla király kormányzata igen gyorsan, alighanem még július dereka előtt felállt, és berendezkedett a délnémet tartomány a magyar félnek jutott részén, ami nem mellesleg I. (Szent) István 1031-es fényes katonai sikere után Magyarország első (és egyben – hosszú ideig, bő két évszadra – utolsó) békemegállapodás révén is megerősített nyugati, Lajtán túli területszerzése volt.[2] A magyar uralkodó a tartomány élére, annak kormányzójául régi kipróbált hívét és bizalmasát, Gutkeled nembeli Dragun fia István szlavón bánt nevezte ki, aki a Stájerország kapitánya címet felvéve lépett új tisztégébe, és ottani hivatali működése végéig e titulussal irányította a hercegséget.[3] István bán – a kormányzati székhelyéül választott – Graz közelében szeptember 10. körül már sort is kerített egy tartománygyűlésre, azonban személye és általában a magyar impérium csakhamar felettébb népszerűtlenné vált a helyi lakosság, kivált pedig a szinte kezdettől fogva II. Ottokár cseh királyra kacsingató miniszteriálisok körében.[4]

IV. Béla kissé meglepő módon sem Stájerország megszállásakor, sem pedig az azt követő legkevesebb fél év során nem vette fel uralkodói címei közé a budai és a pozsonyi békeegyezmény nyomán őt jog szerint megillető „Stájerország hercege" *(dux Stiriae)* címet. A titulus IV. Béla vonatkozásában első ízben két – legalábbis – gyanús hitelű, eredeti voltuk esetén bizonyosan 1255 folyamán készült, az év februárjára vagy márciusára datálható, a király neve alatt kelt oklevél *intitulatió*jában tűnik fel.[5] A mondott évben kiadott további diplomáiban, csakúgy, mint a következő, 1256. esztendő csaknem

1 *Köblös József – Süttő Szilárd – Szende Katalin:* Magyar békeszerződések 1000–1526. Pápa 2000. 70–71.; *Josef Lampel:* Die Landesgrenze von 1254 und das steierische Ennsthal. Ein Beitrag zur Geschichte Österreichischen Zwischenreichs. Mit 32 urkundlichen Beilagen. Archiv für österreichische Geschichte 71. (1887) 429.; *Szende László:* Harc a Babenberg örökségért (1246–1261). Sic Itur ad Astra 11. (1999) 2-4. sz. 279–280.; *Rudolf Veronika:* Közép-Európa a hosszú 13. században. Magyarország, Csehország és Ausztria hatalmi és dinasztikus kapcsolatai 1196 és 1310 között. (Arpadiana XV.) Bp. 2023. 167–169.

2 *Szőcs Tibor:* Damus pro memoria-oklevelek. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai II. Forráskiadványok 54.) Bp. 2017. 31–32. (2. sz.); *Rudolf V.:* Közép-Európa i. m. 176.

3 *Jakub Palko:* Štefan I. Gutkeled († 1259). Banus et dux totius Sclavoniae et capitaneus Styriae. Bratislava 2024. 103–104. Stájer kapitányi (kormányzói) oklevelei: uo. 158–171.

4 *Pauler Gyula:* A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. II. Bp. 1899.[2] 230–231.; *Gerhard Pferschy:* Ottokar II Přemysl, Ungarn und die Steiermark. In: Ottokar-Forschungen. Hrsg. Andreas Kusternig, Max Weltin. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich. Neue Folge 44–45. (1978–1979) 79–80.; *Rudolf V.:* Közép-Európa i. m. 176., 184–186.

5 HU-MNL-OL-DL 422. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomatikai Levéltár], kiadása: Árpádkori új okmánytár. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. I-XII. Pest, Bp. 1862–1874. (a továbbiakban: ÁÚO) VII. 387., regesztája: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk. Szentpétery Imre – Borsa Iván. Bp. 1923–1987. (a továbbiakban: RA) 1035. sz.; HU-MNL-OL-DF 200652. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény], regesztája: RA 1036. sz. A két napi datatiót nem tartalmazó kiadvány éven belüli kelte a király három másik, ugyancsak a verőcei ispánságbeli Vaskán, illetve annak közelében 1255 elején lejegyzett oklevelének keltezése alapján valószínűsíthető (1255.) febr., vagy még inkább márc. hónap folyamára. Ld. RA 1030., 1034., 1038. sz.; *Kádár Tamás:* II. András (1188–[1205]–1235), IV. Béla (1214–[1235]–1270) és V. István király (1241–[1270]–1272) itinériuma. Fons 28. (2021) 427.

egészében az uralkodó, illetve udvari kancelláriája nem szerepeltette Béla felségi címei között a „Stájerország hercege" titulust; azzal mindössze három alkalommal, egyidejűleg és egyúttal utoljára, az év legutolsó napjaiban, nevezetesen december 16-án, két valóban IV. Bélától származó és egy nemkülönben a király neve alatt kibocsátott, de minden valószínűség szerint hamis oklevélben találkozunk.[6] Jóllehet ennek szövege sajnos csak I. Károly király közel nyolcvan évvel későbbi átírásában maradt fenn, IV. Bélának ismeretes ugyanakkor még egy 1256. december 16-án kiadott diplomája: a szóban forgó, nem mellesleg a kutatás által nem megkérdőjelezett hitelű, az esztergomi érsekség különböző korábbi kiváltságait és jogait megerősítő privilégiumlevélben, mint a fentiek alapján következik, már hiába keressük a stájer hercegi címet.[7] Az, hogy egyazon napra keltezett királyi oklevelek *intitulatió*i számottevő különbözőséget mutatnak, természetesen korántsem szokatlan a korszak oklevelezési gyakorlatában, amit egyébként esetünkben az is magyaráz, hogy eltérő irattípusokról van szó: a stájer hercegi titulus ugyanis IV. Béla kiadványai között kizárólag *Nos*-formulával kezdődő oklevelek önmegnevezéseiben fordul elő. Ellenben egy privilegiális formában kiállított oklevél vonatkozásában azt várnánk, hogy az hiánytalanul feltünteti a király összes aktuális címét, és mint láttuk, a vizsgált iratanyag esetében épp az ellenkezőjét tapasztaljuk.

A rövid, mindössze négy esztendeig tartott stájerországi magyar fennhatóságnak, illetve IV. Béla Lajtán túli – mint említettük, nem személyes – hatalomgyakorlásának a király egyik bárója, Buzád nembeli Csák tárnokmester és zalai ispán 1257. évi oklevelében is maradt emléke. Az előkelő Zala vármegyei kiküldött bíráskodása kapcsán kelt kiadványa az egyetlen olyan ismert, nem a királyi kancellárián készült kiadvány, amelyben az uralkodó *„dux Stirie"* címe is szerepel.[8]

Béla stájer hercegi címhasználatának tényét – közvetve – egy a házastársa, Mária királyné által kibocsátott oklevél is megerősíteni látszik.[9] A csak Sigismondo Ferrari 1637. évi szövegközlése révén ismert, fájdalmunkra *datatió*t szintén nem tartalmazó kiadvány *intitulatió*jában a királyné Stájerország hercegnéjeként címzi magát. A Domonkos Rend nagymesteréhez és nagykáptalanjának elöljáróihoz néhai Wildeshauseni János, egykori boszniai püspök és dominikánus generális csodatételei tárgyában intézett levelet – Mária ezen címeleme, illetve az alapján, hogy az oklevélben a királyné részletesen beszámol IV. Béla és fiuk, István ifjabb király kis híján fegyveres konfrontációba torkollott viszályáról – a szakirodalom kérdőjelesen 1260-ra datálja.[10] A levél keltének *terminus ante quem*-jét, lévén a mondott év derekán, valamikor július–augusztus fordulója körül létrejött előzetes békemegállapodás szerint a magyar uralkodó lemondott Stájerország birtoklásáról, valóban 1260-ra tehetjük. Másfelől, miként azt Szentpétery Imre is megjegyezte, problémát jelent, hogy nincs tudomásunk arról, vagy legalábbis forrásainkban nem maradt egyértelmű nyoma, hogy IV. Béla és István között 1262 második fele előtt is sor került volna egy ilyen súlyú, nyílt belháborúval fenyegető konfliktusra.[11] Az utóbbi lehetőség, mármint hogy a magyar király és akkortájt 17–18 éves kora körül járó idősebb fia, a trónörökös között mégis kialakult egy pattanásig feszült, egészen a fegyveres összecsapás határáig sodródó-mélyülő konfrontáció az 1250-es évek utolsó harmadában, mindazonáltal talán megérdemel egy kósza gondolatkísérletet.

Felettébb képzeletgerjesztő, és 1256–1257-re irányozza a figyelmet ugyanis azon körülmény, hogy IV. Béla jelen ismereteink szerint az utóbbi év folyamán állította Erdély élére talán már régebb óta önálló kormányzásra, valamint – jobbára formális, puszta címként létező szlavón hercegségével ellentétben – tényleges területi különhatalomra, saját „országra" áhítozó elsőszülött fiát.[12] Bár a felvetés tagadhatatlanul merész, nem tartom teljesen elképzelhetetlennek, hogy Erdély átadása István részére egy korai családi belviszály, IV. Béla és V. István hosszú, bő egy évtizedet átívelő konfliktussorozata – forrásaink által homályban hagyott – első fejezete, illetve annak következménye volt. Mária királyné kiadványát, valamint IV. Béla hasonló tárgyban – szintén a Domonkos Rendi nagygyűlésnek – írt oklevelét illetően Szentpéteryben is felmerült az 1260 előttre datálhatóság gondolata; ő a király két másik diplomája nem épp szokványos kelethelye alapján az 1256. évvel is számolt elvi lehetőségként.[13] Amennyiben a Mária királynénak tulajdonított oklevél csakugyan IV. Béla hitvesétől származik, szöveghagyománya is hiteles, illetve a kiadványban a neve után olvasható *„Styriae ducissa"* cím nem utólagos betoldás, úgy – de kizárólag ezen, igencsak kérdéses kritériumok fennállta esetén – még egy indok látszik szólni az 1258 dereka–vége előtti kelet mellett. Jelesül, hogy az ottani magyar uralom – hadjárat révén végrehajtott – helyreállítását követően, 1258 közepétől Stájerország kormányzatát István ifjabb király vette át, aki minden bizonnyal már akkor, de legkésőbb a következő év május elején beillesztette

6 HU-MNL-OL-DF 248074., közlése: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Ed. Ferdinandus Knauz – Ludovicus Crescens Dedek – Gabriel Dreska et al. I–IV. Strigonium 1874–1999. (a továbbiakban: MES) I. 436–438., regesztája: RA 1122. sz.; HU-MNL-OL-DF 248136., közlése: MES I. 438., regesztája: RA 1123. sz.; HU-MNL-OL-DF 248135., kiadása: MES I. 439., regesztája: RA 1124. sz.

7 HU-MNL-OL-DF 248074., kiadása: MES I. 436–438. (436.), tartalmi kivonata: RA 1122. sz.

8 ÁÚO VII. 465–466.

9 Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Ed, Georgius Fejér. I–XI. Buda 1829–1844. IV/3. 69., regesztája: Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 45.) Szerk. Szentpétery Imre – Zsoldos Attila. Bp. 2008. 55. sz.

10 Fordítása: Árpád-kori és Anjou-kori levelek. XI– XIV. század. Sajtó alá rendezte Makkai László – Mezey László. (Nemzeti könyvtár. Levelestár) Bp. 1960. 163–164., lehetséges keltére uo. 337: 353. jegyz.

11 *Pauler Gy.:* A magyar nemzet i. m. 240.; *Rudolf V.:* Közép-Európa i. m. 214–216.

12 *Szentpétery Imre:* V. István ifjabbkirálysága. Századok 50–51. (1921–1922) 78., 87.; *Zsoldos Attila:* Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években. (História Könyvtár. Monográfiák 24.) Bp. 2007. 13., 139.

13 Csak kiadásból ismert oklevél: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. I–XVIII. Ed. Tadija Smičiklas – Marko Kostrenčić – Duje Rendić-Miočević. Zagreb 1904–1990. V. 157–158., regesztája, illetve a keltezés körüli véleményekre: RA 1236. sz. Magam a keltezési hely (aput Albam curiam; in Alba curia, illetve apud nostram curiam) hasonlóságát messze nem tartom elegendő érvnek 1256 mellett.

viselt címei sorába a stájer hercegi titulust.[14] Mária királyné – emberi számítás szerint – kevéssel ezt követően letette a tartomány hercegnéi címét, azaz 1259-ben, főként pedig 1260 folyamán aligha kelhetett a dominikánus rend elöljáróinak küldött levele. IV. Béla vélhetően ugyanekkor, az ifjabb király Stájerország élére állítása körüli időben hagyta el végleg titulusai sorából a *dux Stiriae* címet.[15]

V. István ifjabb király – atyjával ellentétben – alkalmasint a stájer herceggé való, 1258 derekán (júniusban?) történt kinevezésétől kezdődően, a tartományról való hivatalos magyar lemondásig (1260 késő nyara) megszakítás nélkül és következetesen, valamennyi a mondott időszakban kibocsátott (és fennmaradt) oklevelében használta a Stájerország hercege titulust.[16] István első ízben egy 1259-ben, napi kelet nélkül kiállított, atyja által ugyanazon év május 17-én átírt és megerősített adománylevelében tünteti fel a stájer hercegségét a címe között.[17] A két uralkodó, illetőleg a kancelláriájuk által a hercegi titulus tekintetében követett, feltűnően eltérő gyakorlat oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy míg – a magyar királyi koronához képest – Stájerországot és annak hercegi trónját Béla és kormányzata értelemszerűen jóval csekélyebb jelentőségűnek tartotta, a Stájer Hercegség egy volt téres és gazdag országai, tartományai sorában, addig Istvánnak az a legalábbis látszólag önálló, szuverén politizálás és uralkodás lehetőségét, illetve terepét jelentette.[18] Hogy Stájerország mint az idő szerint, 1260 közepéig egyetlen „saját" tartománya birtoklását a maga nézőpontjából V. István mennyire fontosnak látta, elég világosan mutatja, hogy vélhetően már stájer hercegi működése kezdetén, de legkésőbb egy éven belül, 1259 májusában az előoldalon „István, Isten kegyelméből király és Stájerország hercege" *(Sigillum Stephani Dei gratia regis et ducis Stirie)* körirattal új – stájer hercegi – kettőspecsétet vésetett magának, amely minimális változtatásokkal a Lajtán túli területek elvesztése után, erdélyi hercegsége időszakában és a Magyar Királyság 1262-es felosztása, az ifjabb királyi intézmény tényleges formát öltését követően is, egészen 1270 májusi egyeduralomra jutásáig kizárólagos használatban maradt az oklevelei hitelesítésére.[19] István ezen, második hercegi *sigilluma* a korszakban kivált kedvelt és gyakori lovaspecsétek közül való.[20] A 83 milliméter átmérőjű, kör alakú, igényesen kidolgozott felségpecsét előoldalán trónuson ülő, felső combján nyugtatott jobbjában liliomokkal díszített jogart, bal kezében a váll magasságáig emelt, keresztes országalmát tartó, nyitott, szintén lilomos koronás uralkodóalakot látunk. A hátlapon a heraldikai jobb oldal irányában vágtató hadiló, nyergében csöbörsisakot viselő, menetirányba néző fegyveres (páncélos?) lovag figurája rajzolódik ki. Jobbjával, a ló nyaka felett, ugró párduc képével díszített zászlós lándzsát szegez előre, baljában közepes méretű, hegyes háromszög alakú, ugyancsak a heraldikai jobb oldal irányában hátsó lábain ágaskodó párduccal, Stájerország címerállatával dekorált pajzsot tart.[21] A pecsét hátoldalának ugyancsak gyöngysorok által keretezett körirata: „IV. Bélának, Magyarország felséges királyának elsőszülöttjé(é)" *(primogeniti Bele quarti illustris regis Hungaria[e])*.

Stájer hercegsége éveiből V. Istvánnak 15 kiadványáról tudunk, ezek harmada ottani birtokügyek és kiváltságok kapcsán kelt.[22] Az ifjabb király utoljára egy napi keltezést nem tartalmazó, de bízvást 1260 első felére, esetleg legkésőbb július vége tájékára datálható oklevelében viseli a stájer hercegi titulust, amelyet nem sokkal később, még az év vége előtt a hivatalos önmegnevezései között már 1257–1258 folyamán is előforduló „erdélyi herceg" *(dux Transsilvanus)* cím váltott fel.[23]

14 *Rudolf V.:* Közép-Európa i. m. 187–190.; 1259: Hazai okmánytár. Kiad. Nagy Imre – Páur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső. I–VIII. Győr–Bp. 1865–1891. II. 5–6.

15 Utoljára említett 1256. dec. 16-i oklevelében szerepel stájer hercegi címe (RA 1123. sz.).

16 RA II/1. 1754–1767. számok. Tudomásom szerint IV. Béla oklevelei között csupán egy olyan – tartalmi átírásban fennmaradt – kiadvány akad, amelyben a király stájer hercegi címmel nevezi meg a trónörököst (1259. okt. 17.: DL 87 978., közlése: *C. Tóth Norbert:* Kiadatlan Árpádkori király oklevelek a Zsigmondkori Oklevéltárban. Századok 140. [2006] 471.)

17 RA II/1. 1754. sz. Érdemes megjegyeznünk, és talán összefüggésben áll István csak 1259 elejétől adatolható stájer hercegi címhasználatával, hogy Gutkeled nembeli István szlavón bán 1258-ban egy esetben még szerepel stájerországi kapitányként (*Palko, J.*: Štefan I. i. m. 168–169.).

18 IV. Béla teljes uralkodói titulatúrájában 1235/1237 és 1268/1269 között – a Stájer Hercegség nélkül – nyolc ország szerepelt (Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Halics, Lodoméria, Kunország), amelyek élete legutolsó éveiben a Bulgária királya címmel egészültek ki. V. István 1258 táján kibontakozó határozott hatalmi ambícióira: *Zsoldos A.:* Családi ügy i. m. 16–18.

19 *Takács Imre:* Az Árpád-házi királyok pecsétjei. (Corpus Sigillorum Hungariae Mediaevalis 1.) Bp. 2012. 127–128.

20 V. István 1257–1258-ban egy másik pecsétnyomót használt, alighanem ez volt első, erdélyi hercegi typariuma, amelynek csupán egy, sajnos igen töredékes és többek között pont a peremén, így a köriratában teljesen hiányos lenyomatát ismerjük: 1257. évi oklevelén függ (HU-MNL-OL-DL 42.; *Takács I.:* Az Árpád-házi i. m. 128.).

21 HU-MNL-OL-DL 312.; HU-MNL-OL-DF 286536.; *Takács I.:* Az Árpád-házi i. m. 127.

22 RA 1754–1767. sz.

23 ÁÚO II. 323., regesztája: RA 1767. sz.; *Szentpétery I.:* V. István i. m. 81., 87.

Horváth Richárd

Bornemissza Gergely Eger élén 1553-ban

(Egy eddig lappangó forrásról)[1]

„Bornemissza Gergely jer ide. Fogd ezt a kardot.
A tiéd. Légy hü vitéze a hazának, jámbor szolgája
az Istennek. Áldás és szerencse legyen a fegyvereden."[2]

Gergely Bornemissza at the head of Eger in 1553. (About a previously hidden source)
The study presents a newly discovered document that adds to our knowledge of the life of Gergely Bornemissza, a figure well known in Hungarian literature and historical consciousness. The document had so far escaped the attention of researchers because it was deposited in an archive (so-called Oláh Archive) and, moreover, among records relating to western part of Hungary, where scholars researching the Castle of Eger or Bornemissza's biography would certainly not have looked. This was due to the fact that Gergely Bornemissza assumed the position of commander of the Castle of Eger precisely at the time when the king appointed Miklós Oláh, then bishop of Eger, as Archbishop of Esztergom. Consequently, episcopal documents issued in Eger during those days were already classified among records connected to Oláh's archiepiscopal activity. The study therefore presents the circumstances surrounding the creation of the document (Bornemissza's bond as castellan of Eger), and in the Appendix the reader will find the full latin text of the document.

Egy „érzelmes" kútfő

Szinte biztosra vehető, hogy a magyar ajkú, középkorral és korai újkorral foglalkozó történészek többségének pályaválasztásában Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényének kiemelt szerepe volt. E dolgozat írója esetében legalábbis bizonyosan, akinek, mint kis tinédzsernek, 1987 nyarán édesanyja adta a kezébe Gárdonyi örökbecsűjét. Mindez sorsdöntő eredménnyel járt: maga egy életre a magyar történelem és a magyarországi várak kutatójának szegődött. Az első olvasatra túl személyesnek tűnő felütés talán magyarázatra szorul, ám hamar világos lesz az Olvasó számára, hogy nem indokolatlan ez a kezdés. Ritkán adatik meg ugyanis kutatónak, hogy olyan dokumentummal találkozzon, amely nem csupán a szélesebb magyar közvélemény számára ismert személy élettörténetéhez szállít új, korábban nem ismert információt,[3] hanem személyes érzelmeket, alkalmasint ifjúkori emlékeket is felidéz. Azon felül roppant szerencsésnek is érezheti magát, még ha a szerencse kezdetektől fogva fontos eleme a mindenkori tudományos kutatásoknak.

Mert bizony Fortuna néhanapján kézen fogja a történészt. Ez esett meg jelen sorok írójával is, aki egészen más tárgyú kutatása során a szó szoros értelmében véletlenül bukkant az alább ismertetendő forrásra. Várakkal kapcsolatos kutakodásai közben sort kerített az Esterházy család hercegi levéltárába került Oláh-levéltár egy kis, zömmel levelezést és hivatali iratokat tartalmazó fondjának áttekintésére, s ennek során került elé a Gárdonyi-főhős Bornemissza Gergely 1553. február 18-án kelt, s Oláh Miklós egri püspök részére kiállított egri várnagyi, saját aláírásával és pecsétjével hitelesített eskülevele, amely dokumentum, jó eséllyel, eddig ismeretlen volt a Bornemissza-kutatás számára. A kútfő és keletkezési körülményeinek bemutatása előtt azonban érdemes megismerkedni az előzményekkel.

1 A szerző a ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja (HTK) Történettudományi Kutatóintézetének (TTKI) tudományos főmunkatársa. A kézirat elkészítéséhez szükséges kutatásokat az NKFIH K 134 690. sz. pályázata is támogatta. Ugyancsak a kézirat áttekintéséért és észrevételeiért Varga Szabolcsnak (ELTE HTK TTKI) tartozom köszönettel.

2 *Gárdonyi Géza:* Egri csillagok (Bornemissza Gergely élete). Regény két kötetben. I. kötet. Bp. 1909. 59.

3 A Gárdonyi-regény és a tudomány kapcsolatára újabban: *Nagy Sándor:* Gárdonyi közelében (Studia Agriensia 21.). Eger 2000. 45–52.; *Király Júlia:* Bornemissza Gergely Gárdonyi Géza regényében. Az egri vár híradója 37. Szerk. Berecz Mátyás. Eger 2005. 37–45.; *Oborni Teréz:* „Summáját írom Egör várának…" Történeti adalékok Gárdonyi regényhőseiről. Korunk (2015. augusztus) 39–45.

A levéltárak titkos élete

Az Oláh-levéltárnak nevet adó család joggal lehet ismerős az olvasónak, mert nem másról van szó, mint az Oláh Miklós egykori esztergomi érsek (1553–1568), humanista tudós, kancellár személyét és rokonságát érintő iratanyagról.[4] Az a tény, hogy az Oláh család és az Esterházyak rokonok voltak, meglehetősen jól ismert a kutatás számára, s az sem titok, hogy ez a rokonság Esterházy Páltól eredeztethető. Ő volt az, aki emiatt írt is az Oláh famíliáról, majd később megszerezte azok írásos hagyatékának egy részét, ami ezáltal öröklődhetett a hercegi levéltárban egészen korunkig.[5] Ám nem csupán ezeket, a hivatali „ügymenethez" kapcsolódó forrásokat gyűjtötte Esterházy, hanem az Oláh egyházi előmenetelével kapcsolatosakat, családi genealógiákat, az érsek végrendeletét, rokonságát érintő dokumentumokat és nagy számú levelezést is.[6] Az ekként kialakult iratcsoport került tehát az Esterházyak levéltárába. A középkori várak kutatója számára azért fontos e gyűjtemény, mert annak harmadik fasciculusának az ugyancsak hármas számot viselő tétele a következő címet viseli a repertórium tanúsága szerint: „Lánzséri officiálisok hűségnyilatkozatai 1553–1557".[7] Minekutána a kései középkorból efféle forrásaink csak nagyon kis számban maradtak korunkra, az iratcsoport felettébb érdekesnek ígérkezett, átnézése eredménnyel kecsegtetett. Ebben ráadásul pótolhatatlan segítséget jelentett, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár „Reformáció 500" című programja során nagy számú, az Országos Levéltár P szekciójában őrzött családi levéltár 1526–1570 közötti iratanyagát digitalizálta és tette honlapján elérhetővé azok számos, kereshető adatával, és mindenekelőtt fényképeivel egyetemben. A vállalkozás számtalan elemében és szerkezetében hasonlatos a magyarországi középkorkutatás alapjait jelentő, oly sokak által régóta használt Diplomatikai Levéltár (DL) és Diplomatikai Fényképtár (DF) digitális adatbázisához, kereshetősége is azzal közel azonos.[8] Számunkra szerencsés módon a kérdéses Oláh-levéltártöredék is bekerült ebbe a digitális gyűjteménybe.

Az a tény, hogy az Esterházyak hercegi levéltára jelentős mennyiségű, Oláh Miklóshoz és családjához kapcsolható kéziratos levéltári forrást – továbbá Oláh könyvtárából nagyobb mennyiségű könyvanyagot is[9] – őrzött meg korunkra, régtől ismert a kora-újkor kutatói számára, arról nem is beszélve, hogy híres levelezésének fennmaradását is e levéltárnak köszönheti az utókor.[10] Ha pedig az ugyanebben a hercegi archívumban őrzött Oláh-levéltárhoz hajolunk közelebb, itt is találunk régebbi és egészen friss publikációkat.[11]

A most számunkra fontos lánzséri, várnagyi és provizori tárgyú iratcsoport létrejöttének oka nem más, mint Lánzsér Oláh Miklós általi megszerzése a 16. század közepén. A nyugati határszélen fekvő vár a kései középkorban a Grafeneck család birtoka volt, akiktől a Weispriachoké lett, míg végül Hans von Weispriach 1548-ban úgy nem döntött, hogy húszezer aranyért eladja az uradalmat rokonának, Erasm von Teufelnek, amire december 24-én sor is került. Utóbbi birtoklása ugyanakkor nem volt hosszú életű, miután Habsburg csapatok királyi parancsnokaként részese volt az 1552. augusztusi palásti csatának, ahol oszmán fogságba esett, Konstantinápolyba hurcolták, majd kivégezték.[12] Fiai ezt követően a lánzséri uradalmat 47 600 rajnai guldenért eladták Oláh Miklósnak. Az adásvételt mai tudásunk szerint legkésőbb 1553 nyaráig nyélbe is ütötték.[13]

Az időrendnek ráadásul kitüntetett jelentősége van. Az Oláh-levéltár fentebb citált „Lánzséri officiálisok hűségnyilatkozatai 1553–1557" megjelölésű fondjában az első irat épp Vadasfalvi Dávid júliusi kötelezvénye. Ezt követi az iratok sorrendjében Bornemissza Gergely egri kötelezvénye, ami időben, lévén februári keltezésű, megelőzi Vadasfalviét. Ráadásul a lánzséri iratcsomóban ez az egyetlen, időrendi és földrajzi szempontból rendszeridegen darab. Azt, hogy „idekeveredett", leginkább az események gyors lefolyásával magyarázhatjuk. Bornemisszát – ám erről alább még lesz szó – februárban nevezték ki Eger élére, s ezt követően kevéssel kerülhetett sor – láttuk, biztosan július előtt – a lánzséri adásvételre. Legvalószínűbb magyarázat a dokumentum itteni felbukkanására az, hogy a lánzséri uradalom átadása-átvétele után Oláh illetékes titkára vagy épp gazdasági szakembere – jobb ötlet híján, hiszen épp ekkortól Eger kikerült az új érsek fennhatósága alól – a Lánzsér ügyében kelt dokumentumok közé illesztette a kevéssel korábbi, ám tartalmában és formájában azokkal azonos (várnagyi és provizori kötelezvény) iratot, amely így hosszú évszázadokra kikerült a Bornemissza Gergely életére kíváncsi kutatók látóköréből.

4 *Kállay István:* Az Esterházy család hercegi ágának levéltára. Repertórium (Magyar Országos Levéltár. Levéltári leltárak 66.) Bp. 1978. 241–242.

5 Minderről legutóbb új adatokkal: *Nagy Levente – Szilágyi Emőke Rita:* Új adatok az Oláh, a Hunyadi és a Drakula család genealógiájához. Történelmi Szemle 65. (2023) 644–645.

6 *Kállay I.:* Esterházy család i. m. 18., 44., 47., 55., 64.

7 Uo. 242.

8 A „Reformáció kora: MNL OL 1526–1570" adatbázis elérhetősége: https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570

9 *Monok István – Zvara Edina:* Esterházy Pál könyvtára és olvasmányai. In: Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén. Szerk. Ács Pál. Bp. 2015. 203–204.

10 *Nicolaus Olahus:* Epistulae. Pars I. 1523–1533. Edidit, introduxit et commentariis instruxit Emőke Rita Szilágyi. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova XIX/1.) Bp. 2018. 23–24.

11 *Szelestei Nagy László:* Oláh Miklós könyvkölcsönzéséről. Magyar Könyvszemle 110 (1994) 66–68.; *Nicolaus Olahus:* Epistulae. Pars II. 1534–1553. Edidit, introduxit et commentariis instruxit Emőke Rita Szilágyi. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova XIX/2.) Bp. 2022. 319., 328., 333., 340, 371., 376., 390., 393., 456.

12 *Matunák Mihály:* A palásti csata. Hadtörténelmi Közlemények 11. (1910) 244–248.

13 Lánzsér és uradalmának kora újkori történetére: *Csermelyi József:* Hans von Weispriach és a nyugat-magyarországi reformáció. Egyháztörténeti Szemle 19. (2018) 8., *Uő:* Die Geschichte der Herrschaft Landsee bis 1553. In: 750 Jahre Neutal. Hrsg. Alfred Lang, Michael Schreiber. Neutal, 2020. 42–50. Az eladáshoz adott királyi konszenzus: HU-MNL-OL-A-57. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Kancelláriai Levéltár regisztratúrája, Libri Regii]) III. 160. Az Oláh által kinevezett lánzséri várnagy, Vadasfalvi Dávid hivatali esküjének dátuma: 1553. júl. 16. HU-MNL-OL-P-184.-III-3-Nr. 1. [Esterházy család hercegi levéltára, Oláh család levéltára]

Forrásunk helye a Bornemissza-kutatásban

A levéltártörténeti előzmények ismeretében immáron indokolt, hogy forrásunk keletkezési körülményeiről is szó essék. Az események voltaképpen jól ismertek, így elég azokat csupán röviden összefoglalni. 1552-ben a hosszas és török szempontból roppant sikeres – emlékezzünk, ekkor esik el például Drégely, Temesvár és Szolnok is – nyári hadjárat utolsó állomásaként, szeptember 11-én és 13-án érkeztek Ali budai pasa és Ahmed nagyvezér csapatai a vár alá, s kezdték kiépíteni az ostromzárat. A harcok bő hónapon át folytak, a támadók részéről kevés sikerrel, aminek eredményeképpen a török csapatok, több lépcsőben, végül október 17/18-án hagyták el a vár közvetlen környékét, s indultak vissza a hódoltsági területre.[14] Annak dacára, hogy a támadást elhárították, s a sikernek nemzetközi visszhangja is jelentős volt, a vár királyi kapitánya, Dobó István az uralkodói támogatás elmaradása miatt úgy határozott, hogy lemond tisztségéről, ami november 25-én meg is történt. Eleinte próbálták ugyan marasztalni, ennek ellenére döntése megmásíthatatlan volt, így a kirendelt királyi biztosoknak 1553. január 11-én adta át a vár kulcsait.[15] Ekkor lett az események kulcsszereplője Bornemissza Gergely, az uralkodó Egerbe rendelt gyalogosainak addigi parancsnoka.

Bornemisszáról tehát ismert, hogy a 250 fős királyi segélyhad kapitányaként lett, nem csupán Gárdonyi által, kiemelt szereplője a védekezésnek, s arról is tud a kutatás, hogy Dobó lemondását követően rögvest az ő neve merült fel a vár parancsnoki tisztére. Erre azt követően került sor, hogy Dobó távozása után Bornemisszát az uralkodóhoz rendelték – vagy épp maga döntött az utazás mellett, ezt a kutatás mai eredményei alapján nem dönthetjük el –, s ezért 1553. február 10-re Grácba érkezett, ahol az előző esztendő decemberének elejétől I. Ferdinánd tartózkodott.[16] A későbbi eseményekből gyaníthatjuk, hogy a tárgyalások során Bornemissza csak azzal a feltétellel vállalta a feladatot, ha uralkodói ígéretet kap a vár felújításának folyamatos finanszírozására. Utóbbit alighanem el is nyerte, miután adatokkal rendelkezünk arra nézvést, hogy Ferdinánd 1553 március-áprilisában több utasítást adott a kamarának különféle kifizetésekre az egri építkezések támogatása érdekében, továbbá az új egri kapitányt személyében is jutalmazta.[17] Az irodalomból ismert továbbá, hogy Bornemissza szűk két hetet követően, február 22-én indult vissza Egerbe, ahol március 13-án vette át hivatalosan új tisztségét. Ez a dátum rögzült végül a kézikönyvekben is,[18] míg Bornemissza életrajzírója maga is elismerte, hogy egri kinevezésének időpontja csak hozzávetőlegesen ismert.[19] Azt is látjuk, hogy minden további, Bornemissza életét érintő munkából hiányzik egri kinevezésének alábbi forrása, így egyre valószínűbb, hogy az mindezidáig ismeretlen volt a kutatás számára, ezért közreadása indokolt.[20] Lássuk tehát magát a forrást.

Emlékezzünk, 1553. február 10-én Bornemissza Grácba érkezett, ahol feltehetően személyesen is találkozott I. Ferdinánd királlyal. Ám nem csupán az uralkodó tartózkodott a városban, hanem az egri vár birtokosa, egyben Heves megye örökös főispánja, Oláh Miklós királyi kancellár is, aki 1549 óta töltötte be ezt a méltóságot, s akit az uralkodó épp 1553. március 20-án nevezett ki esztergomi érsekké.[21] Tehát a vár parancsnoki utódlásáért felelős két legfontosabb személlyel – minekutána 1549 óta a vár vezetőjét az uralkodó és a mindenkori püspök közti megállapodás alapján lényegében ketten nevezték ki[22] – találkozhatott a leendő várkapitány. S ehelyütt kell figyelmünket az új forrás felé fordítani. Ennek köszönhetően ugyanis immáron pontosan tudhatjuk, hogy a kinevezésre mikor került sor, 1553. február 18-án, hiszen Bornemissza Oláh Miklós egri püspöknek, mint birtokosnak ezen a napon tett ígéretet a vár és uradalma megőrzésére és jövedelmeinek kezelésére.[23] A kinevezés időpontját tovább

14 Az eseményekre a legfontosabb munkák: *Gömöry Gusztáv:* Eger ostroma 1552-ben. Hadtörténelmi Közlemények 3. (1890) 613–635.; *Nagy Béni:* Eger ostroma 1552-ben. In: Dolgozatok Békefi Remig egyetemi tanári működésének emlékére. Írták: Tanítványai. Szerk. Pintér Jenő. Bp. 1912. 238–277.; *Domokos György:* Az egri vár ostroma 1552-ben. In: „Vár állott…" Tudományos történeti konferenciák. Vajdahunyadvár 2013–2016. Szerk. Hermann Róbert. Bp. 2017. 53–64.

15 *Hóvári János:* A hűtlen Dobó. Bp. 1987. 23.; *Csiffáry Gergely:* Ruszkai Dobó István életrajza. Rudabánya 2014. 40–41.

16 *Sugár István:* Bornemissza Gergely deák élete. (Studia Agriensia 4.) Eger 1984. 45. Ferdinánd 1553 április első feléig tartó gráci jelenlétére lásd *Anton von Gévay:* Itinerar Kaiser Ferdinand's I. 1521–1564. Wien 1843. 1552–1553. oldalak.

17 *Sugár I.:* Bornemissza Gergely i. m. 47.; *Bánrévi György:* Kapossy János: Művészettörténeti regeszták a királyi határozatokból és rendeletekből I. XVI. század. Művészettörténeti Értesítő 5. (1956) 49. Bornemissza száz forint értékben kapott értékes tárgyakat (pl. kelyhet). *Sarusi Kiss Béla:* A bécsi Udvari Kamarai Levéltár Gedenkbücher Österreich magyar vonatkozású iratainak regesztái. Fons 16. (2009) 112.

18 XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. I. kötet. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta *Kenyeres István*. (Fons könyvek 2.) Bp. 2002. 141., ugyanez a dátum szerepel az egri várparancsnokok archontológiájában is: *Kenyeres István:* Az egri várbirtok igazgatása a 16. században. In: Magyarország védelme – Európa védelme. (Studia Agriensia 24.) Szerk. Petercsák Tivadar és Berecz Mátyás. Eger 2006. 88.

19 „Bizonyosra vehető, hogy Bornemisszának Grácban sikerült elérnie egri várkapitányi kinevezésére vonatkozó legfelsőbb ígéretet is." *Sugár I.:* Bornemissza Gergely i. m. 47.

20 Az egri ostrommal és Bornemissza 1552/53-as tevékenységével foglalkozó főbb munkák: *Sugár I.:* Bornemissza Gergely i. m. passim.; *Sugár István:* Az egri vár históriája. Budapest, 1991.[2] 96.; *Csiffáry Gergely:* Mekcsey István egri várkapitány életrajzához. In: Agria (Annales Musei Agriensis) XLI. Szerk. Petercsák Tivadar, Veres Gábor. Eger, 2005. 119.; *Uő:* Bornemissza Gergely egri várkapitány rejtélyes életrajza. Az egri vár híradója 37. Szerk. Berecz Mátyás. Eger 2005. 3–15.; *Uő:* Bornemissza Gergely deák életrajza. Agria (Annales Musei Agriensis) XLV. Szerk. Veres Gábor. Eger, 2009. 55–102.

21 Oláh életére összefoglalóan: *R. Várkonyi Ágnes:* Oláh IV. Miklós. In: Esztegomi érsekek 1001–2003. Szerk. Beke Margit. Bp. 2003. 256–261. (érseki kinevezésére: 258.). Gráci jelenlétére: 1552. december 13–1553. március 19. között levelei alapján biztosan a városban tartózkodott, ám abban is biztosak lehetünk, hogy egy majdani Oláh-itinerárium ezeket az adatokat tovább pontosíthatja. *N. Olahus:* Epistulae. Pars II. i. m. 515–522. Ugyancsak I. Ferdinánd és Oláh Miklós aláírásával kelt február 20-án Grácból az áprilisra meghirdetett soproni országgyűlés meghívója. Magyar Országgyűlési Emlékek. (Monumenta Comitialia Regni Hungariae) Szerk. Fraknói Vilmos. III. kötet 1546–1556. Bp. 1876. 427–428.

22 *Kenyeres I.:* Az egri várbirtok igazgatása i. m. 52–53.

23 HU-MNL-OL-P-184.-III-3-Nr. 2. A forrás szövegét lásd a dolgozat végén.

erősíti, hogy két nappal később, amikor Bornemissza az ostromban tanúsított vitézsége jogcímén Sáros megyei birtokot kapott királyi adományul, már udvarbíró és várnagy („provisor et castellanus") megnevezéssel szerepel az oklevélben.[1]

Kétségtelen tény, 1553 első negyedétől, amikortól Bornemissza átvette Eger igazgatásának feladatát, számos – zömében a Magyar Kamara különböző állagaiból származó – dokumentumot, levelet, számadást ismer a kutatás, melyek személyéhez kapcsolhatók, vagy épp parancsnoki működésének tanúi.[2] Az alább olvasható Bornemissza-forrás tehát önmagában nem tekinthető unikálisnak, ugyanakkor ismeretlensége és a hajdani egri hős pályaképének megrajzolásához nyújtott segítsége miatt mégis érdemes lehet a korszak kutatóinak és a Gárdonyi-regény rajongóinak figyelmére.

1 *Carolus Wagner:* Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Posonii et Cassoviae 1780. 403–404. Igaz, két nappal későbbről ismert olyan királyi levél is, ahol még a gyalogosok kapitányának nevezik, ugyanakkor a kinevezés frissessége és az esetlegesen napokkal korábban megszületett királyi parancsok írásba foglalása miatt efféle néhány napos „megnevezésbeli zavar" a korszak gyakorlatában nem ismeretlen. HU-MNL-OL-E-21.-1553.02.20/2. [Magyar Kamarai Levéltár, Benignae resolutiones].

2 A korábban ismertek legfontosabb közlése: *Barabás Samu:* Eger 1552-iki ostromához. Történelmi Tár 23. (1888) 388–400.

FÜGGELÉK

1553. február 18. Grác
Pécsi Bornemissza Gergely várnagyi és udvarbírói kötelezvénye Oláh Miklós egri püspök részére.
HU-MNL-OL-P-184-III-3-2.

Ego, Gregorius litteratus Bornemyzza de Quinqueecclesiis castellanus et provisor arcis Agriensis etc. recognosco per presentes litteras meas, quod cum reverendissimus dominus Nicolaus Olahus episcopus ecclesie Agriensis ac Sacre Maiestatis Regie cancellarius etc., dominus meus gratiosus confisus de fide, fidelitate et integritate mea castellanatum et custodiam pro media parte arcis sue Agriensis una cum provisoratu, hoc est administratione universorum proventuum et redditum seu decimarum, aliorumve proventuum dicti episcopatus sui Agriensis, simul etiam administrationem proventuum ac reddituum Cumanorum et Philisteorum aliorumque bonorum iussu Sacre Regie Maiestatis nomine prefati reverendissimi domini mei ad Agriam occupatorum, que alias ad arcem Zolnok possessa fuerunt, fidei, humanitati et honori meo credidit, ad eandem humanitatem, honorem et fidem meam Christianam libere et sponte promisi, quod ego prefatam arcem Agriensem sue dominationi reverendissime, et nemini alteri, vel si, quod Deus avertat, mori suam dominationem reverendissimam contingeret, in eo casu Sacre Maiestati Regie, domino meo clementessimo et heredibus ac successoribus suis regibus Hungarie secundum omnes condiciones de prefati castellanatus et provisoratus mei functione in instructione mihi data expressas ac manibus meis assignatas, contra omnes hostes et adversarios sue reverendissime dominationis tenere et custodire volo. Ac dum sua reverendissima dominatio vel in premisso casu mortis, quod absit, sue reverendissime dominationis Sacra Maiestas Regia heredesque et successores sui reges Hungarie eandem ipsam arcem Agriensem a me repetiverint, mox et sine ulla difficultate, tergiversatione, allegatione ac alio quovis quesito colore et pretextu in omnem eventum reddam, et de facto restituam cum omnibus eiusdem inventariis, universos etiam redditus et proventus predictos fideliter in tres iustas partes equaliter dividam, quarum duas partes iuxta informationem superinde mihi scripto datam eo, quo deputate sunt, summa fide erogabo. Tertiam vero partem ad manus dominationis sue reverendissime, vel cui eadem commiserit, integre et absque ulla fraude administrabo, superque his omnibus predictis proventibus bonam et rectam rationem atque computum tenebo, et dominationi sue reverendissime vel illis, quibus eadem iusserit, reddam, prout bonum et fidelem decet officialem atque provisorem, immo promitto harum mearum sigillo meo ac manus mee proprie subscriptione confirmatarum vigore et testimonio literarum. Datum in civitate Graacz, decimo octavo die mensis Februarii, anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo tertio.

Idem Gregorius
Bornemyzza
subscripsit propria etc.

Benke Tamás

Beszámoló a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 2024. évi tevékenységéről

Társaságunk 2024-ben is folytatta *havi felolvasóüléseinek* sorozatát. A szokásos elnöki évadnyitó előadás 2024. január 25-én hangzott el, a Magyar Nemzeti Múzeum Lapidáriumában, *Egy szlovákiai-lengyelországi kutatóút eddig ismeretlen heraldikai emlékei (2023 szeptember)* címmel. Pandula Attila ez alkalommal az előző évi felvidéki utazása során fellelt címeres emlékeket ismertette. A februárra tervezett felolvasóülést a Nemzeti Múzeumban fellépett akut teremhiány következtében kénytelenek voltunk 2024. március 21-ére halasztani. Ekkor Kubinyi Jenő tagtársunk (nyugalmazott középiskolai tanár, a Magyar Történelmi Családok Egyesületének tagja) tartott előadást,[1] bemutatva az előző évben megjelent, *A Kubinyi család arcképcsarnoka leszármazási táblákkal* című könyvét.[2] Az előadáson olyan sokan vettek részt, hogy nemcsak az előkészített összes ülőhelyet foglalták el, hanem még a teremőr számára fenntartott székeket is igénybe kellett vennünk, de még így is több ember állva maradt. Ilyen élénk érdeklődés már számos év óta nem kísérte egyetlen felolvasóülésünket sem. Az ülésen jelen volt a Kubinyi-család (és -rokonság) számos tagja, valamint együttműködő partnerünk, a Magyar Történelmi Családok Egyesülete részéről is többen. A következő, 2024. április 25-i felolvasóülésünk a Nemzeti Múzeum Könyvtárának nagyolvasójában volt; ez alkalommal Horváth Hilda tagtársunk (az Iparművészeti Múzeum nyugalmazott főosztályvezetője) mutatta be Somlai Tiborral közösen írt, *Lépj be! – Arisztokraták és polgárok otthonai régi fényképeken* című könyvét. A 304 oldalas, mintegy 600 képpel illusztrált kötet érzékletes áttekintést nyújt a 19. század vége és a 20. század első fele főúri és nagypolgári rezidenciáinak berendezéséről, e réteg életmódjáról.[3]

Az év elején fellépett – általunk átmenetinek remélt – múzeumi teremhiány végül is állandónak bizonyult; miáltal további felolvasóüléseinket már nem tudtuk a Nemzeti Múzeum épületében megtartani.[4] E kellemetlenség megoldásában a Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltára sietett társaságunk segítségére, amiért is hálás köszönet illeti az intézményt és vezetőjét, Schramek Lászlót. 2024. május 30-i ülésünk már e levéltár nagyobbik, új konferenciatermében volt. Ez alkalommal Draskóczy István tagtársunk (az ELTE BTK Középkori Történeti Tanszék *professor emeritus*a) előadását hallhattuk *Egyetemtörténeti kutatások újabb eredményei: középkor* címmel. Előadónk 2022-ig az MTA – ELTE *(később: HUN-REN – ELTE)* Egyetemtörténeti Kutatócsoport[5] vezetője volt. Az előadás a késő középkori egyetemjárás tanulmányozásának módszertanával, konkrét részeredményeivel, valamint a magyarországi származású egyetemi hallgatók peregrinációjának általános tendenciáival foglalkozott. 2024. június 27-én ugyanitt hallhattuk Bódy Attila Bence tagtársunknak, az ELTE BTK Történeti Intézet doktoranduszának *A nagybarcsai Barcsay család fejedelmi ágának 17. századi genealógiája. Új adatok és további kérdések* című előadását. A gondos levéltári forrásfeltáráson alapuló, adatgazdag előadás a jelenlévők közt nagy tetszést aratott.

Második félévi felolvasóüléseinket, a Nemzeti Múzeummal folytatott egyeztetések eredményeként, a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ – Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár és Adattár könyvtártermében tarthattuk. Itt elsőként Rainer Pál tagtársunk tartott előadást 2024. szeptember 26-án, *A magyar öltözetű tábornoki gála egyenruha a cs. (és) kir. Hadseregben és a m. kir. Honvédségben (1751–1940)* címmel. Az előadás rendkívül részletesen, gazdag képanyag felvonultatásával mutatta be a magyar huszártábornoki viselet fejlődését, változatait, Mária Terézia korától a második világháborúig. Az október végén esedékes felolvasóülést ismét el kellett halasztanunk (a terem foglaltsága miatt); így a soron következő két előadásra 2024. november 14-én került sor. Ez alkalommal az MHGT főtitkára (illetve Budapest Főváros Levéltárának munkatársa), Ogoljuk-Berzsenyi Anett, *Tallinn város és heraldikai emlékei,* Gyenes László (az MHGT titkára s a Nemzeti Múzeum munkatársa) pedig *A tallinni Szűz Mária templom epitáfiumai* címmel tartott előadást. 2023

1 Az előadásról szóló beszámoló az MHGT honlapján olvasható, lásd https://www.mhgt.hu/beszamolo-eloadasrol-2024-0321/

2 A kiadvány bibliográfiai adatai: Kubinyi Jenő (szerk.): A Kubinyi család arcképcsarnoka leszármazási táblákkal. (magánkiadás, Bp. 2023.) ISBN: 978-615-01-8274-2; terjedelem: 430 oldal; kötésmód: keménytáblás, cérnafűzött; nyomdai kivitelezés: Pytheas Könyvmanufaktúra (Pytheas Grafikai Szolgáltató Kft.).

3 A könyv bibliográfiai adatai: Horváth Hilda – Somlai Tibor: Lépj be! Palotáktól lakásokig Magyarországon 1896–1945. (Corvina Kiadó, Bp. 2023.) ISBN: 978-963-13-6961-8; terjedelem: 304 oldal; kötésmód: puhatáblás, cérnafűzött.

4 Ezzel egy több évtizedre visszanyúló hagyomány szakadt meg!

5 A kutatócsoport honlapját lásd https://egyetemtortenet.elte.hu/

októberében az MHGT társszervezete, a Szlovák Falerisztikai Társaság konferenciáját az észtországi Tallinnban tartotta. Ez alkalommal az MHGT tagjai felmérték a város heraldikai, funerológiai emlékeit, melyeket jelen előadások keretében ismertettek. Tagtársaink Tallinnban több magyar vonatkozású emléket is megtekintettek, amelyek közül kiemelkedik a magyar eredetű Burchard-Bélaváry-családnak, az általuk több mint 300 évig (1911-ig) üzemeltetett Városházi Patikában (Raeapteek) – Európa legrégibb, *egyazon helyen* működő gyógyszertárában – található, reneszánsz stílusú, családi címeres emléktáblája (a pajzs alatt „Anno 1635" felirattal).[6] A következő előadás már a megszokott időben, vagyis a hónap utolsó csütörtökén (november 28-án) volt. Miski Péter (PPKE doktorandusz és TDK-referens) aktuális kutatási témájáról, az *iktári* Bethlen-család fejedelmi ágának utolsó tagjairól, illetve családi kapcsolataikról adott elő, *Az iktári Bethlenek örökségének nyomában* címmel. Az évet Szászi József tagtársunk (középiskolai tanár) előadása zárta, *Címerek, zászlók, pecsétek Fejér vármegyében* címmel. A lendületes, igen bőséges képanyaggal színesített előadás, a címertani alapfogalmak áttekintését követően, az előadó által Fejér vármegyei települések részére alkotott címereket és zászlókat mutatta be.

2024-ben egyetlen saját rendezésű konferenciát tartottunk, *Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc a történelem segédtudományai tükrében* címmel, május 6-án, 10 órai kezdettel, a Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtárának olvasótermében. A rendezvény fővédnöke Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes volt. Az ülésszakot elnökünk rövid beszéde nyitotta meg, majd négy szekcióban (Gyenes László, Hermann Róbert, Marosi Eszter és Péri Ákos elnöklete mellett), a következő előadások hangzottak el:[7]

1. Bálint Ferenc: *A tábori öv használata a szabadságharcban (1848–1849-ben).*
2. Beke Margit: *Baróti Bekék az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcban.*
3. Debreczeni-Droppán Béla: *Forum Museale: A Magyar Nemzeti Múzeum és a Múzeumtér 1848–1849-ben.*
4. Hermann Róbert: *A Görgeyek a szabadságharcban.*
5. Marosi Eszter: *Ferenc József és István főherceg portréi az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében 1848 körül.*
6. Menyhárt Csaba: *Egy 1848-as honvéd a tinnye-únyi közbirtokosságból a 34. zászlóaljban.*
7. Mezey Barna: *Jogalkotás és kodifikáció 1848–1849-ben.*
8. Ogoljuk-Berzsenyi Anett: *Egy somogyi tiszt a szabadságharcban: gyulai Gaál Gusztáv pályafutása.*
9. Pandula Attila: *Magyar kitüntetések 1848–1849-ben.*
10. Pogányné Rózsa Gabriella: *Az önállósodó magyar katona-egészségügy a forradalom és szabadságharc szolgálatában.*
11. Rainer Pál: *Az 1848–1849-es honvédség, nemzetőrség egyenruházatával kapcsolatos megfigyelések.*
12. Tóth Zsolt: *A Nemzeti Sírkert 1848/49-es honvédsírjai.*
13. Török Róbert: *A Pilvax hagyaték a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumban.*

A rendezvény jó hangulatához hozzájárult a Könyvtárterem kellemes atmoszférája, melyet már múlt évi (*MHGT 140* című) konferenciánk alkalmával is megtapasztaltunk. Az elhangzott előadásokból tanulmánykötet megjelentetését tervezzük.

Ugyancsak a Nemzeti Múzeum adott otthont a *Magyar Menyasszony* című kiállításhoz[8] kapcsolódó konferenciának, melyet 2024. január 19-én, 10 órai kezdettel, a Múzeum Dísztermében tartottak, *Házasságkötés egykor és ma – Rítusok, szokások, változások* címmel. Megnyitó beszédet mondott Hammerstein Judit, a Múzeum megbízott főigazgatója. A három szekció közül kettőnek a levezető elnökletét az MHGT tagjai (Jánokiné Újváry Zsuzsanna és Örsi Julianna) látták el. Tagtársaink részéről a következő előadások hangzottak el:[9]

1. Braun László: *I. András és Anasztázia házasságkötésének körülményei.*
2. Jánokiné Újváry Zsuzsanna: *A Pálffy család házassági kapcsolatai a 16. században.*
3. Ogoljuk-Berzsenyi Anett: *Család és mindennapok a büssüi Gaál kastélyban – Doethingem Ludovica emlékei nyomán.*
4. Örsi Julianna: *Táji közösségek vitalitásának jelzői: az endogám és exogám házasságok.*

Az év folyamán két vexillológiai tárgyú rendezvényen is közreműködtek tagtársaink. A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum (MKVM), valamint Balogh László tagtársunk által szervezett *Vexillológiai Nap 2024* című rendezvényre 2024. április 20-án, 10 órai kezdettel került sor (az említett múzeumban). A megjelenteket Kiss Emília főmuzeológus, az MKVM Gyűjteményi Osztályának vezetője, valamint Balogh László zászlógyűjtő, a konferencia-sorozat alapítója köszöntötte. Ezután tagtársaink részéről a következő előadások hangzottak el:[10]

1. Mészáros Kálmán: *Zászlótörténeti adatok a Rákóczi-szabadságharc időszakából.*
2. Pandula Attila: *Heraldikai, vexillológiai, szfragisztikai és inszigniológiai bányász emlékek a besztercebányai Közép-Szlovákiai Múzeum új állandó kiállításán (Thurzó Ház).*

Az év vége felé újabb zászlótani eszmecserén vehettek részt az érdeklődők, az MKVM munkatársa, Bakó Bálint tagtársunk szervezésében. A *VEXtra 2024 – Zászlógyűjtők délutánja* címet viselő rendezvény 2024. december 14-én délben kezdődött, az MKVM épületében. Ez alkalommal tagtársaink a következő témákban tartottak előadást:[11]

6 Az emléktábla fényképe megtalálható a Wikimedia Commons adatbázisban, lásd https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tallinn_2019._Ratsapotheke.jpg

7 A konferencia meghívója megtalálható honlapunkon, lásd https://www.mhgt.hu/szabadsagharc-konferencia-2024-0506/

8 Az időszaki kiállítás 2023. dec. 13. – 2024. aug. 25. között volt megtekinthető; bővebben lásd a https://mnm.hu/kiallitasok/magyar-menyasszony és https://magyarmenyasszony.hu/ oldalakat.

9 Lásd a konferencia meghívóját az MHGT honlapján: https://www.mhgt.hu/hazassagkotes-konferencia-2024-0119/ valamint a Nemzeti Múzeumén is: https://mnm.hu/esemenyek/hazassagkotes-egykor-es-ma-ritusok-szokasok-valtozasok-tudomanyos-konferencia

10 A konferencia meghívója az MHGT honlapján, lásd https://www.mhgt.hu/vexillologiai-nap-2024-0420/

11 A rendezvény meghívója az MHGT honlapján, lásd https://www.mhgt.hu/zaszlogyujtok-delutanja-2024-1214/

1. Bakó Bálint: *A trikolór igaz története – avagy (majdnem) minden, amit a Reggio nell'Emilia-i Museo del Tricolore-ban láttam.*
2. Balogh László és Pandula Attila: *A gyűjteménytől a zászlómúzeumig.*
3. Pandula Attila: *Ottfried Neubecker fiatalkori vexillológiai népszerűsítési törekvései.*

Még két, kötetlenebb rendezvényt is szerveztünk az év folyamán. 2024. szeptember 24-én 15 órai kezdettel Ogoljuk Andrej tartott tematikus sétát Budapest belvárosában (a Kálvin tér – Astoria – Ferenciek tere – Szervita tér – Vigadó útvonalon), *Budapest város ostroma fényképeken: helyszínek és sorsok* címmel. Idegenvezető tagtársunk – a második világháború időszakával foglalkozó kutatóként – a több mint kétórás séta folyamán bemutatta Budapest 1944–1945-ös ostromának belvárosi helyszíneit, az ostrom idején készült felvételeket; mesélve a képek készítőiről, a képeken szereplő emberekről és épületekről.[12]

2024. december 5-én (az aznapi elnökségi ülést követően) pedig karácsony előtti teadélutánt tartottunk az MKVM Konferenciatermében, ahol oldott hangulatban nyílt lehetőség személyes eszmecserére, ismerkedésre, tagtársaink között.[13] (Reméltük, hogy az MHGT-be belépni szándékozó érdeklődők is el fognak jönni, de erre nem került sor.) A rendezvény ötlete elnökünktől származott, aki *hagyomány(újra)teremtő jelleggel* kívánta feleleveníteni az MHGT újjáalakulása utáni korszak hasonló, *kötetlenebb, társasági jellegű* eseményeit. Igen kellemes estét tölthettünk egymás társaságában; voltak, akik ismerkedtek, voltak, akik szaktanácsot kértek bizonyos ügyben, és olyanok is, akik kutatói élményeiket, publikációs terveiket beszélték meg egymással. Itt-ott előkerültek a Társaság fontos ügyei is, de mindenkor baráti hangvételű terefere kellemes moraja töltötte be a termet.

Társaságunk beléletének jelentős eseményei a *testületi ülések,* melyeket 2024-ben is az Alapszabályban előírt számban tartottunk meg – elnökségi üléseinket (egy kivételével) online formában, míg az éves közgyűlést személyes jelenléttel.

2024. január 23-i ülésén az elnökség összeállította a Társaság 2024. évi rendezvényeinek hozzávetőleges programját.[14] Tekintettel az 1848–1849-es (175.) évfordulóra, az elnökség célul tűzte ki, hogy e témában egy saját emlékkonferenciát rendez, 2024. május első felében, a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Ezt követően az elnökség meghallgatta a pénztárnok jelentését a Turul folyóirat 2023. évfolyama szerkesztési munkálatainak állásáról, valamint a folyóirat helyzetéről. Eszerint a Turul előfizetői nyilvántartásának összeállítása folyamatban van. Mivel pályázatot nem írtak ki, a 2023-as évfolyam kiadási költségeit a folyóirat korábbi (Történelmi Társulat által kezelt) folyószámláján lévő tőkéből fogják kiegyenlíteni. A Turul SZMSZ értelmében a továbbiakban elnökünk (illetve az elnökség) jóváhagyásával kerülhetnek nyomdába a folyóiratszámok. Ugyancsak az elnökség feladata lesz a 2024. évi munkaterv jóváhagyása (melyet a főszerkesztő később nyújt be).[15] Az elnök és pénztárnok tájékoztatta az elnökséget, hogy a folyóirat (közintézmények részére való) terjesztése érdekében az egyesület szerződést köt a Könyvtárellátó Nonprofit Kft.-vel (KELLO). A folyóirat honlapját,[16] mint digitális megjelenési formát, ugyancsak be fogjuk jelenteni a Nemzeti Hírközlési Hatóságnak.

A főszerkesztő (korábban elektronikus levélben közölt) előterjesztésére, az elnökség hozzájárult ahhoz, hogy a Turul bibliográfiai hivatkozási formátuma (az eddigi gyakorlatot folytatva) egyezzen meg a Századok folyóiratéval.[17] A levéltári forráshivatkozások tekintetében a Magyar Nemzeti Levéltár által előírt formátumot fogadták el (ugyancsak a főszerkesztő írásbeli indítványára).[18] Török Róbert titkár és Pandula Attila elnök felszólalásai nyomán vita alakult ki arról, hogy a muzeális gyűjteményi tételek hivatkozásának mi legyen a Turulban előírt formátuma. Végül (a levéltári hivatkozásokra emlékeztető) „hosszú kötőjeles" formátum mellett döntött az elnökség. Eszerint a nyilvános intézményben (közgyűjteményben) lévő műtárgy hivatkozásának formátuma: *intézmény neve (őrzési hely) – gyűjtemény neve – leltári szám.* A magángyűjteményben lévő műtárgy hivatkozásáé pedig: *gyűjtemény megnevezése (magángyűjtemény, őrzési hely) – leltári szám.*[19]

Ezt követően az elnökség ismét felülvizsgálta a Magyar Nemzeti Levéltárral kötendő együttműködési keretmegállapodás szövegtervezetét. Vita bontakozott ki az MHGT (MNL OL-ban elhelyezett) levéltárának jogi státuszát illető szerződés-cikkelyről. A keretmegállapodás igen tömören konstatálta volna, hogy az MHGT levéltárának régebbi (1951-ig terjedő, 2,44 ifm terjedelmű) sorozata letétként, az újjáalakulás utáni (0,24 ifm terjedelmű) iratanyag pedig ajándékként került az MNL OL őrizetébe. A pénztárnok igen erélyesen ellenezte a szerződés ilyen feltételekkel való megkötését. Kijelentette: „nem tud olyan helyzetet elfogadni, amelyben bárki azt mondja, hogy az MHGT iratai (vagy azok egy része) nem a Társaság tulajdonát képezik."[20] Ennélfogva javasolta, hogy a tulajdonjogi státuszra vonatkozó mindennemű megállapítást

12 A tematikus séta meghívója az MHGT honlapján, lásd https://www.mhgt.hu/tematikus-seta-2024-0914/

13 A teadélután meghívója az MHGT honlapján, lásd https://www.mhgt.hu/teadelutan-2024-1205/

14 Ekkor még úgy terveztük, hogy 2024. második felében kihelyezett felolvasóülést tartunk Veszprémben (a Laczkó Dezső Múzeumban); ebből azonban azóta sem lett semmi. (Hasonló kihelyezett ülések tartásának gondolata régóta foglalkoztatja az MHGT vezetőségét, azonban már több mint egy évtizede nem tartottunk ilyet.)

15 Lásd a Turul SZMSZ A.II.j., A.III.e., B.III.b.2., C.II–III., D.IV.b. és D.V.d. pontjait (közzétéve a folyóirat honlapján): https://turul.mhgt.hu/turul-szmsz/

16 A Turul folyóirat honlapja, lásd https://turul.mhgt.hu/

17 A Századok közlési szabályzata megtalálható a folyóirat honlapján, lásd https://szazadok.hu/szerzoinknek/

18 Az MNL levéltári jelzetekre vonatkozó útmutatója megtalálható az intézmény honlapján, lásd https://mnl.gov.hu/hogyan_hivatkozzunk

19 Az elnökség ezen ülésén megállapított hivatkozási formátumot a folyóirat honlapján (a „Szerzőinknek" menüpontban) tettük közzé, lásd https://turul.mhgt.hu/szerzoinknek/

20 Az idézet az elnökségi ülés jegyzőkönyvéből való (5. oldal). Kiemelendő, hogy a 2023. nov. 3-i Közgyűlés, az elnök indítványára, határozatot hozott az MHGT Gyűjteményeinek védelméről. Eszerint a gyűjtemények (így pl. a levéltár, könyvtár) meglévő tételei elidegeníthetetlenek; továbbá „A Társaságnak mindenkor törekednie kell arra, hogy birtokába visszaszerezze mindazon gyűjteményi tárgyakat, értékeket, melyeket tőle mások elvettek és jogosulatlanul megszereztek, vagy pedig amelyekről a Társaság hanyagságból vagy kényszer hatása alatt mondott le. Az MHGT az ily módon elide-

töröljenek a keretmegállapodásból; és a kérdést egy később megkötendő, külön megállapodással rendezzék. (Affélében, mint amilyet az MNL Könyvtárának járó Turul-tiszteletpéldányok vonatkozásában helyezett kilátásba a keretszerződés.)

Többen vitatták egyrészt azt, hogy az MHGT-nek milyen jogi mozgástere van levéltárát illetően (ti. az ahhoz fűződő jogok visszaszerzése vagy megoltalmazása tekintetében); másrészt azt is kérdésesnek tartották, vajon az MNL OL hozzá fog-e járulni ahhoz, hogy a kérdéskört a keretszerződésből kivegyük, s későbbi [szükségképpen bizonytalan(abb)] kimenetelű tárgyalások (és részlet-megállapodás) elé utaljuk.

Végeredményben az elnökség úgy határozott, hogy felhatalmazza „az elnököt az MHGT és a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) közötti együttműködési keretmegállapodás megkötésére, de csak abban az esetben, hogyha a keretmegállapodás 6. pontjának szövege a következőre változik: »Az MNL vállalja, hogy az MHGT levéltári megőrzésre számot tartó iratait átveszi és megőrzi. Az iratok tulajdonjogi státuszát, a megőrzés jogi formáját, továbbá az iratanyag kezelésének részletszabályait, Felek külön, jogilag kötelező erejű megállapodásban kívánják rögzíteni.«"[21]

Szóba került az ülésen a 2023 decemberében elárverezett Turul-sorozat is, mely egykor az MHGT könyvtárának állományába tartozott.[22] Az elnökség tudomásul vette egy tag kilépését és határozatilag köszönetet mondott a legutóbbi ülés óta beérkezett könyvadományokért.[23]

A *május 17-i elnökségi ülésen* az elnökség elfogadta a Társaság 2024. évi költségvetési tervét (mely magában foglalta a 2024. tárgyévi NEA működési pályázaton elnyert 500 ezer forintos működési támogatás felhasználási módját is). Az elnökség jóváhagyta a Turul folyóirat 2023. évi tartalomjegyzékeit (melyek alapján a 2023. évi füzetekre a nyomtatási engedélyt elnök úr korábban már saját hatáskörében megadta; így az ülés idejére ezek nyomtatása már megtörtént, sőt az előfizetők részére való expediálása is elkezdődött).[24] Ugyancsak jóváhagyta a folyóirat Rácz György főszerkesztő úr által összeállított 2024. évi munkatervet (azzal a kiegészítéssel, hogy a tervbe vett Kállay-különszámnál, az egyértelműség kedvéért fel kell tüntetni, hogy a *nagykállói* Kállay-családról van szó). Az elnökség felhatalmazta az elnököt, hogy a Turul 2024. évi kiadásának finanszírozására pályázatot nyújtson be a Nemzeti Kulturális Alaphoz (NKA) a főszerkesztő és pénztárnok közreműködésével. A tagsági ügyekre térve, az elnökség elfogadta négy rendes tagjelölt belépési-, valamint egy rendes tag adatközlő nyilatkozatát. A 2024. évi tagrevízió eredményeként az elnökség felmondta tíz (háromévi tagdíj-hátralékkal rendelkező) rendes tag tagsági jogviszonyát. A Társaság könyvelőjének kérelmére éves megbízási díját felemelték.

Az *Egyéb ügyek* napirendi pontban számos ügy szőnyegre került. Elnökünk beszámolt arról, hogy egyre kilátástalanabbnak tűnnek azon egyeztetések, melyeket a Társaság vezetői a Nemzeti Múzeummal folytatnak, annak érdekében, hogy a Múzeum épületében továbbra is előadótermet lehessen biztosítani a havi felolvasóülések részére. (Holott ezt, valamint az évi egy konferencia helyszínének biztosítását, a Múzeum, a 2022. június 7-én megkötött együttműködési megállapodásban vállalta.) Szükséges volt tehát új helyszín iránt tájékozódni. Ígéretes megbeszéléseket folytattak Varga Benedek úrral, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum igazgatójával; így e Múzeum nyújthat „mentőövet" Társaságunknak, aminek köszönhetően remélhetőleg továbbra is megtarthatjuk felolvasóüléseinket. Felvetődött, hogy terem hiányában a 2024. május-júniusi felolvasóüléseket a második félévre kéne halasztani – azonban Ogoljuk-Berzsenyi Anett főtitkár vállalta, hogy az MNL Pest Vármegyei Levéltár főigazgatójánál, Schramek Lászlónál érdeklődni fog, tudnának-e termet biztosítani e két előadáshoz.[25]

Elnök úr jelezte, hogy a 2024. május 6-i emlékkonferencia anyagáról mindenképpen konferenciakötetet kellene kiadni a Társaságnak. Sürgette a kötet szerkesztésének megkezdését, valamint a kiadás finanszírozásának mielőbbi megoldását. A szerkesztést magára vállaló főtitkár jelezte: csak akkor van értelme megkezdeni a munkát, ha a kiadási költségek fedezete rendelkezésre áll. Az elnök kijelentette, hogy mindent megtesz annak érdekében, hogy a kiadáshoz támogatást szerezzen. Nézete szerint 2024 októberéig be kell gyűjteni az összes kéziratot. Az elnökség abban állapodott meg, hogy a tanulmánykötet hivatkozási formátuma minden tekintetben egyezzen meg a Turul folyóiratéval.

Az elnökség ezután úgy határozott, hogy Szeidlné Németh Mariann jogász Tagtársunk részére – aki a Turul folyóirat MHGT részére való visszaszerzésének folyamatában részt vett – munkájáért, egyszeri jelleggel, összesen tíz füzetnyi mennyiségű tiszteletpéldány adandó (a 2020–2022. évfolyamokból); a Társaság hálájának és köszönetének jegyzőkönyvi megörökítése mellett.

Az elnökség határozatban gratulált Gócsáné Móró Csilla Tagtársunknak, a Magyar Érdemrend Lovagkereszt polgári tagozattal való kitüntetése alkalmából. Köszönettel fogadta az elnökség a legutóbbi ülés óta beérkezett adományokat, továbbá azon Tagtársak munkáját, akik az 1848–1849-es emlékkonferencia megvalósításában részt vettek. Az elnökség hozzájárult, hogy a Webes Munkacsoport tagjai negyedévente hírlevelet állítsanak össze az egyesület munkájáról; amely – a Tagságnak való kiküldése mellett – a honlapon is közzé tehető. Határozatba jött, hogy a felolvasóülésekről a honlapra szánt rövid (10–20 mondatos) beszámolót mindig az az elnökségi tag tartozzék megírni, aki az adott ülésen elnökölt.[26]

genített tárgyak feletti (tulajdonjogi) igényeiről sosem mond le, azokhoz fűződő jogait elévülhetetlennek tekinti."

21 5./2024.(01.23.) számú elnökségi határozat. (Az elnök és pénztárnok e határozat szellemében folytatta az MNL-lel a szövegtervezet egyeztetését.)

22 Lásd az erről szóló írást, folyóiratunk 2025. évi 1. füzetében.

23 Többek között a Kápolnai Kázmér, Kubinyi Jenő, dr. Rosta István és Szücs János által adományozott könyvekért.

24 Lásd a 2023. évfolyam megjelenéséről szóló híradást, a Társaság honlapján: https://www.mhgt.hu/turul-2023-kozzeteve-2024-0508/

25 Mint a félévi program fenti leírásánál láttuk, e próbálkozás sikerrel járt; amiért ezúton is köszönetünket fejezzük ki a levéltárnak!

26 20./2024.(05.17.) számú elnökségi határozat. – Korábban ugyanis csupán díszelgésnek tekintették az elnökletet vállaló elnökségi tagok az ülések vezetését; melyhez (a jelenlét „kényszerén" kívül) semmiféle felelősség sem társult. Ennélfogva évtizedeken át mindenkor akadt jelentkező a levezető elnöki posztra, az elnökség berkeiben. Azóta viszont, hogy jelen hatá-

Részletesen foglalkozott az elnökség a Turul folyóiratból az MNL könyvtára részére adandó tiszteletpéldányok ügyével. Úgy határozott, hogy *az MNL könyvtárának összes tagkönyvtára részére biztosítani kell ugyanannyi tiszteletpéldányt a folyóiratból, amennyi eddig megillette őket.* Azonban az MNL könyvtára a folyóiratot bel- és külföldi *cserekapcsolatok* során (cserealapként) is felhasználta.[27] Az elnökség e gyakorlatot felülvizsgálandónak tartja; mivel a Turul immár kizárólagosan az MHGT folyóirata, amelyet csakis az MHGT jogosult bármiféle cserekapcsolat során fölhasználni. Ebből adódóan az MNL könyvtára a továbbiakban *belföldi cserepartnerek* részére nem szállíthat Turul-példányokat; vagyis ilyen célra nem fog tiszteletpéldányokat kapni.[28] Mivel azonban a külföldi intézményekkel való cserekapcsolatok fenntartása – mely Társaságunk hírnevét a nagyvilágban öregbíti – nekünk is érdekünk,[29] az elnökség úgy döntött, hogy az MNL könyvtára a továbbiakban is meg fogja kapni azt a tiszteletpéldány-többletet (a saját állományába kerülőn felül), amely a *már meglévő* nemzetközi cserekapcsolatok további fenntartásához szükséges. Azonban újabb cserekapcsolatot az MNL könyvtára, a Turul alapján, többé nem létesíthet. A nemzetközi cserekapcsolatok céljára átadandó példányokba pedig ezentúl mindenkor olyan tájékoztató cédulákat is szükséges behelyezni, amelyekből a kedvezményezettek értesülhetnek arról, hogy az MHGT hozzájárulásával és anyagi áldozatvállalásával jutottak hozzá a folyóirathoz. (E határozatilag[30] megerősített feltételek mentén szükséges előkészíteni a tiszteletpéldányokra vonatkozó, MNL-lel kötendő külön-szerződést.)

Az ülésen az elnökség mély megrendüléssel és nagy tisztelettel emlékezett meg dr. Tellér Tivadar Józsefnéről, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság egykori pénztárnokáról, aki 2024. április 6-án elhunyt. Gyászszertartásán (mely 2024. április 29-én, 14 órai kezdettel volt a budapesti Szent István bazilikában) egyesületünk tagjai közül többen (így Beke Margit és br. Gudenus János József, az elnökségből pedig a pénztárnok) is jelen voltak. Honlapunk *In memoriam* szekciójába rövid megemlékező írás került, mely elhunyt kiváló pénztárnokunknak – a történeti segédtudományok műveléséhez is jelentősen hozzájáruló – könyvkiadói munkásságát emelte ki.[31] Önként vállalt, több évtizedes, elkötelezett tevékenysége nyomán megérdemelné, hogy folyóiratunk hasábjain, arra hivatott tollból, részletesebb megemlékezés jelenjen meg róla!

A következő *elnökségi ülés 2024. szeptember 24-én* volt. Ez alkalommal három tagjelöltet vett fel az elnökség, és megindította a 2024. évi tagrevízió „második fordulóját", immár a kétévi tagdíj-hátralékkal rendelkező kilenc fő ellen. Az elnökség megvitatta a 2024. tárgyévi NEA pályázat keretében beszerzendő szakkönyvek listáját; felkérve az elnököt és pénztárnokot, hogy a soron következő elnökségi ülésig aktualizálják a lajstromot. Ugyancsak felhatalmazták az elnököt és pénztárnokot, hogy a 2025. tárgyévi NEA működési pályázatot összeállítsák és leadják; ennek költségvetési tervét az elnökségi tagok a következő hetekben, e-mailben kívánták egyeztetni.[32]

Miután a Felügyelőbizottság (2024. május 24-én tartott) ellenőrző ülésén kifogásolta, hogy az MHGT könyvtárának leltára nincsen, az elnökség, a leltározás megkezdése érdekében, rendelkezett az MHGT teljes könyvállományának ideiglenes elhelyezéséről. Eszerint az MHGT jelenlegi székhelyén lévő (ott 2020 tavaszáig felgyűlt és elhelyezett) iratait és könyveit a pénztárnok saját felelősségre átveheti, s megőrizheti, mindaddig, amíg a Társaság új székhelyén elhelyezhetők nem lesznek. Az elnökség felkérte a pénztárnokot, hogy a Társaság könyvtárának leltárát készítse el, és az összes könyvtári dokumentumot leltári számmal és a Társaság könyvtárának tulajdonbélyegzőjével lássa el.[33]

A Turul kapcsán két határozat is született. A Turul SZMSZ D.VI.b.14. pontja értelmében a pénztárnok javaslatot tett a folyóirat bel- és külföldi előfizetési díjainak felemelésére; amelyre az elmúlt években történt drasztikus nyomdai áremelkedés miatt volt szükség. Az elnökség a folyóirat (bruttó) előfizetési díját, a 2025-ös (98.) évfolyamtól kezdődően, belföldi előfizetők tekintetében 5000 forintban, külföldi előfizetőknél pedig 50 euróban, illetve 65 USA dollárban állapította meg.[34] Határozat született arról is, hogy a Turul folyóirat MHGT részére történt visszavétele évfolyamától (azaz 2023-tól) kezdődően, archiválni szükséges a folyóirat főszerkesztőjéhez beérkező összes kéziratot (azok mellékleteivel együtt), a beérkezéskori állapotukban. Az archiválást évente, digitális formában, időtálló optikai adathordozón (M-DISC) kell elvégezni. A kéziratokat a főszerkesztő köteles összegyűjteni s elektronikusan az MHGT főtitkárához eljuttatni. Ugyanezen optikai adathordozókon szükséges évente archiválni az adott évfolyam kész folyóiratszámait is.[35]

Az elnökség köszönetet mondott a legutóbbi ülés óta beérkezett pénz- és könyvadományokért. Vállaji Sipos Ferenc családtörténeti műveinek teljes sorozatát adományozta

---

rozattal *10–20 mondat megírásának munkaterhe is társult* az „elnökléshez", lasszóval sem igen lehetett elnökségi tagot fogni a feladatra. – Távlatosan tekintve, úgy vélem, e határozat is egyfajta fordulóponttá válhat egyesületünk életében. Remélhetőleg a következő években nem marad egyetlen olyan tisztség vagy funkció sem a Társaságban, melyhez nem társul valóságos, érdemi munkavégzés!

27 Az MNL könyvtárának tájékoztatása szerint e kapcsolatok révén 2024. évben 10 nemzetközi és 6 belföldi cserepartner lett volna jogosult a Turulra.

28 A korábbi belföldi cserepartnerek részére fel kell ajánlani az előfizetés lehetőségét – ez a lap anyagi megerősödését is szolgálná. Megjegyzendő, hogy a Turul az egész világon bárki számára ingyenesen hozzáférhető elektronikus formában; így senki sincs arra *kényszerítve,* hogy előfizessen a nyomtatott folyóiratra. Mivel pedig a nyomtatás pénzbe kerül, senki sem várhatja el az MHGT-től, hogy a nyomtatott példányokat ingyen osztogassa – különösen nem *belföldön,* ahol jutányos áron elő lehet fizetni.

29 Különös tekintettel arra, hogy a külföldre való postázás, ha a Turult önmagában küldenénk, jelentős fajlagos költséggel járna (ahhoz képest, mint ha az MNL saját kiadványaival együtt, nagyobb csomag részeként szállítják).

30 21./2024.(05.17.) számú elnökségi határozat.

31 „In memoriam dr. Tellér Tivadarné (1944–2024)" címmel, lásd https://www.mhgt.hu/in-memoriam-dr-teller-tivadarne-2024-0406/

32 Lévénhogy a pályázatot még nem írták ki; így semmiképp sem lehetett összeállítani hozzá a költségvetést.

33 26./2024.(09.24.) számú elnökségi határozat. (A leltározást a pénztárnok 2024. okt. 29-én kezdte meg.)

34 27./2024.(09.24.) számú elnökségi határozat. (A korábbi előfizetési díj belföldi előfizetők esetében évi 3000 forint, külföldieknél 35 euró ill. 40 USA dollár volt.)

35 Az elnökség ezen rendelkezéseket, a Turul SZMSZ soron következő módosítási indítványába is felveendőnek tartja.

könyvtárunknak; emellett Örsi Julianna alelnök és br. Gudenus János József tagtársunk is adományozott könyveket.

A pénztárnok bejelentette, hogy elnök úrral közösen megkezdik az új székhely szisztematikus keresését.[36] Elnök úr javaslatával egyetértve az elnökség elhatározta, hogy a Társaság karácsony előtti teadélutánt fog tartani az MKVM-ben.

Az év utolsó elnökségi ülését december 5-én, személyes jelenléttel tartottuk, az MKVM konferenciatermében (biztosítva az online részvétel lehetőségét is). Miután 2024. első felében a háromévi tagdíj-hátralékkal rendelkező tagok tagrevíziója (és a nem fizetők felmondása) megtörtént, az év második felében még egy tagrevíziót tartottunk, ezúttal a kétévi hátralékkal rendelkezők számára. Ennek eredményeként az ülésen az elnökség négy nem fizető rendes tag tagsági jogviszonyát mondta fel.[37] Ezután elfogadta két rendes tag belépési nyilatkozatát.

Az elnökség jóváhagyta a 2024. szeptember 24-i elnökségi ülésen már megbeszéltek alapján véglegesített könyvlistát (mely a 2024. tárgyévi NEA pályázat keretében beszerzendő kiadványokat tartalmazta). Ezután az elnökség megvitatta és elfogadta a 2025. tárgyévre beadandó NEA működési pályázat költségvetési tervét.[38]

Ez követően – a beérkezett nyomdai és tördelői árajánlatok áttekintése után – az elnökség felhatalmazta az elnököt, főtitkárt és a pénztárnokot, hogy a 2024. május 6-án tartott (1848–1849-es) konferencia anyagából készítendő tanulmánykötet finanszírozására pályázatot nyújtsanak be.

A 2025-ben várható egyesületi programokkal foglalkozó napirendi pontban az elnök ismertette a Magyar Nemzeti Múzeum új főigazgatója (Zsigmond Gábor), ill. a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum főigazgatója (Varga Benedek) részéről érkezett 2025. évben tartandó konferenciákkal kapcsolatos megkereséseket. Két konferencia-ötlet merült fel. Mivel 2025 a Magyar Tudomány Éve lesz, lehetne egyfelől egy modern genealógiai módszertani konferenciát tartani, a Nemzeti Múzeumban; másfelől pedig egy egészségügy-történeti konferencia volna tartandó, az Orvostörténeti Múzeumban. (Utóbbit Varga Benedek úr javasolta ill. pártolja.) Az elnök kérdésre elmondta, hogy a tárgyalások során egyelőre nem merült fel annak lehetősége, hogy felolvasóüléseink ismét a Nemzeti Múzeumban legyenek. Szóba kerültek még a Falerisztikai Munkacsoport 2025. évben tartandó workshopjai is; valamint két kiállítás megtekintésének lehetősége.

Az elnökség megköszönte Bauer Marcell úr könyvadományát (aki saját műveit adományozta könyvtárunknak); valamint a pénztárnok (egy jászsági kutató hagyatékából vásárolt, antikvár könyvekből álló) adományát; továbbá az MNL Veszprém Vármegyei Levéltárának könyvadományát. A pénztárnok jelezte, hogy a könyvtár leltározását megkezdte; azonban a munka befejezéséhez el kellene hozni a székelyen maradt könyvállományt is. Török Róbert titkár kilátásba helyezte, hogy az MKVM is fog adományozni könyveket az MHGT részére saját kiadványai közül. Az elnökség engedélyezte, hogy az MHGT Webes Munkacsoportja a Nemzeti Címerbizottság határozatait, elektronikus és nyomtatott kézirat formájában összegyűjtse és a Társaság könyvtárában, további megőrzésre, elhelyezze. Határozat született arról, hogy a 2024. évi elnöki költségkeretből karácsonyi ajándékot szükséges beszerezni a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum két munkatársa (könyvtáros, portás) számára, akik munkájukkal lehetővé tették az MHGT idei felolvasóüléseinek megtartását (az Orvostörténeti Könyvtárban). Végül az elnökség a Turul folyóiratból nyolc füzetnyi tiszteletpéldányt adományozott Bariczné Fenyő Noémi Tagtársunk részére, megköszönve és elismerve ezzel a folyóirat tartalomjegyzékeinek a honlapra való feltöltése érdekében végzett eddigi munkáját.[39] (Az ülést követően ugyanott kezdetét vette az MHGT karácsony előtti teadélutánja.)

Az év egyetlen, *rendes közgyűlését* 2024. május 29-én tartottuk, a Magyar Nemzeti Múzeum Lapidáriumában. Ennek napirendje a szokásos beszámolókra szorítkozott; kiegészülve az új, Turul folyóiratra vonatkozó napirendi ponttal. Elnök úr röviden ismertette előzetesen írásban kiküldött beszámolóját, mely az egyesület képviseletének ellátása, a konferenciák, a TURUL folyóirathoz fűződő jogok rendezése, a belföldi és külföldi kapcsolatok, az elnökségi ülések, az elnökségi tagok tevékenysége, a munkacsoportok, a könyvtár, a kegyeleti kérdések (dr. Tellér Tivadarné egykori MHGT pénztárnok temetése), a Nemzeti Címerbizottság munkája, a Társaság konferenciáinak finanszírozása, a tagsági ügyek (kilépések és tagtoborzás) és a pályázatok tekintetében nyújtott áttekintést a Társaság elmúlt évéről.

Ezt követően a pénztárnok ismertette a 2023. tárgyévi gazdálkodás adatait; megállapítván, hogy az éves költségvetést sikerült (a befolyt pályázati támogatásoknak köszönhetően jelentős maradvánnyal) végrehajtani. Kihangsúlyozta, hogy ezentúl a tagrevíziót szigorúan fogja az elnökség végrehajtani. Nem bizonyult hatékonynak a COVID-járvány időszakában tanúsított engedékenység (hogy csak háromévi tartozással mondtuk fel a hátralékos tagokat); ugyanis aki két évig nem fizetett tagdíjat, az jellemzően később sem mutatott hajlandóságot a fizetésre. A 2024. évi tagrevízió két lépcsőben történik. A három háromévi tartozást felhalmozó tagokat az elnökség már kizárta; ez alkalommal 21 főt vontak revízió alá és végül 10-en lettek kizárva. A kétévi hátralékkal rendelkező tagok létszáma 13 fő, informális felszólításuk már megtörtént (e-mailben); hivatalos tagrevíziós eljárásuk pedig ősszel várható. 2025-ben a tisztújítást így végre lehet hajtani rendezett

36 A székhely-problémát és annak megoldási lehetőségeit (beleértve a székhely-keresésnél követendő eljárást) az elnök és pénztárnok, 2024. aug. 30-án tartott munkaebédjükön részletesen megvitatták; ennek eredményeként 2024 őszétől a Társaság vezetői, a korábbinál jóval céltudatosabban keresték a probléma megoldását.

37 A 2024. évi, igen alapos tagrevíziók célja egyfelől a következő évben esedékes, általános tisztújító Közgyűlés előkészítése volt; másfelől, hogy a COVID-járvány óta a tagdíjfizetést negligáló tagokat eltávolítsuk.

38 Mivel a pályázat beadási határideje, a megelőző évekhez képest aránylag késői (2024. dec. 12-i) volt, lehetőség volt arra, hogy benyújtás előtt elnökségi ülésen is megvitassuk a költségvetési tervet. [Ezt a 2024. szept. 24-i ülésen még nem lehetett előre látni; ezért adott ekkor előlegesen felhatalmazást az elnökség, az elnöknek és pénztárnoknak, a pályázat benyújtására (a költségvetés e-mailben való egyeztetése mellett).]

39 Az egyelőre elkészült 2010–2023. évi tartalomjegyzékek a folyóirat honlapján, a „Tartalomjegyzékek" menüpontban találhatók, lásd https://turul.mhgt.hu/category/tartalomjegyzekek/

körülmények (tagsági viszonyok) között; és azután is meg kell őrizni a Társaság működésének jogszerűségét, az éves tagrevíziók szigorú és következetes végrehajtása révén. A pénztárnok felemlítette, hogy a testületi ülések jegyzőkönyveinek elkészítése akadozik (minthogy a titkárok munkamorálja nem kielégítő). A soron következő Alapszabály-módosításkor indokolt volna a titkári posztok számát négyre növelni, és a 2025-ös tisztújításon korrekt munkavégzésre hajlamos egyénekkel betölteni a titkári tisztségeket. Röviden összegezte a 2024. évben a Társaság előtt álló feladatokat:

- jegyzőkönyvek pótlása,
- tagrevízió befejezése,
- Turul SZMSZ felülvizsgálata,
- jelkép-szabályzat megalkotása,
- az Alapszabály felülvizsgálata,
- székhely-probléma megoldása,
- a Turul harmadik felek általi közzétételének áttekintése és az ezzel kapcsolatos esetleges megállapodások megkötése,
- az MNL-nek járó Turul tiszteletpéldányok, valamint az MHGT Levéltárának jogi státusza és kezelése tárgyában a Magyar Nemzeti Levéltárral kötendő *(a korábban már megkötött együttműködési keretmegállapodáshoz kapcsolódó)* szerződések megkötése.

Az elnöki és pénztárnoki beszámolók elfogadását követően, a közgyűlés megvitatta a 2024. tárgyévi költségvetési tervet, melyben a Társaság rendes működési költségei a Turul gazdálkodásától elkülönítve szerepeltek – ez a továbbiakban is mindig így lesz. A terv a működési oldalon mintegy 200 ezer forintos éves eredményt (többletet) tartalmazott. A Turul céljaira, a tavaly felhalmozott tőkével együtt 1,1 millió forint áll rendelkezésre, ami gyarapodni fog az előfizetési díjakkal. A tervezett kiadás 700 ezer forint lesz. NKA pályázatot is leadunk a 2024. évi füzetek nyomdaköltségének fedezésére. A tavalyi áthozat 759 ezer forint, a pályázaton pedig további 600 ezer forintot nyerhetünk. Így pályázat hiányában is 1,144 millió forint áll majd rendelkezésre a Turul költségeire, pályázattal együtt pedig 1,744 millió; amely a tervezett kiadásokat bőven fedezi. A működési kiadásoknál tartalékot kívánunk képezni, rövid távú (pár hónapos futamidejű, de automatikusan ismétlődő) banki lekötés formájában. Felmerült ugyanis, hogy a *Régi Magyar Családok* könyvsorozat kiadását a továbbiakban az MHGT folytatná (az évekkel ezelőtt megszűnt Tiszántúli Történész Társaság helyett). Pozsonyi József tagtársunkkal, a sorozat eddigi szerkesztőjével többször próbáltuk a kapcsolatot felvenni ez ügyben. E könyvsorozat céljára kezdünk tehát el tartalékot képezni.

A költségvetési tervet a Közgyűlés egyhangúlag elfogadta.

Ezt követte a Felügyelőbizottság beszámolója, melyet dr. Szigeti Krisztina FB tag tartott meg (Tasnádi Zsolt FB elnök távollétében). A FB a Társaság 2023. évi működését jogszerűnek találta; egyedül a részleges tisztújítás időbeli csúszását kifogásolta (a tisztségviselők lemondásának idejéhez képest). A FB javasolta a Társaság könyvtárának mielőbbi leltározását; valamint helyeselte, hogy a Társaság a Turul folyóirat részére, a pénzügyek elkülönített és átlátható kezelésére, külön bankszámlát nyitott.

A Turul folyóirattal foglalkozó napirendi pontban, Rácz György főszerkesztő ismertette a folyóirat 2023. évi tartalomjegyzékeit tartalmazó szakmai beszámolót, valamint 2024. évi munkatervét. A 2023. évi 3. füzet kifejezetten a Társaság részvételével szervezett (*Magyar Érdemrend 100* című) konferencia anyagát jelentette meg. A 4. füzetet Károlyi-különszámnak szánták; ebből kiemelte az újpesti Városháza homlokzatán lévő időkapszula megfejtéséről szóló, különleges tanulmányt. (Újpest Károlyi-birtok volt.) Ez példázza, hogy a Turul szeretné (tematikailag és módszertanilag) szélesíteni a történeti segédtudományi vizsgálatok körét.

A folyóirat elektronikus (PDF) változatát az új, MHGT által működtetett Turul-honlapra szinte azonnal feltöltik, így több helyen is (ingyenesen) elérhető a folyóirat. A 2023. évfolyam nyomtatási költségeit a Történelmi Társulat fizette ki, a korábbi (általuk kezelt) Turul folyószámlán volt tőkeösszegből.

A 2024. évi füzetekbe a főszerkesztő munkaterve szerint, a 2023. október 9-i *MHGT 140* jubileumi konferencia, valamint a *nagykállói* Kállay-családról szóló (2024. május 7-én tartott) konferencia előadásainak tanulmány-változatai kerülnek majd. A nyomdaköltséget remélhetőleg az NKA támogatásából tudjuk majd fedezni. A tördelést az MNL Országos Levéltára, a már megkötött együttműködési keretmegállapodás alapján elkészíti.

A főszerkesztő Turul folyóirat 2023. évfolyamáról szóló szakmai beszámolóját, valamint a 2024. évre szóló munkatervét a közgyűlés elfogadta.[40]

A közgyűlés végén Pandula Attila elnök felvetette egy 2025-ben tartandó nagyobb falerisztikai konferencia tervét. Fölemlítette, hogy bár 2026-ban várhatóan az 1956-os eseményekhez kapcsolódó megemlékezések lesznek túlsúlyban, a Társaságnak a Rákóczi-korral kellene ez évben foglalkoznia, II. Rákóczi Ferenc hamvai hazahozatalának 120. évfordulója alkalmából.

Pályi Gyula rendes tag javasolta, hogy a Magyarságkutató Intézet által folytatott archeogenetikai kutatásokról legyen felolvasóülés a későbbiekben. Ennek megszervezéséhez felajánlotta segítségét. (E kutatások hasznos eredményeket hozhatnak a genealógia terén is.)

Társaságunk továbbra is együttműködésre törekszik a hasonló profilú bel- és külföldi szervezetekkel, valamint a tevékenységi körünk szempontjából meghatározó állami intézményekkel.[41] Ebből a szempontból kiemelkedő jelentőségű az *az együttműködési keretmegállapodás*, melyet 2024. április 3-án kötöttünk a *Magyar Nemzeti Levéltárral*. Ennek keretében az MNL nagy jelentőségű támogatást nyújt az MHGT működéséhez, valamint Társaságunk közlönyének, a Turul folyóiratnak a megjelentetéséhez. A szerződés értelmében az együttműködés részterületei a következők:

- Egymás rendezvényeinek hirdetése, közös rendezvények szervezése.
- Közös kiadványok és adatbázisok létrehozása.

40 A közgyűlés által jóváhagyott munkatervet lásd a folyóirat weboldalán, a „Szerzőinknek" menüpontban: https://turul.mhgt.hu/TURUL/dokumentumok/TURUL_2024_evi_munkaterv.pdf

41 Együttműködő partnereink listája megtalálható a Társaság honlapján, a „Partnereink" menüpontban, lásd https://www.mhgt.hu/partnereink/

- A történelem segédtudományainak népszerűsítése.
- Az MNL vállalja, hogy amennyiben szükséges, az MHGT részére székhelyül szolgáló helyiséget biztosít, valamely erre kijelölt tagintézményében.
- Az MHGT rendezvényei és előadás-sorozata (felolvasóülései) számára, szükség és igény szerint, az MNL Pest Vármegyei Levéltára (mint az MNL tagintézménye) megfelelő előadótermet és infrastruktúrát biztosít.
- Az MNL vállalta, hogy az MHGT levéltári megőrzésre számot tartó iratait átveszi és megőrzi. *(Az iratok tulajdonjogi státuszát, a megőrzés jogi formáját, továbbá az iratanyag kezelésének részletszabályait, a szerződő felek külön megállapodásban fogják rögzíteni.)*
- Az MNL, a Turul folyóirat szerkesztőségének működéséhez, valamint a folyóirat tördeléséhez, személyi és infrastrukturális jellegű támogatást nyújt. Emellett az MNL biztosítja az állományában lévő iratokról a folyóiratban megjelenő képanyag (reprodukciók) térítésmentes közlési jogát.
- Abban az esetben, ha a Turul folyóirat főszerkesztője az MNL munkatársa [és/vagy az MNL munkatársai értékelhető mértékben hozzájárulnak a folyóirat szerkesztéséhez (mint szerkesztőségi tagok)], az MHGT a folyóiratból annyi (ingyenes) tiszteletpéldányt bocsát az MNL rendelkezésére, amennyi az MNL Könyvtárának tagkönyvtárai részére szükséges. *(A tiszteletpéldányok mennyiségét és rendeltetési helyét ugyancsak külön megállapodásban rögzítik.)*

Az MHGT rendes *tagjainak létszáma* 2024. január 1-én 167 fő volt, ez az év végére 155 főre változott (2024. december 31-i állapot). A tiszteletbeli tagok létszáma mindvégig egy fő volt; pártoló tagunk nincs. Bár az év folyamán a megszokott számban jelentkeztek új tagok (akiket hiánytalanul fel is vettünk), a három- és kétévi hátralékos tagok jogviszonyát megszüntető, „kétfordulós" tagrevízió létszám-csökkenést eredményezett.

A Társaság vagyoni helyzete igen kielégítő; működési költségeinket mindenkor fedezni tudtuk, amiben a NEA pályázatokon elnyert támogatásoknak is jelentős szerepük volt. A Turul 2024. évfolyamának finanszírozása tekintetében érezhető nehézséget okozott, hogy a 2024. tárgyévi (2024. április 22-én kiírt) NKA folyóirat-kiadási pályázaton csupán a második félévi (2024./3–4.) füzetek nyomdaköltségére kaptunk támogatást. Bízunk abban, hogy a következő években, a teljes nyomdaköltséget pályázati forrásból tudjuk majd fedezni.[42] A 2024-ben részünkre felajánlott SZJA 1%-ok összege (176.498 forint), az előző évekhez képest, még tovább nőtt. Tagtársainktól az év folyamán összesen 104.000 forintnyi adomány érkezett, tagdíj-felülfizetés formájában (10 adományozótól). Nagyon szépen köszönjük kedves tagtársainknak, támogatóinknak, hogy munkánkat nagylelkű anyagi áldozatvállalásukkal segítették.

Könyvtárunk az év folyamán stabilan gyarapodott; a jelentős számú adomány mellett pályázati forrásból is. Kiemelendő Bauer Marcell és vállaji Sipos Ferenc adománya, akik műveik teljes sorozatát adományozták. Megkezdtük az egykori alelnökünk, Szluha Márton által megindított genealógiai könyvsorozat teljes körű beszerzését is; ez ügyben köszönettel tartozunk a Heraldika Kiadónak, a biztosított igen jelentős árkedvezményért.

Weboldalunkon továbbra is hírt adtunk minden testületi ülésről és Társaságunkhoz kötődő eseményről. Sajnos azonban a *Webes Munkacsoportot* továbbra sem sikerült „életre lehelni"; ezáltal (kevés kivételtől eltekintve) csupán nyers audiovizuális felvételek készültek az év folyamán, melyeket így nem lehetett YouTube-csatornánkra[43] feltölteni. Az érdektelenség nemcsak az elvégzendő munkát, hanem annak eredményét illetően is megmutatkozott. Példaként említhetjük e sorok írójának, 2024 nyár közepén készült cikkét, melyet a honlapon tettünk közzé[44] – mintegy próbaképpen, hogy lássuk, vajon milyen fogadókészség volna az olvasóközönség részéről, olyan módszertani, avagy kutatási tapasztalatokat megosztó, vagy forrás-feltáró cikkek iránt, amilyeneket a főtitkárunk, Ogoljuk-Berzsenyi Anett által évek óta megindítani szándékozott blogunkon is közre akartunk adni. Az említett írás azonban teljes közönnyel találkozott.[45] Nagy kérdés tehát, hogy ha esetleg később végre el lehetne indítani az MHGT blogját, az iránt vajon mekkora volna az érdeklődés?[46] – Jelenleg webes felületeink tehát leginkább egy olyan virtuális hirdetőfalként foghatók fel, amelyet (érdeklődés és friss tartalom hiányában) jószerivel a *kutya sem* olvas. (Tisztelet a kevés számú, igen elkötelezett kivételnek!) Korszakváltásra volna tehát szükség, a Webes Munkacsoport munkamorálján és munkamódszereiben *is!*

Jövőbeli terveink látóhatárát nagymértékben beszűkíti a 2025-ben előttünk álló általános tisztújítás. Ennek jogszerű végbevitelére kell elsősorban felkészülnie az egyesületnek (2025. évi tagrevízió, esetleges Alapszabály-korrekció új titkári tisztségek létesítésére)! Továbbra is keressük Társaságunk új székhelyét; tervezzük (egyebek mellett) az 1848–1849-es konferencia anyagának könyv formájában való kiadását;[47] valamint folyamatosan (bár igen lassan) zajlik a Társaság levéltárának digitalizálása (mely biztonsági másolatként is felfogható), egyesületünk történetének feltárása (ill. az erre irányuló munka megalapozása) érdekében.

42 Megjegyzendő, hogy a pénztárnok, a Turul-tőke kiegészítésére 2023-ban megígért 400 ezer forintos hozzájárulásának fennmaradt részletét (250 ezer forintot) 2024 folyamán befizette. Ezáltal az új Turul-folyószámlán lévő tőke egymillió forint fölé emelkedett. (Ez az összeg tehát lényegében az MHGT által e célra 2023-ban átcsoportosított 600 ezer, valamint a pénztárnok által 2023–2024-ben befizetett 400 ezer forintból állt össze.)

43 Az MHGT YouTube-csatornájának elérhetősége: https://www.youtube.com/@mhgt1883

44 Benke Tamás: Hiteleshelyi segédkönyvek az Elevéltár oldalon (2024. július 10.), lásd https://www.mhgt.hu/hiteleshelyi-segedkonyvek-2024-0710/

45 Mint későbbi magánlevelezésemből kiderült, még azok sem vettek róla tudomást, akiknek utóbb (mikor *külön levélben* felhívtam rá a figyelmüket), nagy hasznot hajtottak az ismertetett, MNL OL által közzétett digitalizált források.

46 Megjegyzendő, hogy a blogot azért nem sikerült mindeddig elindítani, mert a kezdéshez szükséges öt-hat bejegyzést sem sikerült az évek folyamán összegyűjteni; aminek fényében nem lehetne a cikkek folyamatos utánpótlását (és így az olvasói érdeklődés fenntartását) biztosítani.

47 Az erre szóló egyedi pályázatot 2024 decemberében nyújtottuk be a Miniszterelnökséghez.

KÖNYVISMERTETŐ

Bakóc Tamás emlékezete. Tanulmányok halálának 500. évfordulójára. Szerkesztette C. Tóth Norbert és Neumann Tibor. Makovecz Campus Alapítvány Collegium Professorum Hungarorum, Piliscsaba 2024. 271 oldal

A késő középkori Magyarország története, főpapi archontológiája iránt érdeklődő kutatók Bakóc Tamás halálának kerek évfordulója kapcsán színvonalas, adatgazdag kötetet vehetnek most kezükbe. Bakóc Tamás kerékgyártó jobbágy fiaként született és 1513-ban kevésen múlott, hogy Szent Péter utódává válasszák. A hatalmas pályát befutó esztergomi érsek a szatmári Erdőd mezővárosban született és 1521. június 16-án halt meg. Tudományos igényességű életrajzát Fraknói Vilmos állította össze. A Szent István Akadémiának köszönhető a kezdeményezés, hogy Bakóc érseki székhelyén, Esztergomban tudományos konferenciával emlékeztek meg Bakóc halálának 500. évfordulójáról. A megvalósításban aktív szerepet vállaltak a Pázmány Péter Katolikus Egyetem kutatói, az előadók egy része korábban az egyetem hallgatója volt. Az előadások szerkesztett változatát tartalmazó kötet előszavát Szovák Kornél jegyzi. Az újonnan kimunkált eredmények történészeknek és művészettörténészeknek, összesen tíz szerzőnek köszönhetőek. A kötetet a Makovecz Campus Alapítvány Collegium Professorum Hungarorum adta ki.

A forrásainkban az első két generációban Erdődi, erdődi Bakóc, Szatmári néven szereplő, közkeletű nevén Bakóc család az ismeretlenségből, ráadásul jobbágysorból emelkedett ki, és egyházi vonalon viszonylag gyorsan mindent elért a középkori Magyar Királyságban, amit el lehet érni. C. Tóth Norbert *(Az Erdődi család felemelkedése)* két kérdésre keresi a választ: Kinek a révén indult el Erdődi Bálint karrierje? Mit tudunk testvére, Bakóc Tamás korai pályájáról? A kerékgyártó, erdődi jobbágy Bakóc Ferenc fia, Bálint a gúti Ország család támogatásával eljutott a krakkói egyetemre. Hazatérte után Ország Mihály saját káplánjává tette, majd a királynál kijárta neki a titeli préposti címet (1459). Bálint odahívhatta öccsét, Tamást és neki adta az éppen gazdátlan őrkanonoki javadalmat. Tamás ennek birtokában előbb Krakkóban, majd Itáliában tanult, ahol mindkét jog doktora fokozatot szerzett (1470). A hazatérés után csatlakozott Rangoni Gábor bíboros, erdélyi püspök udvarához (1474), majd az ő segítségével került Mátyás király látókörébe. Bálint lemondása után Tamás elfoglalta a titeli préposti javadalmat (1480), Bálint a sárospataki plébániával vigasztalódhatott.

Bakóc Tamás 1489-ben kapott címere látható színes változatban a Ransanus-kódexben, vörös márványba vésett változata az esztergomi Bakóc-kápolnában, szöveten pedig az ún. Bakóc-miseruhán – hogy csak néhány példát említsünk. Rácz György *A Bakóc család középkori címere* című tanulmányában részletesen bemutatja Bakóc Tamás püspöki és érseki pecséthasználatát és a Bakóc család címerhasználatát. A Mátyás-korban Bakóc Tamás családja két címereslevelet kapott a királytól: egyet 1459-ben, Bálint titeli prépost érdemeiért, a másikat pedig 1489-ben, már Tamás, akkor győri püspök érdemeiért. Az előbbi oklevél címeradományozásról szólt, és ezáltal nemesített, az utóbbi pedig már kifejezetten nemesítő oklevél is. Bakóc Tamás első ismert pecsétje egy Várdai Miklósnak írt levelén maradt fönn, amelyet 1484. április 3-án írt Erdődi Tamás titeli prépostként és királyi titkárként. Bakóc püspöki és érseki pecséthasználata során következetesen alkalmazta családi címerét. Győri és egri püspöki pontifikális pecsétről nincs tudomásunk, csak az esztergomiról. A Bakóc-pecséteken a családi címerpajzs minden esetben állandó volt; a pecsétek közötti eltéréseket a rangjelző jelvények adták (püspöki süveg; a mitra helyére egyenes szárú kereszt; a kereszt fölé 1500 után bíborosi kalap; a konstantinápolyi patriarchátus megszerzése után az egyes keresztet a kettős kereszt váltotta fel). Rácz György a tanulmány második részében Nagylucsei Orbán címere kapcsán egy további vizsgálatot is tesz. A Nagylucsei címerében előforduló címerelemek (oroszlán, csillag) együttes ábrázolásában kapcsolat fedezhető fel Zrednai „Vitéz" János esztergomi érsek és a Mátyás-kori egyházi értelmiség, később főméltóságok (Janus Pannonius, Handó György, Váradi Péter, Kálmáncsehi Domonkos, Szatmári György) címereinek motívumai között. Ha Bakóc Zrednai tisztelője lett volna, vagy humanista köréhez tartozónak érezte volna magát, akkor – akár közvetett formában is – Zrednai címerelemei közül valamelyik elemet beválasztotta volna saját címerébe. Két oka lehetett annak, hogy nem így járt el: 1) egyrészt ragaszkodott a családi hagyományhoz, az 1459-ben testvére révén megszerzett címereslevél motívumához, 2) másrészt, talán – Nagylucseivel ellentétben – Bakóc nem vállalt közösséget a tágabb értelemben vett Zrednai-féle humanista körrel.

Horváth Richárd *(Egy kevéssé ismert évtized. Bakóc Tamás Mátyás király udvarában 1480–1490)* az 1480 és 1490 közötti évek alapos és árnyalt bemutatását nyújtja, a korszakot

a „felkészülés a nagy ugrásra" kifejezéssel jellemzi: Bakóc kijárta a szükséges iskolákat, anyagi biztonságot ért el, Mátyás király közvetlen közelébe, feltétlen bizalmába került, és Mátyás mellett professzionális politikus lett. A király halála után viszonylag gyorsan a magyar politikai élet egyik alakítójává vált. Bizalmas munkakapcsolatot alakított ki II. Ulászlóval, ami nem ingott meg a király haláláig. A 46. lapon időrendi (1480–1489) táblázat (Bakóc Tamás referensi említései), az 59. lapon Bakóc és családjának birtokszerzéseit (1480–1490) összefoglaló táblázat látható. A tanulmányt függelék egészíti ki. Horváth Richárd két, a klosterneuburgi Stiftsarchivban őrzött oklevél szövegét közli, amelyek Bakóc birtokszerzéseinek sorába illeszkedő, alig idézett, ám Bakóc működését és javait illetően értékes források: 1) Mátyás király a Bécs elfoglalása után Neudeck Rudolf és fia hűtlensége miatt a koronára háramlott romos bécsi kőházat Tamás titeli prépostnak, királyi titkárnak és rokonainak adományozza (1485. november 6. Bécs); 2) Tamás győri püspök és királyi titkár a bécsi Szent Dorottya ágostonos kolostorral szemben álló kőházát a kolostor egyházában általa alapított oltárnak adományozza (1490. március 12. Tamás győri püspök bécsi házában).

Neumann Tibor *(Bakóc és Szatmári. Döntéshozatal és kancellária, 1490–1497)* a kancellária működése felől mutatja be a kancellár, illetve a vele együttműködő királyi titkár működését. Bakóc 31 évet kitevő kancellárságából az első hét esztendőt vizsgálja: az 1497 novemberi történések (Bakóc a rendek nyomására visszaadja az uralkodónak a nála levő királyi pecséteket) a hivatalviselésben korszakhatárt képviselnek. II. Ulászló uralkodásának első éveiben a Bakóc által irányított kancellária fokozatosan központosított, letisztult eljárásrenddel működő hivatallá fejlődött; egyre sikeresebben magához vonta a király kormányzati és kegyelmi oklevélkibocsátásának egészét, azáltal, hogy kizárta abból a kancellártól független királyi pecsétek birtokosait, és visszaszorította az udvari referensek befolyását. 1494/1495-től maga mellé vette Szatmári Györgyöt, és évről évre szélesítette jogkörét. Kettejük kapcsolata jelentősen meghatározta a Mohács előtti évtizedek hazai bel- és külpolitikáját. A 42 lap terjedelmű tanulmány az értő olvasáshoz elengedhetetlen táblázatokat is tartalmaz: 1) Bakóc kancellár távollétei az udvartól (1490. szeptember – 1495. augusztus), 2) a kancelláriai jegyzetek megoszlása 1494-ben, 3) az ügyintézés megoszlása Bakóc és Szatmári között 1496-ban, 4) az ügyintézés megoszlása Bakóc és Szatmári között 1497-ben.

Bakóc 1487 és 1492 között győri, 1492 és 1498 között egri püspök volt. Kuffart Hajnalka közel 50 lap terjedelmű, a bonyolult és szövevényes eseményeket részletesen, érthetően ismertető tanulmányában *(Bakóc Tamás és Estei Hippolit cseréje)* az Estei Hippolittal kötött csereegyezséget elemzi, és a következő kérdésre keresi a választ: Ha Bakóc 1497 decemberében letette érseki esküjét, miért csak a következő év májusából találunk tőle először esztergomi érseki minőségében kibocsátott oklevelet? Bakóc már a győri székhelyről Egerbe való átköltözésekor is igen körültekintően járt el, és Esztergom esetében ez az óvatosság szemlátomást tovább fokozódott. Bakóc megvárta, amíg a hivatalos átadás-átvételi procedúra lezajlik, s csak ekkor kezdte el gyakorolni jogait esztergomi érsekként. Ennek legfőbb oka az lehetett, hogy tanult az elődök kárán, és megvárta, míg Estei Hippolit bíboros, esztergomi érsek (1486–1497) épségben hazatér római útjáról. (Estei Hippolit 1497 és 1520 között egri püspök volt.) Amint az óvatos Bakóc megbizonyosodott arról, hogy a fiatal bíboros túlélte a Rómában tett látogatást, végre megnyugodhatott, hogy esztergomi kinevezése véglegesnek tekinthető.

Bakóc a magyarországi reneszánsz egyik legjelentősebb mecénása volt. Takács Imre egy kisméretű tárgy, egy érme értelmezését tárja elénk az *Erény és szerencse, avagy az érem másik oldala. Adalék Bakóc Tamás művészetpártolásához* című tanulmányában. A több példányban ismert érem előoldali portréképe az antik profilképmásokat utánzó, szokványos quattrocento típusnak felel meg. Az előoldal felirata (THOMAS.CAR.STRIGON.VNGAR.PRIMAS) segít az érem datálásában. Bakócot 1498 májusa óta nevezhették Magyarország prímásának, amikor az Estei Hippolittal kötött csereegyezség útján hozzájutott az ország első egyházi méltóságához. Az 1500-ban elnyert bíborosi rang arra a pillanatra utal, amikor Tamás érsek friss reprezentációs eszközt készíttetett, tehát valószínűleg ekkor, 1500-ban készülhetett az érme. (Az érme feliratából hiányzik a később elnyert pátriárkai cím említése.) A Bakóc-érem hátoldala különösen is tanulságos. A delfin hátán vitorlázó alak és az istennő egyértelmű azonosítása ütközik nehézségbe. A maszkulin figura és az egyértelműen Fortuna istennőre utaló felirat ellentmondása nehezen oldható fel. Kairosz és Fortuna alakjának egybeolvadása előfordul a reneszánsz emblematika történetében. Takács Imre a két forrás fúzióját is tartalmazó művészeti ábrázolásokat, irodalmi mintákat említ, sorol fel, és ezek egyike vagy egy hozzájuk hasonló lehetett az a minta, amelyet kompozíciós modellként használt Bakóc éremvésője. Bakócnak, a szerencse (Fortuna) fiának sikerült üstökön ragadnia az elfutó időt (Kairosz), de ugyanakkor az erényhez is hozzákötötte magát. Az alacsony sorból a Magyar Királyság meghatározó urává emelkedő megrendelő nem feltétlenül akart kizárólagosan dönteni vagy az egyik (Kairosz), vagy a másik minta (Fortuna) mellett. Az érem megrendelője egyrészt a művészeti reprezentációt jól ismerő politikus, másrészt az emblémák metaforikus nyelvezetét jól követő udvari értelmiségi személy volt.

A főpapi reprezentáció szempontjából fontosak voltak a bevonulások, amelyek lehetőséget nyújtottak a kedvező benyomás megtételére az elit és a szélesebb néprétegek számára. A pápai ambíciókkal rendelkező Bakóc különös figyelmet fordított római bevonulásának (1512. január 27.) külsőségeire. Szabó Ágnes művészettörténész a Vestigia-kutatócsoport jóvoltából tanulmányozta a mantovai Állami Levéltár Gonzaga-archívumában megtalálható, tanulmánya alapját képező dokumentumot *(Bakóc Tamás 1512. évi bevonulása Rómába. A magyar kíséret öltözékének leírása Stazio Gadio nyomán).* Bár a forrás fordítását és részleteit ismerhetjük Fraknói Vilmos Bakóc-életrajzából, de teljes egészében még nem volt tanulmányozható. A dokumentumot Stazio Gadio, a mantovai herceg római megbízottja írta 1512. február 2-án. A beszámoló bevezetőjéből kiderül, hogy Gadio jól informált volt Bakóc Rómába vezető útjáról is, majd a menet részletes beszámolója következik, ahogy azt II. Gyula pápa is látta. A magyar

főúri viselet elemeinek rekonstruálásában nagy szerepe van Stazio Gadio entrata-leírásának. A forrás fontos dokumentum, részben az aprólékos beszámoló, részben pedig az elejtett szubjektív megjegyzések miatt is. Figyelemre méltó, hogy a bíboros személye, öltözéke éppen, hogy csak említésre kerül a szövegben, Bakóc alakjából csak sematikus dolgokat őrzött meg az utókornak. Az apró részletekig megfigyelt viseletek tárgyalásából kitűnik, hogy a beszámoló készítője az itáliaitól merőben különböző öltözködéskultúrával találkozott.

Bakóc bíborosként, majd később kiterjedt területek pápai legátusaként szinte egész Európát beszövő kapcsolati hálóval rendelkezett. A kapcsolatrendszer feltérképezéséhez elengedhetetlen Bakóc bíboros környezetének és udvartartásának vizsgálata. Nemes Gábor ennek egy speciális szegmensével, a legátusi bíróság működésével és személyi összetételével foglalkozik *Bakóc Tamás legátusi bírósága (1514–1521)* című, közel 40 lap terjedelmű írásában. Jogtudó értelmiségiek Bakóc legátusi bíróságán a *res publica Christiana* szinte minden szegletéből megtalálhatóak voltak. Nemcsak a hivatal szakszerű működtetését látták el, hanem saját karrierlehetőségeik előmozdítását is remélték a bíboros közelségétől. Nemes előbb Bakóc Tamás római tartózkodását, majd a legátusi megbízatást és hazatérést ismerteti, végül magáról a legátusi bíróságról szól. A tanulmány két függelékkel válik kerek egésszé: 1) Bakóc Tamás bíboros legátusi bíróságának tagjai (199–218. l.); 2) Bakóc Tamás bíboros legátusi bíróságának kiadványai, 1514–1521 (219–223. l.).

Dreska Gábor *(Bakóc Tamás leveleiről)* a Bakóc nevéhez kapcsolódó levelek egy csoportjára, kizárólag a Bakóc saját nevében kiadott szövegeire helyezte a hangsúlyt, vizsgálata tárgyát a misszilisek képezik. A külső kritériumok alapján válogatott gyűjtemény darabjai tartalmuk, illetve a címzettek szerint csoportokba sorolhatók: 1) diplomáciai iratok, 2) egyházkormányzati ügyekben kelt, személyes jellegű dokumentumok, 3) birtokigazgatási és birtokjogi ügyekkel kapcsolatos levelek, 4) az előzőkhöz nem köthető, a barátokhoz, ismerőshöz szóló, általában oldottabb hangvételű levelek. Ha az időrendbe szedett levelek sorát tekintjük, Dreska Gábor megállapítja, hogy 1501 áprilisáig valamennyi misszilis végén aláírást látunk. Az 1501 júliusával kezdődő sorozat darabjainál már nem találunk levélvégi aláírást, az *inscriptio* után az *intitulatio* következik, a belső aláírás helyett a levél külzetére kerül annak feladója. (Kivételt az autográfokon kívül a velencei dózsénak és a Miksa császárnak küldött levelek képeznek.) Az egyéb misszilisek külalakjában 1501 tavaszán változás állt be. A külső jegyek által megállapított időpont, a bíbor elnyerése (1500. szeptember) változást hozott Bakóc levelezésében. A bíboros saját méltóságáról már nem írhatott egyes számban, hacsak nem saját kezűleg. Bakóc Tamás leveleinek elsődleges célja az volt, hogy a szerző akaratát kifejezésre juttassák, Bakócnál nem találjuk a humanista levelezésnek, levélnek a nyomát. A szövegek nagy része a középkori latinság szabályai szerint és egyszerű stílusban került papírra.

A középkorból kevés urbárium maradt ránk, ezért is fordulunk nagy érdeklődéssel Solymosi László *Az esztergomi érsekség birtokállománya a középkor végén* című tanulmányához, amely bemutatja az érsekség birtokállományáról tájékoztató egyetlen, eddig ismeretlen középkor végi urbáriumot. Solymosi ismerteti azokat a köteteket, amelyek alapján Fügedi Erik korábban feltárta az esztergomi érsekség XV. század végi gazdálkodását, majd bemutatja azt a dokumentumot, amelyről Fügedinek nem lehetet tudomása. Az esztergomi érsek 119 birtokot mondhatott magáénak. Az urbárium nem minősítette a településeket (villa, oppidum, egyéb), nem sorolta fel az adózók nevét. A hatalmas birtokállományon összesen 3950 jobbágy, legalább 132 zsellér élt. A keltezetlen urbárium vagy annak eredeti példánya 1500 körül készült, gondos, jól tagolt másolat, egy kéztől származik; a jobbágynevek hiánya miatt az is elképzelhető, hogy gyakorlati célból készült kivonat. Az írást három függelék zárja. Az első az esztergomi érseki birtokállományt a középkorvégi urbárium sorrendje szerint, megyénként (Esztergom, Komárom, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Gömör, Pilis, Trencsén és Pozsony) közli. A második az érseki birtokokat betűrendben említi. A harmadik az érseki nemesi székeket (vajkai, verebélyi, szentgyörgyi és léli) sorolja fel birtokokkal.

A tíz tanulmány után a *Levéltári források – Adattárak, forráskiadványok – Szakirodalmi munkák* tagolású *Bibliográfia* zárja a 271 lap terjedelmű kötetet. Az utóbbi évtizedekben pályára lépő Szerzők tanulmányait, eredményeit jó szívvel ajánljuk a kutatóknak és az érdeklődőknek!

Ekler Péter

C. Tóth Norbert: Két király szolgálatában. Kiskállói Vitéz János (†1548) pályaképe. (Oklevéltárral). (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 18.) Budapest 2024. 238 oldal

A keménytáblás, a borítón színes illusztrációt tartalmazó, igényes kiállítású, 238 oldalas könyv 86 oldal terjedelemben mondja el a Balogsemjén nemzetségbeli, a 16. század végén kihalt Kállói Vitéz család történetét, majd a kötet többi részét, mintegy kétharmadát, egy 91 oklevelet közlő oklevéltár adja. Az oklevéltár különös értéke, hogy csak az első 36 oklevél Mohács előtti, a többi az után keletkezett és négy kivételével kiadatlan. A könyvet bibliográfia és mutató zárja. A kötetet két családfa és egy birtoktérkép teszi érthetőbbé.

A termékeny szerző legújabb kötete egy konferencia-előadásból nőtt ki. A Kállay család és a Magyar Nemzeti Levéltár szervezésében készülő konferenciára (lásd a bevezető írást e füzetben) a család képviselője, Kállay Kristóf részéről kifejezett kérés volt, hogy a mohácsi csatában részt vett Kállói Vitéz Jánosról is legyen egy előadás. Róla korábban csak annyi volt tudható, hogy szerepel Brodarics István munkájában a csata résztvevői között, hogy ő volt az utolsó szörényi bán, valamint, hogy utódai halálával a családnak ez az ága kihalt. Mivel a mohácsi csata 500. évfordulójára készülő, az ütközetben résztvevők életrajzát feldolgozó, a HUN-REN-BTK Történettudományi Intézetében készülő kötet számára C. Tóth Norbert már korábban elvállalta Vitéz életrajzának megírását, logikus volt, hogy ő tartsa az előadást, ehhez viszont az életrajz megírását az általa tervezettnél korábban kellett elkészíteni. A szerző, a tőle megszokott módon, a teljes forrásanyagot igyekezett feltárni, és ennek birtokában összefoglalni a mohácsi hős életútját. A konferencia előadásainak megjelentetésére a Turul folyóirat biztosított keretet, de hamar kiderült, hogy a Vitéz-történet könyvvé terebélyesedik: egyrészt mert a – különösen a Mohács utáni időket illetően – kedvező forrásadottságok erre lehetőséget teremtettek, másrészt a források közlése a korszak kutatói számára az 1526 és 1550 közötti évek történetének jobb megismerése miatt is hasznosnak tűnt.

A kötetben a szerző ismerteti a Balogsemjén nemzetség birtokait, az ágak egymáshoz való viszonyát, szól a Vitéz név valószínűsíthető eredetéről, az első, majd a második, az 1464-ben meghalt és már Vitéznek mondott Jánosról. A tipikus köznemesi család a Bátoriak famíliájában emelkedett fel. C. Tóth ezt követően bemutatja a kötet főhősét, a harmadik kállói Vitéz Jánost, akit 1503 és 1548 között említenek a források. II. Lajos királytól megkapta a szörényi báni tisztséget (1522–1523), majd karánsebesi királyi kapitány (1523–1524), végül az udvari könnyűfegyverzetű katonaság (huszárok) sebesi és temesvári kapitányává (1525–1526) tette meg az uralkodó. A mohácsi csatában a király őrzésére rendelt csapat egyik parancsnoka volt. A harcok közepette fogságba esett, de társai kiszabadították, így el tudott menekülni. Pályafutását a mohácsi csata nem törte derékba. 1526 őszén részt vett Székesfehérváron Szapolyai János erdélyi vajda koronázásán. Vitéz János élete végéig megmaradt a Szapolyai-ház hűségén. Királyi kapitány (1528, 1531–1536), illetve a Felső részek kapitánya (1531–1532) lett. Jagelló Izabella királyné udvarában előbb tanácsos (1542), majd gyulafehérvári prefektus (1543) lett. 1548. február 6-án a kolozsvári domonkos rendházban végrendelkezett, és pár napon belül, még február 14. előtt elhunyt. A könyv utolsó fejezete a család 1598-as kihalásáig követi nyomon a leszármazottak történetét.

Érdekes, hogy az alapos kutatás minden más területen tudott új forrásokat találni, és színes történetet adni, csak épp azon a ponton nem sikerült lényegi elemeket hozzátenni az életrajzhoz, ami miatt végül is az asztalra került Vitéz János tevékenysége. A királyi huszárkapitány Mohácsnál betöltött szerepéről nem tudunk többet, mint azelőtt. A szerző itt Brodarics információit kénytelen hozni csak. A több közölt, eddig ismeretlen forrás közül kiemelendő a főhős Kolozsvárott, a domonkos kolostorban 1548-ban tett végrendelete (206. o.), amit a családi levéltár őrzött meg, de eddig senki sem figyelt fel rá. Figyelemre méltó még – többek között – Vitéz János Magyi Györgyhöz írt missilise 1525-ből (142. o.), amelyben számonkéri a címzettet, amiért az a megyei ítélőszéken dehonesztáló kifejezéseket használt vele kapcsolatban. Az összefoglaló fejezetben a szerző a levél magyar fordítását is hozza, ami egy ilyen missilis esetében bátor vállalkozás, és nem csak a levélíró által a latin szövegben következetlenül fogalmazott váltakozó egyes és többet szám használata miatt. A levél ritka jó betekintést ad egy Jagelló-kori főúr „bárói" önképéről, C. Tóth az ebben rejlő lehetőségeket jól ki is aknázta.

A könyv összegző társadalom- és politikatörténeti megállapításaival is egyet lehet érteni, akkor is, ha ezeket a szerző olykor „eldugta" az elemző fejezetekbe. Választ ad a kötet arra a régi kérdésre is, hogy miért nem sikerült a Kállóiaknak, vagy később Kállayaknak jelentősebb politikai szerephez jutni, az igazi bárók közé felemelkedni. A magyarázat a birtokaik körül keresendő: hiába volt a család Szabolcs megye legtöbb portával rendelkező famíliája, a többi jelentős szabolcsi birtokos családdal (Bátoriak, Várdaiak) szemben az ország más megyéiben nem tudtak számottevő birtokhoz jutni, így országos familiárisi hálózatot sem tudtak kiépíteni. E kapcsolatrendszer nélkül pedig lehetetlen volt az országos politikára befolyást szerezni.

A kötetben kifogásolnivalót csak a szöveg végleges megformálásával kapcsolatban lehet említeni. A szakmai-baráti észrevételeket a szerző láthatóan beépítette, elfogadta, de, kár, hogy a szerző által menedzselt sorozat itt is megspórolta egy jó olvasószerkesztő munkáját, amely sajnos egy mára feleslegesnek ítélt és nem kellően megbecsült szakma. Be kell látni, hogy ez nem nélkülözhető. Elkerülhető lett volna néhány névelő kimaradása, idézőjelen belüli újabb idézőjelek használata (32. o.), képek „táblázatként" való feltüntetése (43. o.), a 'be' határozórag helyett a 'ben' használata (85. o.) vagy néhány suta megfogalmazás. Egyetlen példa: „Az utolsó szörényi bán és a vár pusztulása" című fejezet úgy kezdődik, hogy „E lépés megtételére 1520. március elején… került sor." De, hogy milyen lépésről van szó – nyilván a báni kinevezésről, és nem a vár pusztulásáról –, az kimaradt a mondatból.

Módszertani szempontból külön értéke a kötetnek a levéltártörténeti szempontú megközelítés: külön fejezet szól *A Vitéz család levéltárának „sorsáról"*, amelynek végén a szerző egy külön táblázatban vette számba a nagykállói Kállay családi levéltáron kívüli Vitéz család levéltárának megmaradt

darabjait. A család kihalása után ugyanis a kamara lefoglalta a birtokokat, és beszállította az okleveleket az örökösödés eldöntéséig. A birtokrendezés után az iratok a kamaránál maradtak, így kerültek a 18. század második felétől kialakított, mai NRA (Neoregestrata Acta) fondjába. Az oklevéltárban kevés kivétellel e két gyűjteményből (nagykállói családi levéltár és NRA) származnak a kiadott oklevelek és iratok. Van azonban még egy „Kállói iratgyűjtemény", amiről a szerző sajnos nem tesz említést a levéltártörténeti fejezetben, nyilván azért, mert nem a Vitéz családé volt, hanem a másik ágból származó Lőkös családé. A szerző, teljes joggal, nem akart belebonyolódni ennek a levéltárnak a történetébe, hiányát mégis amiatt érzem, mert a fentebb már említett, a Vitéz család története szempontjából különösen fontos, 1525-ös missilis épp ebből a levéltárból származik, ahogy az oklevéltárban maga a szerző is jelzi (DL 47631. Magyar Nemzeti Múzeum, Törzsanyag, Kállay). Ehhez nem kellett volna külön kutatást végezni, mert ahogy C. Tóth éles szemmel felfedezte az NRA-ban a Kállay-vonatkozású okleveleket, néhány éve Arany Krisztina éppígy találta meg a másik Kállói-ág, a Lőkös család okleveleit a múzeumi törzsanyagban. Ezek egykor ugyanúgy a tágabb értelemben vett Kállay-levéltár részei voltak, mint a Vitéz-iratok, de nem a kamara intézkedése miatt, hanem csupán a véletlennek és egy gyűjtő szenvedélyének köszönhetően maradtak fenn: az iratokat Szalay Ágoston vásárolta meg a 19. században, ismeretlen körülmények között, és az ő gyűjteményének részeként kerültek a Nemzeti Múzeumba. Mindez publikációból (Arany Krisztina: A firenzei Manini család letelepedése Erdélyben. In: Certamen VII. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum Egyesület I. Szakosztályában. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület [2020]. 321–348.) ismert ugyan, de az oklevél pontos értelmezéséhez hozzátartozik, hogy hol maradt fenn. Hogy került a Magyinak szánt levél a másik ág levéltárába?

Még egy szépséghiba mellett nem tud elmenni a recenzens levéltáros. Néhány évvel ezelőtt abban a reményben készítettük el a Magyar Nemzeti Levéltárban a „Hogyan hivatkozzunk?" című útmutatót (https://mnl.gov.hu/hogyan_hivatkozzunk), hogy a Magyar Nemzeti Levéltár valamennyi iratanyaga egységes szempontok szerint kerüljön a publikációk hivatkozásai közé, miután elkészült a scopeArchiv nevű, adatbázisalapú nyilvántartás. „Az MNL jelen hivatkozási minta közreadásával egyfelől szeretné megkönnyíteni azok munkáját, akik a szakszerűségre és az alaposságra törekednek a levéltári feltárás és a publikációk készítése során. Másfelől célunk, hogy a hivatkozási rendszer egységessé váljon, valamint biztosítsa a levéltári iratok visszakereshetőségét a következő generáció kutatói számára is." – írtuk a célokról annak érdekében, hogy érvényesüljön az az alapelv, hogy a levéltári egység címe és a jelzet ne keveredjen össze. A jelzetbe ugyanis nem való a leírási egység címe. A levéltári jelzet egyedi azonosítására alkalmas kód, amely számok, betűk, írásjelek és szóközök rendszeréből áll, és amely egy levéltári egység esetén a legmagasabb levéltári szintből kiindulva – a levéltári vertikális tagolódásnak megfelelően – tartalmazza mindazon levéltári egységek jelzeteit, amelyekbe az adott levéltári egység beletartozik. Nemzetközi adatcseréhez mindez nélkülözhetetlen, ezért célszerű, ha minden esetben tartalmazza az országot, levéltári intézményt azonosító kódot, valamint a leírási egység egyedi azonosítóját is. Mindezt nem a Magyar Nemzeti Levéltár találta ki, hanem évtizedek óta elfogadott és alkalmazott nemzetközi levéltári szabványokat (ISAD[G]: Az Általános Levéltári Leírás Nemzetközi Szabványa, EAG: Encoded Archival Guide) követ. [27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet 2. § 11.]

Bár a „Hogyan hivatkozzunk?" javaslat levéltáros körökben is nagy ellenállást váltott ki, vannak, akik azóta sem veszik figyelembe, de vannak, egyre gyarapodó számban, akik e javaslat szerint készítik el a dolgozataik hivatkozásait. Tudomásul kell venni, hogy sokan idegenkednek tőle, mert egy igényes könyvben sajnos esztétikai okokból nem lehet követni a szabványt a kiskötőjelek miatt. A Turul folyóiratban próbáljuk következetesen alkalmazni ezt a standardot, és örömmel tapasztalom, hogy mások is így tesznek. C. Tóth Norbert a Mohács utáni iratok esetében félig-meddig követi a javaslatot, kiteszi a nemzetközi szabvány szerint megkövetelt országrövidítést is tartalmazó részt (HU-MNL-OL), de a kiskötőjelek közé szóközt tesz (pl. HU - MNL - OL - P 343 Ser. III. Kállay Péter által lajstromozott iratok 282. sz.), nyilván „szépészeti" okokból, de az ilyen módon való alkalmazásának nincs értelme. Azzal, hogy valaki alkalmazza is meg nem is, megfosztja magát és az olvasót, további felhasználót az alkalmazásával nyert előnyöktől, ugyanis, ha kimásolható a jelzet egy az egyben, és beilleszthető a levéltári nyilvántartás keresőjébe, a kivett jelzetet azonnal azonosítani lehet a nyilvántartó rendszerben. A recenzált kötetben a Mohács előtti oklevelek esetében pedig a régi, kötőjel nélküli, országkód nélküli jelzet szerepel (MNL OL DL 47631.). Ugyanannak a levéltárnak a különböző gyűjteményeit tehát eltérő módon hivatkozza. Ugyanakkor legalább a DL szám nincs szóközzel vagy ponttal tagolva, sajnos ez a rossz gyakorlat még mindig nem kopott ki teljesen a magyar medievisztikából. (DL 47 631. vagy DL 47.631.) Több évtizedes küzdelem után sikerült elérni, hogy a Diplomatikai Levéltár rövidítése egységesen DL legyen (mert tulajdonnévből képzett mozaikszó). Vajon a mostani szabványosítás mikorra érik be? Mindez természetesen nem érinti a kötet szakmai részét, ez csak alkalmat adott a recenzensnek arra, hogy felhívja a történészek figyelmét a pontos jelzethasználatra.

A könyv akár egy nívós doktori dolgozatként is felfogható: mintát adhat a doktorandusz hallgatóknak, hogy miként kell jól feldolgozni egy főúri vagy majdnem bárói család életét. Hiszen a szűkebb értelemben vett családtörténet során az országos történetet, a „köztörténetet" követhetjük nyomon szinte minden fejezetben. A szerző a befejezésben joggal hangsúlyozza, hogy „könnyen belátható, hogy mekkora szükség lenne modern családtörténetek írására" (81. o.). A magyar medievisztika egyik legnagyobb hiányossága, hogy kevés az ilyen korszakokat átfogó, ugyanakkor részletekbe menő életrajzokat, családokat, birtoktörténetet, vártörténetet, udvari szolgálatot, hadi érdemeket feldolgozó monográfia. Alighanem C. Tóth Norbert tette e téren a legtöbbet az utóbbi időben, köszönet érte.

Rácz György

Thoroczkay Gábor: Vitatott Árpád-kor. Új megközelítések a kora középkori magyar történelemhez. L'Harmattan Kiadó, Budapest 2025. 204 oldal

Thoroczkay Gábornak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docensének ebben az évben rögtön három tanulmánykötete is megjelent, egészen hasonló borítóval. Ebből kettő a korábbi, 2009-i és 2016-i tanulmánykötetének a második kiadása, a harmadik azonban új, és a 2016 óta megjelent írásokból ad egy válogatást. Az összes eddigi gyűjteményes kötet (ideértve a második kiadásokat is) a L'Harmattan Kiadó gondozásában látott napvilágot, ahogy a szerző írja az előszóban: „Hűséges vagyok könyvkiadómhoz, és az is hűséges hozzám."

A jelenlegi gyűjtemény 19 írást tartalmaz. Ezek közül akad változatlan újraközlés, akad olyan, ahol a szerző módosított egy kicsit az eredeti szövegen (ezt jelzi az írások végén), és olyan is, amit komolyabban is átvariált az eredetihez képest – ezek megkapták a „Jelen formában itt jelenik meg először" címkét (*Észervételek az egri és bihari [váradi] püspökségek esetleges korai kapcsolatáról* és a *Kalocsa és Nyitra. Két vitás kérdés az Árpád-kori magyar egyházkormányzat történetéből* című tanulmányok). Ez utóbbiaknak is van tehát előzményük, így a klasszikus gyűjteményes tanulmánykötetek szabályainak megfelelően teljesen új írásmű itt nincsen. Ezen kívül a szerző a főszövegben változatlan tanulmányoknál is kiegészítette, felfrissítette a lábjegyzeteket, az utólagos betoldásokat szögletes zárójelben megadva. Általában csak az újabb, releváns szakirodalomra utal ilyenkor, néhol azonban egész hosszú „felfrissítésekkel" is találkozunk. A *Megjegyzések a székesfehérvári bazilika alapításának kútfőihez* című munka nemcsak hogy jelzi a végén Szabados György arra adott reakcióját, de egy igen hosszú (a lábjegyzetek kisebb betűméretével számolva is egy teljes oldalnyit kitevő) kiegészítést olvashatunk, amiben „csak néhány… hozzászólással" reagálta le a Szabados cikkében foglaltakat. Mivel a szerző máskor sem idegenkedett kiegészíteni és néhol átszabni az itt újraközölt írásait, talán ez esetben is jobb (de legalábbis olvasóbarátabb) lett volna, ha ezt a hosszabb megjegyzést – akár egy picit bővebben is – beledolgozza a főszövegbe. Aki ismeri Thoroczkay Gábor munkásságát, az tudja, hogy írásaiban egyébként is gyakran vitatkozik más kollégákkal, bár ez nagyrészt a kutatási fókuszából adódik: az Árpád-kor korai szakaszáról nem lehet úgy leírni még fél oldalt sem, hogy ahhoz egyrészt a szerzőnek ne kelljen állást foglalnia mások véleményéről, másrészt a szakma egy része ne kezdené rögtön vitatni a rekonstrukciót. Így az itt közölt írások egy része kifejezetten vitacikk. Ilyen a második tanulmány (*Észrevételek a magyar szakrális kettős fejedelemség újabb irodalmához* – ebben Sudár Balázs és B. Szabó János könyvének egy részéhez fűzött megjegyzéseket), a már említett negyedik (*Megjegyzések a székesfehérvári bazilika alapításának kútfőihez*), a hatodik és 13. tanulmány (a már szintén említett *Észervételek az egri és bihari [váradi] püspökségek esetleges korai kapcsolatáról* és a *Kalocsa és Nyitra. Két vitás kérdés az Árpád-kori magyar egyházkormányzat történetéből* című tanulmányok) és a kötet utolsó írása *(Óvatosabban Szent Istvánnal! [Berend Nóra angol nyelvű államalapítás-könyvéről]*). De bőven találunk polemizálást más tanulmányokban is (például az első: *Még egyszer az Annales Alamannici 863. évi híréről*; és a harmadik: *Gyulafehérvár korai egyházi történetéhez*). Mindezek fényében értelmet nyer a tanulmánykötet választott címe.

De nem csak vitacikkeket találunk, a beválogatott írások egy része klasszikus összefoglaló, amit a szerző mások felkérésére írt valamilyen tematikus tanulmánykötet számára. Kutatási témájából adódóan főként egyháztörténeti kérdésekről készített összefoglalókat (8.: *Szent László és az egyház*; 9.: *Az első magyarországi szentté avatásokról*; 12.: *A középkori magyar egyház történetének egyes kérdései*), de találunk egyéb kérdésekben is áttekintéseket (7.: *Szent László törvényei*; 11.: *A magyar királyi uralom gyakorlásának szimbolikája az Árpád-korban*). Ezekben a szerző nem egy helyen „elrejtette" a saját véleményét, meglátásait, adott esetben korrekcióit is. Külön kiemelném a *Megjegyzések a 11–12. század fordulójának magyar egyháztörténetéhez* című írást, amiben Martin Brett angol történész által 2007-ben publikált magyar vonatkozású pápai levelek közül egynek az első magyar fordítását adja (pontosabban szólva az első magyar fordítás ezen tanulmány 2018-as eredetijében volt…), más levelek elemzésével együtt. Az *Oklevelek Szent István korában* pedig nem egy megismételt összefoglaló, hanem a 2009-ben megjelent, Szent István-oklevelekről szóló (mellesleg a második, 2016-os gyűjteményes kötetben is megjelenő) tanulmány folytatása és kiegészítése.

Aki ismeri a szerző munkásságát azt nem lepi meg, hogy a klasszikus historiográfia is képviselteti magát (14.: *Szent István legendái a 19–20. századi tudományos kutatások fényében*; 15.: *Az Aranybulla 19–20. századi historiográfiája*; 16.: *A marxista történelemszemlélet az Árpád-kori magyar történelem kutatásában*), nem mellesleg Thoroczkaynak nemrég egy komplett angol nyelvű könyve is megjelent az Árpád-kor kutatástörténetéről. A könyv végére került Thoroczkay egykori mesteréről, Kristó Gyuláról szóló két írása (17.: *Kristó Gyula a krónikakutató*; 18.: *Az értéket teremtő értelem [A Kristó Gyula-emlékiratokról]*). Talán ennek a tiszteletnek tudható be, hogy az utóbbi, a 18. számú írást is beválogatta ebbe a kötetbe. Ugyanis a két utolsó (ez, és a Berend Nóra könyvének kritikájáról szóló) cikk jelentősen eltér a kötet többi részétől. Azok lábjegyzetelt, tudományos stílusban megírt tanulmányok, ám az utolsó kettő az online térből átemelt, jegyzeteletlen írás. Maga a szerző is érezhette, hogy kilógnak a sorból, ezért kerülhettek a legvégére.

Az utolsó írás tulajdonképpen nem is a Berend Nóra könyvéről (*Nora Berend: Stephen I, the First Christian King of Hungary. [From Medieval Myth to Modern Legend]. Oxford, 2024*) szóló recenzió, hanem a recenzió kritikájára adott reakció. Ennek beemelése magyarázható: annak idején a könyvismertetésről szóló polémia legalább akkora hullámokat vert, mint maga a könyv, válaszokkal, viszontválaszokkal. A szerző nyilván szerette volna, ha ennek is nyoma marad, bár tegyük hozzá: nemrég megjelent egy „hivatalos", jegyzetelt recenziója is a könyvről (*Gábor Thoroczkay: Urging more caution when discussing Saint Stephen. Remarks on Nora Berend's book concerning the foundation of the Christian state of Hungary. Ungarn-Jahrbuch 40. [2024] 215–225.*) ami máris

háttérbe szorította az itt közöltet. A Kristó Gyula-emlékiratokról szóló ismertetés egy még lazább írás, személyes sztorikkal, a professzorhoz fűződő fiatalkori emlékekkel. Talán azért került ide, hogy ezek a kis történetek is megmaradjanak az „offline" térben. Mindenesetre erre is ugyanúgy érvényes, mint a másik 18 írására a tanulmánykötetek azon szabály- és célszerűsége, hogy egy ilyen gyűjtemény egyben, könyvbe szerkesztve mindig többekhez eljut, mint külön-külön az egyes írások. A periférikus, kis példányszámú helyeken megjelent cikkek így már egyenrangú szintre kerülnek a népszerű folyóiratokban (pl. Századok) megjelentekkel. A magam részéről pedig a szerzőnek még több ilyen kötetet kívánok a későbbiekben is!

Szőcs Tibor

E számunk szerzői

Albert Zoltán Máté PhD, tudományos munkatárs (VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Bp.)
Benke Tamás pénztárnok (MHGT, Verőce)
Ekler Péter PhD, könyvtárvezető (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)
Horváth Richárd PhD, tudományos főmunkatárs (ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja, Történettudományi Intézet, Bp.)
Kádár Tamás (Bp.)
Képes György PhD, habilitált egyetemi docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Bp.)
Rácz György PhD, főlevéltáros, tudományos igazgató (Magyar Nemzeti Levéltár, Bp.); egyetemi docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)
Szőcs Tibor PhD, egyetemi adjunktus (Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar)

TÁJÉKOZTATJUK KEDVES OLVASÓINKAT,

hogy a Turul kiadói jogait 2023-tól a folyóiratot alapító *Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság* (MHGT) vette át. A továbbiakban a Turul terjesztését is az MHGT szervezi. Az átadás-átvétellel, valamint a meglévő előfizetések további fenntartásával kapcsolatos információk megtalálhatók **a Turul folyóirat új honlapján: https://turul.mhgt.hu/**

Az új honlapon (a *Lapszámok* menüpontban) elérhetők a folyóirat megjelent számai, letölthető PDF formátumban. (Az 1883–2009 közötti lapszámok évenként egy fájlban, míg a 2010 utániak füzetenként külön-külön tölthetők le.) Ugyanitt található a folyóirat további Internetes elérhetőségeit tartalmazó linkgyűjtemény is.

Felhívjuk Kedves Előfizetőink figyelmét, hogy a kiadó-váltás eredményeként,
a folyóirat előfizetési bankszámlaszáma is megváltozott!

Kérjük szépen, hogy előfizetési díjaikat, a továbbiakban a következő bankszámlára utalják:

Bankszámlaszám: 16200223-10176344
Számlatulajdonos neve: Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
(Szükség esetén rövidítve is írható, pl.: „Magyar Heraldikai és Gen. Társ." vagy „MHGT")
Számlavezető bank neve: MagNet Magyar Közösségi Bank Zrt.

Nemzetközi átutaláshoz szükséges, kiegészítő adatok:
IBAN (nemzetközi bankszámlaszám): HU84 1620 0223 1017 6344 0000 0000
Számlavezető bank BIC (SWIFT) kódja: HBWEHUHB

Felhívjuk Kedves Előfizetőink figyelmét, hogy folyóiratunk előfizetési díja a 2025. évtől megemelkedett!
Belföldi előfizetőink részére:
5000 forint/évfolyam (= 4 × 1250 forint/füzet).
Külföldi előfizetőink részére:
európai szállítási cím esetén: 50 EUR/évf.; tengerentúli szállítási cím esetén: 65 USD/évf.

TISZTELT SZERZŐINK, LEENDŐ SZERZŐINK!

A Turul 2020-tól megváltoztatta közlési szabályzatát. A szakirodalmi hivatkozásoknál a Századok folyóirat közlési szabályzatát alkalmazzuk. Kérjük, tanulmánya benyújtása előtt feltétlenül tájékozódjon a lap közléssel kapcsolatos elvárásairól, és a szabályzatban foglaltakat követve készítse el munkáját! A részletekről honlapunkon (**https://turul.mhgt.hu/**), a *Szerzőinknek* menüpontban olvashat. Ugyanitt található a levéltári hivatkozások szabályzata is.

E folyóiratszámunk megjelenését az NKTK Nemzeti Kulturális Alap
504101/4415 azonosító szám alatt nyilvántartásba vett pályázati célként támogatta.

Nemzeti
Kulturális
Alap